MAAL OG MINNE

NORSKE STUDIER

UTGIT AV BYMAALS-LAGET

VED

MAGNUS OLSEN

1917

KRISTIANIA. BYMAALS-LAGETS FORLAG

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

INDHOLD

Smaastykker.

Forfatterne er alene ansvarlige for bidragenes indhold.

ALF TORP

var som klassisk filolog elev av Aubert og Curtius og løsrev sig aldrig helt fra deres syn paa de sproglige fænomener. Skjønt Torps første store arbeide («Den græske Nominalflexion», 1890) utkom efterat «junggrammatikerne» hadde reformert den lingvistiske tænkning fra roten av, bunder dets grundbetragtning dog i den ældre skole. Det laa ikke for Torps naturel at underkaste sin tanke den møisommelige dressur som en sammenhængende gjennemarbeidelse av sprogvidenskapens principper forutsætter. Den naturvidenskapelige betragtning av sprogenes struktur og vekst som danner grundlaget for den yngre tyske lingvistik, blev ham altid væsentlig fremmed. Derfor forsøkte han heller ikke, efterat hans interesse var vakt for moderne lydhistorie og dialektforskning, at indhente den mangel paa fonetisk skolering som karakteriserer den ældre tids filologer. Den i de seneste aartier vaagnede sans for sprogmaterialets reale indhold, for den psykologiske og kulturelle utvikling som avspeiler sig i ordenes betydningsforandringer, og som allerede har ført til betydelige og interessante resultater for tænkning og viden, — heller ikke den grep Torp med nogen styrke.

Disse mangler ved en saa rikt utstyret forsker som Torp er ikke tilfældige, de staar tvertimot i den inderligste sammenhæng med hans begavelses egenart. Det var ikke først og fremst gjennem eksakt tænkning og trinvise slutninger at Torp fandt frem i sprogenes vildnis. Han var den skapende aand, hvis levende forestilling ilede forut for tanken og saa resultatet som i et lynglimt. Skjønt han i praksis mest tumlet med ord og endelser, var hans anlæg utvilsomt mere indstillet paa det stilistiske; han hadde det fineste øre for uttrykkets nuancer og for sproglig

velklang. Fra studenterdagene av moret han sig med at efterligne ældre tiders sprog og stilformer paa vers og i prosa, og drev det særlig til mesterskap i latinen. Det sterkt fremtrædende æstetiske eller artistiske drag i hans natur gjorde ham det let at leve sig ind i forskjellige tiders og folkeslags forestillinger og uttryksmaater, saa ingen falske toner snek sig ind i hans kunstpræstationer. Han var en sjelden fugl blandt sprogsammenlignere: en kunstner blandt lingvisterne.

Skjønt i utpræget grad en sluttet personlighet, uten higen ut over sine grænser, trængte Torp altid et puf utenfra, som kunde sætte ham i bevægelse; derfor blev ogsaa hans videnskapelige produktion i væsentlig mon bestemt av hans omgivelser. Sammen med Sophus Bugge studerte han lilleasiatiske sprog og etruskisk, om end hans metode her paa en fordelagtig maate skilte sig fra hans lærers. Da Bugge var død, forlot ogsaa Torp næsten helt disse gaadefulde sprog, om hvilke man for en stor del ikke engang vet, enten de hører hjemme i vor folkeæt eller ei. I mellemtiden var han kommet ind paa mer moderne omraader, hvor han i en aarrække arbeidet sammen med nedskriveren av disse mindeord. I Torps sidste leveaar var det særlig omgangen med ungdomsvennen Hægstad som bragte ham til at ta fat paa den etymologiske ordbok over de norske bygdemaal, hvor Hægstad altid stod ham bi med sit indgaaende kjendskap til lydforholdene.

Da Torp i de bedste manddomsaar blev revet væk fra arbeidet, kunde han se tilbake paa en rik produktion paa vidt forskjellige felter. Han hadde en arbeidsiver og jernflid som bare trængte liten hvile. Han arbeidet fabelagtig hurtig; i løpet av faa dage kunde han skaffe tilveie bunker av notater hentet fra en lang række av skrifter. Hans læsning strakte sig langt ut over den snævrere fagvidenskap, og hans hukommelse var glimrende. Derfor blev ogsaa hans lærdom enestaaende; næsten alle indoeuropæiske sprog var hans eie.

Gjennem alle sine møisommelige arbeidsaar — hvor strævet for at skaffe sig et utkomme optok en urimelig bred plass — bevarte Torp sin ungdoms kjærlighet uformindsket: med sin halve sjæl levet han altid i oldtiden, brændende av en hellig ild for klassisk aand og sprog. Naar Torp forfattet digte paa latin, var dette ikke en lærds kaprice, men en ganske naturlig ting. Disse poesier er da ogsaa ikke blot fuldendte i form, men tillike

gjennemtrængt av klassisk livssyn og stemning. Skjønt en ildfuld natur med usedvanlig sterke sympatier og antipatier, hadde han i meget tilegnet sig den stoiske livsbetragtning og en dertil svarende værdighet i offentlig optræden. Med sit skjønne jupiterhode frembød han billedet av en romer hensat blandt helt fremmede omgivelser. Naar han nu er vandret dit hvor hans ideale forbilleder Homer, Horats og Egil Skallagrimssøn er gaat forut, skal han mindes som den der forbandt den førstes friske oprindelighet med den andens smag og elegante form og gamle Egils sterke følelser og vennesælhet.

Hjalmar Falk.

IVAR AASEN: GRUNDTANKER TIL EN AFHANDLING OM EN NORSK SPROGFORM.

(Marts 1854).

Meddelt ved **Knut Liestøl.**

Denne avhandling um ei norsk maalform med eksempelsamling til hev aldri fyrr vore prenta. Berre nokre smaa utdrag er tekne inn i den artikkelen um Ivar Aasen som eg skreiv i «Syn og Segn» 1913 (s. 315—351).

Ei stund etter at Aasen var komen attende til Sunnmøre hausten 1850, tok han til aa arbeida med planen til den skriftformi for bygdemaali som han tenkte aa setja upp. Den 27de november skreiv han i dagboki si: «Begyndt paa en Ordning af Materialet til Planen for en norsk Sprogform.» Den 16de december skreiv han: «Begyndt Exempelsamling til Planen for en norsk Sprogform»; og den 21de december er han «Færdig med Exempelsamlingen». Til denne eksempelsamlingi hev me baade utkastet og reinskrifti, som er prenta her.

«Planen for en norsk Sprogform» høyrer me ikkje meir gjete eit par aar. Noko av «Materialet» er tydeleg nytta i innleggi hans i maalstriden 1852, og i november samme aaret dreiv han atter paa med «Ordning af Materialet til en Afhandling om en norsk Sprogform». Dei fyrste maanadene av 1853 arbeidde han med planen for det «Normalsprog», som han la fram i «Prøver af Landsmaalet». Men so i 1854 skreiv han i dagboki si den 16de mars: «Begyndt Grundtanker til en Afhandling om en norsk Sprogform» og den 21de mars er han «Færdig med Grundtanker».

Aasen gav aldri ut desse «Grundtanker», men ein vil finna at han hev nytta avhandlingi i ymse utgreidingar som han sidan skreiv um norsk maal; sjaa «Skrifter i Samling» III og «Norsk Grammatik» (serleg i «Forord» og «Om Landssproget» s. 357 ff.).

Handskriftene til baade «Grundtanker» og «Exempelsamling»

er i Norsk Folkeminnesamling (NFS. Aasen 8). Det er tvo smaa hefte i graatt umslag, og baae er sers vel fraaseggjorde, men Aasen hev skrive so tett og smaatt, at skrifti av den grunn stundom er noko uskili.

Handskriftene er prenta av bokstavrett. Ymist som er ujamt i rettskriving og i avstyttingar hev eg late staa. Nokre skiljeteikn er sette til. Nokre avstyttingar er utfyllte, soleis at det som er sett til stend i [ ]. I «Afhandling» st. 16 er etter ordi «en Stubbe til» dette utelate: «(Det øvrige er anført under No. 10)»; sjaa merknad s. 11! I «Exempelsamling» hev handskrifti punktum millom ordi.

K. L.

Ordning.

1. Sprogkundskabens Tilstand.
2. Historiske Omstændigheder.
3. Følger af disse Omstændigheder.
4. Nuværende Tilstand.
5. Germaniske Sprogforholde.
6. Norskens ydre Forholde.
7. Norskens indre Forholde.
8. Grammatiske Forholde.
9. Lexikalske Forholde.
10. Sprogets Brugbarhed.
11. Hidtil værende Benyttelse.
12. Planer til større Benyttelse.
13. En ny Sprogform.
14. Hindringer for samme.
15. Dens Mulighed.
16. Indvendinger imødegaaede.
17. Dens Nytte.
18. Indvendinger imødegaaede.
19. Dens Nødvendighed.
20. Iværksættelse.
21. Almindelige Formaal.
22. Særskilte Formaal.

1. Sprogkundskabens Tilstand.

Indledning.

Kundskaben om vore Sprogforholde var til den sidste Tid meget liden. Den flittigere Studering af det gamle Sprog gjorde endelig en Forandring heri. Man lagde Mærke til vort Folkesprog og fandt snart en stor Afstand imellem dette og det danske Skriftsprog.

Der har vist sig nogen Stræben efter en større Benyttelse af Landsmaalet.

Om denne Benyttelse saavelsom om Sprogets Stilling i det Hele ere dog Begreberne endnu meget dunkle og gaae i de mest forskjellige Retninger.

Det er derfor først nødvendigt at oplyse Sagen fra alle Sider, at granske og veie de forskjellige Planer og deraf udvælge den bedste.

Forsøg, som grunde sig paa umoden Kundskab og forudfat-

tede Meninger, afvises. Maskinen er fiin og meget sammensat, saa at ikke enhver Haand er skikket til at rive og rette den.

Det er nødvendigt, at Reform-Forsøgene ikke sprede sig i altfor mange Retninger. Der maa opstilles et bestemt Maal at sigte til; men for at dette kan skee, maa man først granske Sagen. Den, som ikke veed, hvor han vil hen, gjør bedst i at forholde sig rolig.

2. Historiske Omstændigheder.

Gamle Skrifter vise os, at vort Land i Middelalderen havde et selvstændigt, rigt og meget udviklet Sprog. Det samme blev ogsaa dyrket paa Island og var noget forskjelligt fra Svensk og Dansk. Der vare mangfoldige og tildeels store Bøger skrevne deri, men de bleve ikke trykte, fordi Prente-Kunsten ikke endda var opfunden.

Dette Sprog er høit anseet af alle Kjend[e]re for dets indre Fuldkommenhed og fortrinlige Uddannelse.

Da Prentekunsten kom i Brug, og den større Oplysning efter Reformationen begyndte at udbrede sig, var vort Land kommet under Danmark og fik al sin Oplysning derfra. En aandelig Sløvhed var indtraadt iblandt Folket, saa at man rolig fandt sig i det danske Væsen, medens derimod Island holdt ved det gamle.

En Overgang til nyere Sprogformer havde paa samme Tid medført en stor Forvirring i Nabolandenes Sprog, hvorved fremmede, især tydske Former strømmede ind i Mængde.

Nordmændene have rimeligviis ladet sig narre af den flygtige Lighed mellem nyere Norsk og Dansk til at ansee det ene ligesaa godt som det andet. For Resten ere de noksom undskyldte ved den stærke Paavirkning udenfra, ved Vanen til det Danske i Kirken og Skolen og ved den mægtige Indflydelse af de fremmede Storfolk i Landet.

3. Følger af disse Omstændigheder.

Det gamle Sprog blev ikke længere skrevet eller læst, og man blev efterhaanden aldeles uvidende derom.

Man vante sig til at læse Dansk; man fik al sin Undervisning deri; man blev nødt til at skrive deri.

Norge fik ikke engang noget Bogtrykkeri, førend længe efter at det danske havde faaet fast Fod. Bogvæsenet blev styrt fra Danmark, og de skriveføre Nordmænd rettede sig kun efter Dansken, for ikke at ansees for dumme Bæster.

Norsken blev altsaa kun et Talesprog for Almuen, overladt til Forfald, og uden Understøttelse af nogensomhelst Skrift. Den Tro udbredte sig, at dette var kun en forvansket Dialekt af Dansken, og at kun Dansk var det rette norske. Kun Dansken havde noget helligt og værdigt ved sig, siden Børnelærdommen og de hellige Skrifter vare prentede deri. En Bøn eller Psalme paa Norsk vilde ansees som en Gudsbespottelse.

Saadanne dumme Begreber om Sprogforholdet medførte, at det fremmede Stormandskab gjorde Nar af Norsken, naar og hvor det kunde komme til, og at de indfødte Storfolk abede efter hine for at give sig Skin af Dannelse, og at endog Almuesfolk begyndte at ringeagte sit gamle Sprog.

4. Nuværende Tilstand.

Den unaturlige Stilling er altsaa indtraadt, at Danmark og Norge have Skriftsprog tilfælles, medens Sverige har sit eget for sig selv. Den Underlighed er ogsaa indtraadt, at uagtet Norge er skilt fra Danmark og blevet selvstændigt, vedbliver dog Nordmanden at dyrke og hævde Dansken med større Flid end nogensinde før.

Da man endnu ikke har været istand til at udrydde Folkesproget, gives der altsaa to Sprog i Landet, et Bymaal som holder sig til Dansken, og et Landsmaal som har intet at holde sig til.

Store Forandringer i Almuens Stilling ere indtraadte; større Oplysning, megen Læsning, større Samfærsel, oftere Deeltagelse i offentlige Forretninger. Dette, som under andre Omstændigheder skulde styrke Nationaliteten, hjælper nu kun til at svække den. Den stærke Stræben efter ydre Dannelse driver Folk til det, som er mest i Mode, og dette er fremmede Ting.

Vort Skriftsprog er ikke engang skikkelig Dansk. Det er i en utrolig Grad forvansket ved fremmed Tilsætning, og bliver dagligdags mere forvansket ved overfladiske Oversættere og forhastede Forfattere, hvilke atter blive trolig efterabede af de ulærde Skribenter.

Lyst til Forandring viser sig nok, men tager oftest en galen Vei, saasom at skrive Dansk ortofonisk efter den rommerigske Udtale og kalde det Norsk, at optage ti eller tolv smaalehnske[1] Ord i Dansken og saa kalde den Norsk, at indskyde en Snees svenske Ord deri o. s. v.

[1] I ms. er fyrst skrive agershusiske, men det er stroke ut. [Merkn. av utg.]

5. Germaniske Sprogforholde.

Sprogenes Slægtskab og indbyrdes Forhold maa foreløbig undersøges.

Der ere adskillige Ord, som ere omtrent lige i mangfoldige Sprog, hvilke her ikke komme i Betragtning.

Der er mange Ord, som ere omtrent lige i alle de germaniske (tydske, engelske, nordiske) Sproggrene. Hertil høre de simpleste og nødvendigste, altsaa ældste Ord. (Exempelsamlingen af 1850, No. 1).

Der er mange Ord, som ere omtrent lige i de nordiske Sprog og ere særegne for disse. (Exempels. No. 2).

Der er mange Ord, som findes i Norsken alene, og ikke i de andre. (Exempels. No. 3).

De Ord, som i senere Tid ere indkomne fra andre Sprog og ikke høre til de før omtalte Fællesord, kalde vi fremmede Ord. Nogle af dem ere meget gamle i Norsk, (— Exempels. 4). Nogle ere senere indkomne i Dansken fra Tydsk (Ex. 22. 23), Fransk (Ex. 24) og flere.

De mange fremmede Ord ere til megen Skade ved det at de fordærve Sprogsandsen, gjøre Skriften uforstaaelig og give megen Leilighed til Mistyding. — (Ex. 25).

Lignende skadelig Indflydelse har den fremmede stive Konstruktion og den pedantisk-lærde Udtryksmaade i det Hele. Ved saadanne Ting er Dansken yderlig udskjæmt. Ogsaa Svensken. Islandsken derimod bevarer en merkværdig Reenhed. (Exempls. No. 26).

6. Norskens ydre Forholde.

Ved Norsk forstaae vi det norske Landsmaal.

Det nuværende Norske grunder sig paa det gamle Norske og har altsaa mest Lighed med Islandsk og Færøisk, nogen Lighed med Svensk og mindst Lighed med Dansk.

Det adskiller sig fra det gamle Sprog ved færre og simplere grammatiske Former og ved adskillig Afvigelse i Udtryksmaade og Konstruktion, hvorved det nærmer sig til Svensk og Dansk i deres populære, ikke i deres videnskabelige Form.

Nogle gamle Ord ere blevne forældede eller sjeldne. (Exempler ere samlede).[1]

Mange Ord findes, som see ud til at være gamle og ægte, men som ikke forekomme i det gamle Sprog. (Ex. ere samlede.[1])

[1] Jfr. Norsk Grammatik, s. 370. [Merkn. av utg.]

Uagtet Nordmandens omhyggelige Afsondring fra Svensken og omhyggelige Sammenrøring med Dansken — er Norsken dog mere lig Svensken end Dansken. (Ex. paa norsk-svenske Ord maa samles).[1]

Danskens Former ere meget afvigende, og sjelden til det bedre. (Exempels. 1850, No. 21).

Mange danske Ord, som ikke ere norske (Exempelsaml. No. 18).

Norsken har mangfoldige Ord, som ikke kjendes i Dansken. Endeel Ord ere tildeels optagne i Dansk (Ex. No. 16). Endeel Ord passe aldeles ikke til Dansken (Ex. No. 17). Endeel Ord have en ganske anden Betydning i Dansken (Ex. 19), og mange Ord have grundforskjellige Betydninger (Ex. 20).

7. Norskens indre Forholde.

Efter de før omtalte Omstændigheder er Norsken nu kun et Talesprog i mange Dialekter, hvoraf nogle staae nær ved det gamle Sprog og nogle nærme sig noget til Svensk og Dansk. Den som bedømmer Sproget efter de ringeste Dialekter, faaer et feilagtigt Begreb derom.

Dialekterne ere tildeels meget forskjellige, men have dog saa meget fælles, at de tilsammen danne et eget Sprog forskjelligt fra Dansk og Svensk. De mærkeligste Afvigelser findes i de kristiansandske Dial[ekter] (med bløde Kons.) og i Østerdalsk og Guldalsk (med svækkede Diftonger).

Endog i de Maal, som ligge langt ifra hinanden, findes overraskende Ligheder. I hele Rækken findes en vis Overeensstemmelse, saa at man, endog uden at kjende det gamle Sprog, deraf kunde opstille en fælles Grundform. (Exempels. No. 10).

Anm. Det er godtgjort ved Forsøg, at Læsestykker i en saadan Fællesform forstaaes ialfald ligesaa godt som Dansk, og at Viser i en saadan Form kunne med smaa Læmpninger synges i de fleste Dialekter.

De mange forekommende Overgangsformer vise sig tydelig udgaaede fra en Grundform, som er at søge i det gamle Sprog. Det er interessant at sammenligne dem med hinanden og med andre Sprog, hvor slige Overgange ere ligesaa hyppige som her. (Exempels. No. 11).

De lexikalske Uligheder grunde sig paa den Rigdom af Synonymer, som har fundet Sted i det gamle Sprog, idet den ene

[1] Jfr. Norsk Grammatik, s. 369. [Merkn. av utg.]

Dialekt har beholdt det ene og en anden et andet; den ene er rig og den anden fattig. Disse Synonymer vilde være til en uskatteerlig Hjælp til at betegne nærbeslægtede Begreber i mere dannet Stiil. (Ex. No. 12).

8. Grammatiske Forholde.

Ved at holde sig til den Dialekt[-]Række, som mest ligner det gamle Sprog, finder man for det første et Lyd-System, som paa en mærkværdig Maade harmonerer med de ældste og ægteste germaniske Idiomer. Omlyd og Aflyd befinde sig her i en saa fortrinlig Stand, at kun eet af de germaniske Sprog, nemlig Høitydsk, kan sættes ved Siden (foruden Isl.) og at Svensk og Dansk staae langt nedenfor. Enkelte Afvigelser fra det gamle System finde Sted, men langt mindre end i Svensk og Dansk.

En harmonisk Lydstilling ansees som Fortrin ved et Sprog. I den Henseende staar Norsken over Dansken allerede ved sine vexlende Endevokaler (*a*, *e* og *o*) og tillige over Svensken ved sine Diftonger.

De som holde særdeles meget af den danske Lydstilling, ville behage at lægge Mærke til en liden Besigtigelse af samme (Efter Exempels. No. 21).

De grammatikalske Egenheder ved Norsken ville forhaabentlig ikke være saa saare afskrækkende, da de ere meget lige de Islandske, som ere saa meget roste af de Lærde ikke mindre i Danmark end i Norge. Her mærkes især Fleertals-Endelserne, de tre Kjøn og Artiklens Brug (som i Svensk), Omlyden i Præsens af de stærke Verber og visse Afvigelser i Syntaxen. Ved en ny Sprogform burde man dog ikke optage alt for mange Former; man kunde saaledes udelade Dativformen og flere.

Indvendingen om det ubestemte og uregelmæssige i de norske Former har ingen Vægt. Hvis man vil dyrke Sproget, kan man faae dem bestemte nok, og ialfald mere bestemte og regelmæssige end visse danske Former, f. Ex. Fleertallet paa *e* og *er* (Aar, Hus*e*, Værk*er*).

9. Lexikalske Forholde.

Da det gamle Sprog havde et meget rigt Ordforraad, og den største Deel deraf er gaaet i Arv til Landsmaalet, saa at den Slump, som nu mangler, ikke er ret meget stor, kan man allerede deraf vide, at Dialekternes samlede Forraad udgjør et gan-

ske anseeligt Sprogstof. Det er ialfald meget rigere end det Danske, naar man nemlig adskiller dets fremmede Udfyldning fra den ægte Stamme.

Vistnok er der en stor Forskjel paa Dialekterne, da nogle ere meget fattigere end andre; men alligevel gives der dog en stor Mængde særegne norske Ord, som ere meget udbredte og meget brug[e]lige saa godt som overalt i Landet. (Exempels. No. 5). Og iblandt de sjeldnere Ord ere mange saa gode, at de kun behøvede at blive mere bekjendte for at komme i almindelig Brug. (Exempels. No. 9).

Man lægge Mærke til endeel af de mest udtryksfulde Ord, som vanskelig kunne gjengives ved nogen Oversættelse (Exempels. No. 6). Fremdeles erindres endeel Ord som vilde være særdeles tjenlige til Brug i Poesie (Ex. No. 7), og endeel som endog kunde bruges i Stedet for fremmede Ord (Ex. No. 8).

Ved Siden af Ordene maa man og lægge Mærke til Talemaaderne. Heraf gives især i nogle Dialekter en stor Mængde. De vilde nok ikke være mere uværdige til Hævd end de fremmede Talemaader, som man idelig prakker paa os.

10. Sprogets Brugbarhed.
(Fortrin og Mangler).

Det kunde forudsættes som Fortrin ved et Sprog, at det har et Navn paa ethvert Begreb, som fortjener et Navn, at det har flere Betegnelser for de vigtigste Begreber, at der ikke gives for mange lige Ord, og at Ordene ikke have for meget forskjellige Betydninger.

Efter denne Forudsætning har Sproget sine Fortrin og sine Mangler. Det har tildeels en overordentlig Mængde Synonymer (Ex. No. 12), det har Ord, som endog ved en rig Dyrkning vilde blive overflødige (Ex. No. 14), og det har Ord med meget forskjellig Betydning (Ex. 13).

Den største Rigdom af Betegnelser gjælder Landets Natur og Folkets Levemaade, ligeledes Udseende, Lyd, Bevægelser, Fornemmelse og Stemning. Det er saaledes særdeles skikket til Poesie. Derimod er det uskikket til Forretningssprog, forsaavidt man ikke vilde optage fremmede Ord, ligesom i Dansk. Til abstrakte videnskabelige Begreber har det naturligviis ikke Ord nok, men det har ikke Dansken heller uden fremmed Hjælp [1].

[1] Her hev hdskr. i margen passus 4 i stykke 16 fraa «Ville vi» og ut; men dette er flutt til stykke 16 etter tilvising av Aasen, som i margen til pass. 4 i st. 16 hev skrive til: «Anm. i Margen ved No. 10 maa flyttes hid». [Merkn. av utg.]

Som Udskeielser kan nævnes, at enkelte gode Ord have faaet en forandret Brug paa Grund af en utidig Fiinhed (Ex. No. 15), og at nogle Ords Betydning har tabt sin Styrke ved for hyppig Brug (Opt. 1851, 3).[1]

Der vilde imidlertid vel blive Leilighed til at rette paa Manglerne, naar Sproget blev dyrket. Nabosprogene have egentlig de samme Mangler, og man har blot afhjulpet dem ved Laan af andre Sprog.

11. Hidtil værende Benyttelse.

Uagtet Sprogkundskabens daarlige Tilstand i forrige Tider, have dog flere af de Forfattere, som have behandlet vort Landsmaal, fundet saa megen Magt deri, at de have ønsket det en større Hævd. Exempler anføres af Jensen, Pontoppidan, Wilse og Hallager.[2]

Blandt dem, som have beskrevet Landet og Folkeskikkene, have ogsaa flere anvendt endeel Ord og Talemaader af Norsken, nogle endog i betydelig Mængde. (Gunnerus, Hammer, Arentz, Smith, Chr. Sommerfel[d]t.[3]) Af nyere Forfattere mærkes Aall, N. Hertzberg og Wergeland. (Frimann, Zetlitz).[4]

[1] Eg veit ikkje visst kva handskrift dette sigtar til. Jfr. elles «Norsk Grammatik» s. 383—384. [Merkn. av utg.]

[2] Christen Jensen († 1653) i «Den norske Dictionarium eller Glosebog» 1646. — Erik Pontoppidan (1698—1764) i »Glossarium Norvagicum», 1749, og «Norges naturlige Historie» 1752—54. — Jacob Nicolai Wilse (1736—1801) gav ut «Beskrivelse over Spydeberg» (med ei norsk ordbok) og «Beskrivelse over Eidsberg» (Topographisk Journal 2. 16. 17). — Laurents Hallager (1777—1825) i «Norsk Ordsamling» 1802. [Merkn. av utg.]

[3] Johan Ernst Gunnerus (1718—1773) m. a. i «Flora norvegica» og i fleire utgreidingar i Det trondhjemske Videnskabers Selskabs Skrifter. — Christopher Hammer (1720—1804) gav m. a. ut «Sognebeskrivelse over Hadeland (Top. Journal 20 ff.). — Med Arentz er vel meint Hans Arentz (1731—1793) som gav ut «Beskrivelse over Søndfjord» (Top. Journal 28 ff.). Ein kann òg tenkja paa Hans Arentz (1713—1790) som gav ut «Beskrivelse over Stavanger Amt» (1779). — Axel Christian Smith (1744—1823) gav ut «Beskrivelse over Trysild Præstegjeld» (Top. Journal 19 ff). — Christian Sommerfeldt (1746—1811) gav ut «Efterretning angaaende Christians Amt» (Top. Journ. 14,15); i Landhusholdningsselskabets Skrifter skreiv han m. a. «Agerdyrkningscatechismus for Norge». [Merkn. av utg.]

[4] Jacob Aall, eidsvollsmannen, nytta norske ord, serleg i si umsetjing av Snorre (1838). — Nils Hertzberg (1759—1841) i «Kinservigs Beskrivelse» (tillegg, Budstikken 1821). [Merkn. av utg.]

Som anført er ogsaa endeel Ord virkelig blevne optagne i Skriften. (Ex. 16). Flere have været forsøgte, men have maattet vige for andre og mindre berettigede.

Dette Optagelsesværk har dog ikke været drevet med synderligt Held. Det skortede for meget paa Sprogkundskab. Man skrev Ordene paa en plump og skjødesløs Maade. Det manglede paa Eenhed og man optog altsaa en Mængde Synonymer (M[ærk] Livøre). Man optog kun Navne paa Smaating, som man ikke vidste andet Navn paa; Ord af høiere Betydning blev derimod ikke bemærkede.

Optagelsen blev ikke synderlig bemærket eller efterfulgt. Ordene blev kun anseede for Provindsialismer, som let kunde give Skin af Mangel paa Dannelse. Et Uheld har det ogsaa været, at vore mest begavede Forfattere have sædvanlig kommet fra de søndenfjeldske Byer, hvor det egentlige norske Maal er allermest ubekjendt.

12. Planer til større Benyttelse.

I den seneste Tid har man ellers mærket en meget stærkere Stræben efter at anvende Landsmaalet i Skrift.

Man har gjort mange Forsøg paa at skrive i Dialekterne, deels med streng Henholdelse til Udtalen og deels med restituerede Former. Forsaavidt disse Forsøg ikke ere forfuskede ved Efterligning af Skriftsproget, kunne de være meget nyttige til Oplysning om Sproget, men stort mere due de heller ikke til. Man faaer derved ikke eet, men ti eller tyve Sprog, og disse blive for smaa til at gjøre nogen Lykke.

Man har forsøgt at fornorske endeel Former, f. Ex. at sætte haarde Konsonanter istedetfor bløde, hvilket dog ikke synes at ville føre til nogen Forbedring, og møder ialfald alvorlig Modstand.

Man har forsøgt at optage norske Ord i større Mængde end forhen, og denne Plan synes ogsaa at vinde Bifald.

Det er alligevel tvivlsomt, om der er mere Gavn end Skade ved den. Den forstyrrer Sprogets Harmonie, da de norske Ord kræve særegne Former, og mange norske Ord slet ikke passe til Dansken (Ex. 17). Den skaber en Mellemting, som hverken er Dansk eller Norsk, men nærmest et Trælkvindebarn med Trællemærket indsviet i Sind og Skind.[1] Den er utilstrækkelig, idet

[1] [Sett til i margen:] Ligner nærmest en Bastard af en Herremand og en Trælkvinde, med en Blanding af Herre[-]Nykker og Trællenykker og med Trællemærket &c.

der kun vil optages Navne paa ubetydelige Ting, medens Sprogets rette Malm og Kjerne vil blive ubemærket.[1] Skal den drives saa vidt, at den bliver til virkeligt Gavn for Folket, vil den ogsaa kræve saa megen Umage, at man ligesaa let kunde antage en ny Sprogform.

13. En ny Sprogform.

En tryggere Udvei vilde være at opstille en særegen norsk Sprogform efter de bedste Dialekter, d. e. de som mest ligner det gamle Sprog, dog saaledes at Ordforraadet, saavidt behøves, kunde tages af samtlige Dialekter, og Formerne i nødvendigt Fald kunde rettes og udfyldes efter det gamle Sprog.

Denne Form kom altsaa til at blive ganske adskilt fra Dansken, ihvorvel den paa Grund af Sprogenes Slægtskab kom til at have adskillig Lighed med Dansken, dog meget mere med Svensken. Den vilde staa nær[2] ved Islandsken i Ordforraadet, og nærmest ved Svensken i Formerne.

Ved et saadant Sprog vilde Dialekterne faa et fælles Støttepunkt at holde sig til. De bedste og ægteste vilde staae det saa nær, at de udgjorde saagodt som eet dermed, og de nyere Dialekter vilde ogsaa i mange Maader kunne slutte sig dertil. Et skrevet Stykke i dette Sprog kunde læses med forskjellig Udtale i de forskjellige Dialekter; en Vise kunde ligeledes synges i de forskjellige Maal, saaledes at man kun udfyldte de forkortede Endelser.

Man fik herved et fast Middelpunkt for vor hele Folkepoesie, vore Sagn og Æventyr med mere. Man fik den bedste Udsigt til Harmonie imellem Sprogets Grundværk og Sprogets Tilbygninger, saasom Stedsnavne og Personsnavne, lokale Udtryksmaader og ordsproglige Talemaader.

14. Hindringer for samme.

Denne Plan støder paa mange Hindringer.

Folket er ikke vant til noget andet Skriftsprog end Dan-

[1] [Sett til i margen:] Og der hører mere til et Sprog end Navne paa Fugl og Fisk, paa Mad og Klæder, paa Kopper og Kar.

[2] [Skrive yver:] nærmest.

sken, som i saa lang Tid har været alene herskende, og som idelig styrkes ved al Undervisning og alt Bogvæsen. Heraf opstaaer den Tro, at dette er det eneste rette Sprog, at Landsmaalet er altfor plumpt og plat til en ædel Stiil, og at de hellige Ting vilde derved vanhelliges.

Landsmaalet er udyrket og derfor lidet skikket til at kappes med Nabosprogene i en Behandling af Nutidens vigtigste Anliggender. Det er naturligviis for fattigt for den abstrakte og sammentrængte Stiil, som nu er mest i Mode. Man maatte altsaa enten laane Ord (ligesom Naboerne) eller danne nye til dette Brug.

Sprogformen maatte paa en Maade bestemmes vilkaarlig efter et Skjøn. Dette kunde vel give Anledning til Tvist og til Klager fra de Steder, hvis Dialekter syntes tilsidesatte. Det kunde ogsaa give Anledning til meget Fuskerie og Indsmugling af uduelige Ting.

Hvor let det nye Sprog endog kunde falde for Almuen, saa vilde der dog altid blive noget nyt at lære, og Almuen er just ikke villig til at lære noget nyt. Den vilde altsaa betragte Tingen med Uvillie, navnlig i Begyndelsen.

Vi have ikke mange Forfattere, som kunde gjøre noget grundigt ved denne Sag. Vore skriveføre Folk have tænkt sig saaledes ind i Skriftsproget, at de ikke kunne hjælpe sig uden dette, og de holde sig for gamle til at lære noget nyt.

Mange troe ogsaa, at vort Folk er for lidet til at underholde en egen Litteratur.

15. Dens Mulighed.

Imod disse Hindringer stille sig dog adskillige Omstændigheder, som ere saa gunstige, at en Reform maa ansees mulig.

Rigets nylig gjenvundne Selvstændighed giver Leilighed til ogsaa at tænke paa en aandelig Frigjørelse, en Stræben efter at gjenoptage vor engang begyndte og siden afbrudte Udviklings-Process, og altsaa gjenvinde den sproglige Stilling, som passer bedst til Landenes Beliggenhed og Folkenes Slægtskab.

Kundskaben om de gamle Sprogforholde har i den sidste Tid gjort saa store Fremskridt, at en mægtig Interesse for denne Sag maa formodes at ville opstaae hos de læsende og skrivende Folk.

Sandsen for det nationale i Digtning, Sang, Musik o. s. v. har ogsaa steget saa betydelig, at man maa slutte, at en fuld-

kommen Fornorskelse af Sproget ikke nu vil møde en saadan Uvillie ovenfra som forhen.

Der har ogsaa viist sig adskillig Trang til en Reform i Sproget; blandt andet synes vore Digtere at stræbe efter mere Norskhed. Man vil formodentlig efterhaanden indse det mislige ved de forsøgte Skinforbedringer og stræbe efter noget mere grundigt, altsaa en radikal Reform.

Der er stor Trang til en populær Litteratur, samt til et Forraad af nationale Livsbilleder, Fortællinger, Dramaer og Sangværker. Til dette at forfremme behøves en grundig Reform i Stiil og Tone, og denne Reform kræver saa megen Umage, at man vel med det samme kan optage en ny Sprogform.

16. Indvendinger imødegaaede.

Man siger, at Folket selv ikke ønsker nogen Reform. Meget rimeligt; man har saalænge indbildt Folket, at det urette var ret, at Folket maa vel troe det. Men Folket bør oplyses om sin Trang, saa vel i dette Stykke, som naar der tales om Skolevæsen, Agerbrug, Næringsflid, Brændevinets Brug og saadant mere.

Man henviser til Nordtydskerne, Skotterne og Irerne. Vi spørge først, om Forholdene ere ganske de samme, dernæst om de have tabt meget ved at give Slip paa sit Sprog, og tilsidst om det er skeet med deres gode Villie og fulde Vidende om det rette Forhold. Og om andre give Slip paa sin Ret, skulde vi dog ikke gjøre det.

Man siger, at den stigende Kultur vil gjøre slige Reform-Forsøg til intet. Men dermed vil det nok ikke gaae saa fort. Den som er istand til at imodtage en saa fortræffelig Kultur er ogsaa istand til at reformere sit Sprog. Og lader det norske Folk sig nøie med en Skinkultur, og vil det ikke trænge saa dybt i Tingene, at det veed at give dem et eget Navn, saa vil vi ikke spilde vore Ord paa det.

Man siger, at Sproget er utilstrækkeligt og udueligt til dannet Tale. Svar: Det er ialfald ligesaa tilstrækkeligt som Dansk og strækker kanske en Stubbe til. Ville vi bare laane og indsmugle udenfra, ligesom vore Naboer, saa har det ingen Nød med Fattigdommen, thi paa den Maade kan endog den fattigste Dialekt blive et saa rigt Sprog, som nogen vil ønske sig. Og

(Trykt 30. mars 1917.)

vil vi danne nye Ord af national Rod, saa er der god Raad til det ogsaa; vi have idetmindste lige saa meget som vore Naboer til at tage af.

Man siger, at vort Folk er for lidet til at underholde en Litteratur. Her maa vi minde om, at det længe har holdt sin egen Lit[teratur] uden Hjælp af Danmark, og at mange Bøger og Blade finde Folk nok i en liden Part af Landet. Saa minde vi om Islænderne.

17. Dens Nytte.

En ægte norsk Sprogform vilde være til megen Nytte.

Saasnart den første Møie var overstaaet med at vænne sig til Læsningen, vilde Norsken være lettere at forstaae for vor Almue end noget andet Sprog. Den Deel af Folket, som er fjernest fra de ægte Dialekter, vilde lære dette Sprog ligesaa snart som et andet.

Det blev meget lettere at bruge, saasnart man havde Besked om den vedtagne Norm for Skrivemaaden. Selve Nationen kunde da tage Deel i dets Dyrkning, medens nu alt maa drives af en liden udvalgt Hob med møisommelig Studering. Der blev mindre Fuskerie.

Alt blev mere hjemligt og hyggeligt. Man vidste da, at man brugte sit eget og hævdede sin ældgamle Fædrene[-]Arv. Man vidste at man havde noget, som var værdt at arbeide paa, og vilde holde enhver Prøve. Med hvilken Interesse et Folk kan omfatte en Litteratur, som svarer nøie til dets Nationalitet, kunne vi see paa Island, hvor der er ikke flere Folk end i et Par Fogderier hos os, men dog en meget betydelig Bogskat.

Det vilde vække National[-]Aanden og styrke Tanken om Folkets Eenhed som selvstændige og værdige Ætlinger af de gamle Nordmænd og ikke som en Trællehob under et fremmedt Herskab. Det vilde vække Humanitet og gjensidig Agtelse mellem de forskjellige Stænder.

Dyrkningen af det fortrinlige Sprogstof og dettes Anvendelse paa nye Begreber vilde skjærpe Tænkningen langt anderledes end den aandløse Indpugelse af fremmede Kunstord, hvis Rod ingen kjender.

Det vilde ogsaa være nyttigt for Nabofolkene at see et reent og ægte nordisk Sprog ved Siden af sine egne. Islæn-

dingerne staae alene, lidet kjendte og lidet anseede, som Opholdere af den rene nordiske Stiil. Lad dem faae en Sidemand.

18. Indvendinger imødegaaede.

Man siger, at Folket nu forstaar Dansken bedre, end det vilde forstaae Norsken. Det maatte da være Folket i de søndenfjeldske Byer. For Resten vilde det være underligt, om et Folk skulde forstaae et andet Sprog bedre end sit eget. At man ikke forstaaer at læse et Sprog, før man har vænnet sig dertil, er en anden Sag.

Man siger, at Almuesfolk ogsaa skrive paa Dansk og gjøre det ganske godt. Ja naturlig, de have vel ikke seet anden Skrift end Dansk. Jeg veed dog ikke, om vor Almue forfatter bedre paa Dansk end paa Norsk. Vore Folkeviser synes ikke at bekræfte det.

Man siger, at Folk vilde faae megen Møie med at studere et nyt Sprog. Denne Møie have Folk havt i lang Tid. Lad Folk faae halv saa megen Undervisning i Norsk som i Dansk, saa vil vi see hvad det gjør.

Man siger, at Norsken vilde indeholde mange Ord, som ere sjeldne og lidet bekjendte paa mange Steder. Dette er en Nødvendighed. Men lad dem først blive brugte nogle Gange, saa blive de ei længere ubekjendte. Det er ikke værre at lære et ubekjendt norsk Ord end et ubekjendt dansk, tydsk eller fransk. Og dette er dog noget, som man nu idelig maa lære.

Man siger, at den begyndte Kultur vil standses derved. Det maatte da være en vis ydre Form af Kulturen og ikke denne selv. Den Kultur, som ikke stikker dybere end til Ord og Navne, maa gjerne standse.

Man siger, at vi derved bortkaste vor ældre Litteratur. Ingenlunde. Hvad der er skabt til Varighed kan beholdes eller oversættes. Og Døgn-Litteraturen kaster sig selv bort uden vor Medvirkning. Og desuden har vi Danskerne til at holde paa det gamle.

Man siger, at Forslaget grunder sig paa en socialistisk Tendents. Ja hvorfor ikke? Kommer ingen værre Socialisme, saa har det ingen Nød. Det ægte Sprogvæsen er altid socialistisk. Thi Sproget er en Gave, som er givet alle uden Forskjel. For Resten kunne de lærde Folk skrive sine lærde Skrifter paa Dansk eller Tydsk, hvis de ikke komme tilrette med Norsken.

19. Dens Nødvendighed.

En norsk Sprogform maa endog ansees nødvendig, og det først og fremst fordi, at det er Ret og Skyldighed mod Folket at lade dets Sprog komme til Hævd. Det Sprog, som tilhører Folket lige fra Landets Bebyggelsestid, og som igjennem saa mange Trængsler er hidtil saa vidt bevaret, at det endnu kan vise sig uden Skam, bør ikke uden videre blæses bort.

En reen norsk Sprogform er den bedste og eneste gode Udvei til at faae et nationalt og almeentydeligt Sprog. Alle Dialekter henvise dertil, og det er kun i en saadan Grundform de kunne finde sin Forklaring og sin Hævd. Vore Sagn, Viser, Stev og Ordsprog kræve netop et saadant Sprog. Vore Stedsnavne og Personsnavne kunne ikke harmonere med noget andet Sprog.

Skal der være noget Sprog, som skal hedde norsk, da maa det være dette og intet andet. Der er ikke Sandhed i noget andet under dette Navn. Skal der være mindste Sandhed i vor Tale om Nationaliteten, da maae vi gaae en saadan Vei. Skryde vi af vore Forfædre, da maa vi see til at ligne dem. Vil vi skryde af vor nationale Skik, da maa vi see til at holde den oppe.

Dersom ikke en saadan Støtte kommer til, vil den gamle Bygning efterhaanden forfalde og forringes. Og vi have dog sandelig for meget at tabe, og for lidet at vinde i Stedet. Vi have at vælge mellem Selvstændighed og Trældom, mellem Ophøielse og Fornedrelse.

Der mangler et Led i det nordiske Tretal. Forenet med Danmark og adskilt fra Sverige er Norge ogsaa i sproglig Henseende en Uting. Vore Naboer maatte gjerne ville see en tredie Magt udrustet imod den svækkende Indflydelse fra Udlandene. Men at undertrykke den ægteste nordiske Sprogmagt for at ophøie den uægteste, det er dumt.

20. Iværksættelse.

Det udkræves altsaa, at der bliver studeret og arbeidet paa Tingen, at der gives Exempler, at Tingen tages grundigt, at Fuskerier afvises.

Begyndelsen skeer bedst med traditionelle Stykker, Sagn og Historier, Stev og Folkeviser. Derfra kan man gaae til Landsbeskrivelser, Naturskildringer, Noveller og Poesier eller populære

Smaaskrifter i Historie og andre interessante Emner. Det Religiøse maatte udsættes til sidst, da Fordommen er stærkest paa denne Side.

Man maatte ikke tage fat paa Sagen, førend man havde studeret Sproget tilbunds, saa at man kunde undgaae saavel al Efterligning af vort Skriftsprog som al eensidig Vedhængen ved en enkelt Dialekt.

Hvad man skrev, maatte være beregnet paa alle Slags Læsere, men især paa Almuen, da det er mest nødvendigt, at denne faaer Kundskab om Sagen og vænnes til at forestille sig et norsk Sprog.

Dem, som have Anlæg til Poesie, vilde vi især anbefale at slaae sig til denne Sag, da de her vilde finde et fortræffeligt Felt at arbeide paa.

For Resten blev der naturligviis fuld Frihed for enhver til at holde ved det gamle. I Forretningssager og deslige blev dette ogsaa indtil videre nødvendigt. Hvad vi først og sidst forlange er, at de som ville skrive *i* eller *om* dette Sprog, skulle først undersøge det.

21. Almindelige Formaal.

Den sjeldne og overordentlige Leilighed, som man her har til at grundlægge et Sprog med det fortrinligste Materiale og de smukkeste Former, bør ikke forsømmes og ikke heller misbruges. Man bør her gjøre sig Gavn af de store Fremskridt, som Sprogkundskaben i den seneste Tid har gjort.

Man gjør vel i at overholde Sprogets fortrolige, kvikke og gnomiske Maneer. Ligesaa den humane, medfølende og venlige Tone, hvori det skildrer Folks Stilling og Befindende.

Sprogformen bør være kun een, hvori de bedste forekommende Former bringes i et bestemt og indbyrdes harmonerende System, og Ordene tages af det samlede Forraad, dog især af de bedste Dialekter. Dog kan der vel være Frihed til, især i Vers, at anvende en og anden Variation af en grammatisk Form, f. Ex. stend og stender.

Eensidig Vedhængen ved en enkelt Dialekt bør ikke finde Sted. Imidlertid vil en Forfatters Herkomst fra en vis Egn altid have en vis Indflydelse paa hans Sprog; men dette vil ikke skade synderligt, forsaavidt hans Dialekt er en af de gode. Vi

skulde derfor ønske, at især Fjeldbygdinger og Bergenhusinger vilde slaae sig til denne Sag.

Efterligning af Dansken med dens udenfra optagne Ord og dens lærde Konstruktion er meget at vogte sig for. Forfatteren bør have tænkt sig aldeles ind i det norske Idiom, førend han skriver. Oversættelser fra de nyere Sprog er derfor ikke at tilraade, da de idelig friste til at tænke paa Dansk.

Riimstykker eller Poesier vilde være et fortrinligt Middel til at befæste Sproget med, men de udkræve en meget stor Forsigtighed, da Rimet idelig frister til at læmpe Formerne, at indsmugle Dialektformer og optage Forkortninger.

22. Særskilte Formaal.

Det ægte gamle Vokalforhold maa bevares, saa at man ikke giver efter for den brede Udtale, som hærsker i nogle Dialekter, f. Ex. ved Kristiania og Trondhjem.

Hvor den lexikalske Form er afstumpet ved en slap Udtale, maa den restitueres efter de beslægtede Sprog; dog skulde man ikke gaae videre heri end høist nødvendigt.

De grammatiske Former maae ikke være for mange. Dativ kunde udelukkes; dog kunde Fleertallets Dativ af og til optages i Vers og proverbiale Talemaader.

Infinitiv og det svage Feminin bør ende paa *a* og aldeles ikke paa *e*. Reflexivformen skulde ende paa *st*. Det stærke Præsens burde ende med Roden, dog er der ogsaa nogen Grund for, at det skulde ende med *er*.

Hvor en utidig Fiinhed eller deslige har givet Ordenes Betydning en falsk Bestemmelse, bør denne føres tilbage til det rette. At anvende Ordene i en mere udvidet eller omfattende Betydning, vil ofte være nødvendigt.

Hvor der ere mange Synonymer, kunde de vel fordeles paa en Række af nær beslægtede Begreber, saa at man slap her at udelukke dem. Hvor der er flere lige Ord, optages for det første kun det vigtigste eller mest bekjendte.

Hvor et nyt Ord behøves, maa det dannes af en Rod, som er bekjendt og let at finde, eller ved Sammensætning af bekjendte Ord. Det maa være saa simpelt dannet, at det ikke seer ud som nyt Ord.

IVAR AASEN:
EXEMPEL-SAMLING TIL PLANEN FOR EN NORSK SPROGFORM.

(December 1850).

1. Ord som ere fælles for de germaniske Sprog. (Udvalg).

all, Arm, Auga, Bein, bita, blaasa, Bók, Braud, Broder, Dag, Dotter, driva, Dýr, ny, Ende, eta, Fader, fella, Fingr, finna, Fisk, fljota, Folk, fri, Fugl, fylgja, giva, gjelda, god, Gras, halda, halv, Hand, Haar, Heim, hjelpa, Horn, Hungr, Hus, høyra, Is, Jord, Kalv, klinga, Klæde, Kne, kòma, Korn, Kungje, kvit, Lamb, Land, lang, lata, laus, liggja, lik, lìva, mange, Mann, Maane, mild, Mjølk, Moder, Morgon, Munn, Namn, Natt, ned, nord, ny, ofto, open, Ord, Pening, Ramn, raud, Regn, rida, Ring, Rom, Rygg, Sak, Sand, segja, senda, Sida, sitja, sjaa, Skip, Snø, Son, spinna, standa, Stein, stela, still, Sùmar, svart, svinga, Syster, søkja, takka, Tal, tenkja, tie, Timbr, Ting, tolv, Tonn, Traad, Tunga, Ukse, Ull, Ulv, under, út, vaka, varm, Vedr, Veg, veik, venda, Vest, vid, Vìka, vill, Vind, Vinter, ynskja, Æra, Øyra.

2. Egne for de nordiske Sprog.

Agn, Ande, aldri, auka, Barn, Baal, bida, blaut, Bord, brjota, By, Bylgja, byta, Bøn, Dreng, draga*, dryg, dylja, Eld, elska, Elv, Eng, Farm, faa? Fjell, fjuka, Flokk, Foss, fram, freista, Frø, gamall, Gaata, gjera, gjøyma, Glugge, gløyma, Golv, Granne, Graut, graata, Grein, Hake, Hale, han, Haus, Haust, Hav, Hest, Hjesse, Hold, Holm, Hùg, igaar, Il, Jol, kaat, Kid, Kjepp, kjær, Kjøt, kjøyra, Krus, Kveld, kvila, *Kvist, Laar, Laas, laata, leika, Leir, Lìt, Lok, lyda, lækja, *Makje, Mark, *Mat, Minne, Muge, Myrk, naa, *Nebb, Neve, Odd, orka, Os, Ost, Rad, Reid,n. Rid, rista, rugga, røra, Saar, sein, Seng, *Serk, Sild, *Skjegg, skjelva, Skog, smaa, snar, snu, sòva, spak, spaa, spyrja, steikja, stor, *styra, svelta, søma. — tapa, Taus, tegja, *tom, *Torv, Troll, Tryne, tung, Tust, *tver, Vaar, Vegg, venta, vera, Vík, Vìn, visen, Voll, vond, Vott, Ørn, Øy? Øyk.

(Tiltrænger Eftersyn).

3. Egne for det Norske.

Ampe, andast, att, attaat, attmed, Baara, bikka, Brìde, Brùm, Brya, dikke, dissa,v. dunsa, einkvar, Farang, Filla, Fjos? Flaga, Flokje, fremmeleg, furta, Færing, Gaupa, Gjeil, Gjenta, Glada, Glenna, greid, grøta, Gút, Haank, heksa, Hít, hjaa, Hugbit, hækjen, innar, kaga, kava, Kaangel, kipen, Kleve? knetta, Kòla, kry, v. Kùmar, Kveita, kvekka, kverva, Laan, linka, ljot, løgjen, masa, Moe,

munsa, Mýsa, Naust, nita, næma, Ore, Ome, Rabb, rauta, Rid, Rót, n. Rùs, rúva, Saud, senda, v. n. sint, Skodda, Skolma, skrinn, skumpa, snaud, Snoa, sprikja, Stakk, Strangje, stutt, sund, Svad, svalla, Talle, Tare, Taatt, te (jo), Tile, Tóra, traa, tryta, tunna, tyta, uppatter, uvìta, Val, Vaak, Veila, vima, Vise, m. vitra, Vórd, vøla, Yl, Æva, øgja.

(Tiltrænger Eftersyn).

M[ærk]: bein, Flo, heppen, Kubbe, stød?

4. Fremmede Ord som ere gamle i det Norske.

Alter, Apostel, Artikel, Baron, Bibel, Bisp, Brev, Dekn, Djevel, Doktor, Engjel, Epistel, Evangelie, Fest, Figur, Funt, Grad, Historie, Hospital, Kalk, Kapellaan, Kapittel, Klerk, Kloster, Kór, Kort, Kross, Kruna, Krønik, Kyrkja, Leksa, Lilja, Meister, Messa, Munk, Mynt, Natur, Non, offra, Olje, Olmòsa, Orga, Pakt, Part, Paaske, Pen, Perm, Person, Pest, Pina, Pinse, preika, Prest, Profet, Provest, Pund, Regla, Rosa, Salme, signa, Skúle, Tavla, Tekstr, Testamente, Vers, Vin.

Tillæg.

Agnestei, April, Attest, Bas, Beist, dubbel, Dukat, Eksempel, Familie, Frugt, Juli, Juni, Kamar, Kassa, Kós, Krít, Kropp, Krýter, Kvartel, Lin, Lina, Mai, Mil, Million, Mina, Mynstr, Note, Nummer, Pass, Pìpar, Plaastr, Port, Post, Pulver, Renta, Rest, Rim, Rips, Salve, Setel, Silkje, Spegjel, Stil, Sukker, Svovel.

5. Meget brugelige og meget udbredte norske Ord.

Agn, ala, Ank, atte, attpaa, Aur, avsølt, Aas, bar, bein, Beite, Berg, Bìl, blakk, blinka, Bløyta, Bol, Bolk, braa, Brún, bry, bræda, Bùl, Bunad, burt, Buskap, Bygd, Býra, bøta, Dagsraand, dengja, detta, Dott, dragna, Draatt, drygja, dubba, Dya, Eid, Eim, einkvar, Emne, etla, Evja, Fang, Fant, fata, feig, Fella, Fetling, Filla, Fjos, Fjøra, flakna, flaa, adj. flira, Flis, Flo, Flokje, Flùs, folka s[eg], Fonn, fortenkt, fram um, frøsa, furta, Fyremùn, Færing, Føre, gapen, Gìl, gild, Gjenta, Gjær, gjæta, Glenna, glytta, gløgg, gnella, Gom, grann, Greida, gretten, Grind, grøta, Gút, Hagje, hall, hava i, Haa, haal, Heid, Helg, Hella, heppen, herma, Hit, Hòla, Hugnad, hugsa, Hyggje, høva, — ihop, ill, imist, innar, Jar, — Kall, kanta, kara, kipen, kjennespak, Kjerve, Klave, klóra, klýpa, Klýv, kneggja, knetta, knòda, Koll, Kòve, kram, krasa, kreka, Krim, Kubbe, kuven, Kveld, kverva, kvida, kvik, kýta, Lag, laga, langsam, laata, Lefsa, leid, Leiv, lengta, lettna, Lid, lìda, lika, Lìt, livna, Logg, Lóve, Lùt, lyda, Lysing, løypa, Mannskap, Maag, Meis, minka, minnug, mòka, Moro,

mùna, Mýr, Mær, møda, Nabb, Naust, Nót, Nýsta, Nævr, nøyta, — Odda, Onn, or, orka, Os, Otta, Plagg, plent, pruta, radt, rangt, rauta, raaka, Reina, reka, rettleida, Rid, Ristel, róm, Ròt, rugga, Rumpa, Runn, ruska, Røyr, Røyta, — sangra, Sand, saar, Segn, siga, Sigd, sin, Sinne, skaka, Skalle, Skar, Skaak, Skida, Skjæra, Skodda, Skolt, skumpa, skuva, skvetta, skyld, Slaatt, smetta, snaud, Snelda, snild, sopa, sovna, spretta, Stabbe, stella, Strangje, Strigje, stulla, stutt, Stuv, stýr, stødt, sund, Svad, svella, syna, sæl, sær, Sæter, tagna, Talle, Taus, Taag, Taatt, te (des), Ting, Tein, Tele, tidig, tidna, Tina, Tjønn, togna, trakka, traa, trivla, trjota, Tròs, truten, Tuft, Tugga, tyta, tøva, tøygja, Ufs, ulna, unda, uppatte, Ur, valen, vanta, Vase, veil, Vór, vòren, výra, vøla, Ykt, Æva.

6. Meget gode Ord,

tildeels vanskelige at oversætte.

(Udvalg) Agg, Ampe, andføttes, Annsemd, attra, aud, avdaga, Avsøla, aalljost, baag, bein, beita, bikka, Bìl, Blokka, bògjen, Bòs, Brank, Brún, Bùl, Bunad, bægja, bærkast, bærsynt, Bøle, Dagsmùn, Daam, Dìm, Dokk, Dòv, n. dragna, drygja, Dumba, dæsa, Eid, Einstøding, Elde, emna, etla, fala, Fang, Farang, faatenkt, Fella, Flaga, Flo, Flokje, Flùs, fóra, Framtak, frøysa, fullsøvd, furta, Fýretankje, Gald, Gìl, Givnad, Gjeil, gjosa, Glenna, gløgg, gnella, grann, greid, Greida, Grind, Grjon, grøda, grøta, Hamlit, Handyvle, havande, Haank, Heimhug, Helg, Hella, Helsebot, herma, Hima, Hòla, hùgheil, hugleggja, Husfang, hæv, Høve, Illhug, Innsig, Jamlengd, Kaldrid, kava, Kave, kipen, Kjeim, Kjella, Kjøl, Klakje, klessa, kloven, klypa, knetta, Koll, kóvna, kram, krava, kròta, kry, kubben, kulsa, kúra, kuven, Kveikje, kvekka, kverva, kvida, kvæva, Lad, Lag, Lagnad, langdrøg, lava, laaglendt, Laan, f. laata,[-]ast, leid, lengta, lettfør, lettvinna, Líd, livna, Ljom, Lód, Lunnende, Lyd, lydast, Lægd, Læta, løypa, løyva, mangment, mannast, Mauk, Maalemne, Maat, Meinlyse, minka, minnug, mislika, Mo, morkjen, Mùn, mùna, Mæl, Naudsýn, nauva, nedaleg, neisa, nita, nyggja, nækja, Nøgd, Odda, Onn, orvonast, ottast, Ovverk, Plagg, Pretta, Rabb, rakna, rangsøles, Raas, Reina, Reit, reka, Renning, Rettabot, rettleida, Rid, Rìm, Rìs, risa, roa, romlendt, Ròt, róven, rukla, Runn, ruva, rynja, rýr, røkja, røyna, samfengd, sannspaadd, saar, segjast, seintenkt, siga, sikka, singla, sjølvmint, Skant, Skar, skipa, Skjeid, n. skjøyta, Skòr, skrekka, Skrinna, skumpa, skuva, skyld, Slaatt, slitna, smalka, smaaleitt, smjuga, snarfør, snaud, Snóa, Snæv, Solspretting, sottnæm, sovna, Spik, spretta, sprikja, staden, Stell, Stille, stortøk, Strangje, stúra, stuttenkt, stød, Sut, Svangje, svæva, sæl, Sæla, tagga, tagna, Taag, Taatt, Teig, tiden, tjota, To, tokka, Tokkje, traust, traa, trjota, Trott, Trøsk, trøyta, Tún, tungsam, tvihuga, tyd, tyta, tøk, tøva, Ulenda, Umrøme, unda, uppljos, Urd, uvyren, vand, veil, Vend, vikja, Vitord, Von, vægja, vøla, Ykt, øsa, Øyr.

7. Tjenlige til Brug i Poesie.

Agga, andast, Augleite, avdagast, Beinlaus, Blaa, blåa, Blaamýr, Brimhest, Brimtot, Bærsyn, Dagslit, dregla, elsaar. Endeløysa, fjetra, flaga, flekka, fossa, Furtekòve, Garvord, glima, glisa, glyggja, gråa, graana, grøna, gùla, Ham, Haustlit, Heljora, Hermegast, hildra, hua, hùgstòlen, Hugverk, Hysebygd, Illbýste, Kag, kjøleleg, klumsa, -bìte, kløkkja, Krabbegang, kúra, Kveldslit, kvita, Kviteflùga, labba, Landtroll, lava, leida, livmykjen, ljoska, Løgje, løkja, Mannbjønn, Mismenne, Mukka, myrkja, Myting, Nedburd, Netjesky, Næme, ormegta, orminnast, Ovring, Ramnemat, rauda, rennast, risa, Rùnespegjel, rúva, Saknaddaude, Saagidn, sikla, silla, singla, Sinnepòse, Skjeid, n. skòla, Skorfeste, Skrømt, skúta, Slaatt, slikja, Solspretting, sprikja, stava, stúra, sumrast, svìpa, svorta, Sæla, Sømnora, Tankesetel, tidna, tira, tokka, tóra, Trollgrìp, túra, týta, Ufselag, ungleg, Upplyse, vaarast, vengla, Vederkvild, Vidheim, vikja, vitrast, ýra, æsa, øgjen, øra.

8. Tjenlige til Tydning af fremmede Ord.

Annsemd, Attrabòd, aabryen, Aama, Beingrind, Blokka, Bot, Brøyte, buslìten, bærka, Børt, Drìv, dælt, Døyve, Eid, einhøg, einstaka, emna, Fang, Fella, Flaga, Fløkje, fóra, Fotslag, Frende, Føre, Gagnløysa, Gir, greida, Ham, Hamar, Herm, Himmelsýne, Homn, Husbunad, hysa, illhuga, Kappjag, Kjøyla, Knott, Kòr, Kring, kròta, Kvarv, Kvitsun, Kvòda, Kynde, Lag, Lagmann, Laan, f. Leite, lika, Livaadr, Lòt, Lunnende, Læte, marfreisten, Maal, -emne, Maalføre, Maat, Mót, Mún, mæta, Naudsyn, Nymaate, nøgjen, Ogje, Orbær, orhitten, rad, raust, Raad, Reiddeia, reika, Riksstyr[e], ròven, Rúv, rúven, Røknad, Røynsla, samd, Samraad, Sending,m. Skant, skapt, skìla, skìpa, Skjeid, Skotning, Skruvlag, Slaatt, Smeit, sokna, Sótt, Syn, Spel, Stille, Stúr, stød, Sút, Syndaukje, Sæla, Sæmja, Tal, Tevling, tilsett, tokka, Tokkje, traust, Troll, Træv, tungsam, Tverelv, tyda, tydleg, um (forbi), Upplag, uvand, Varagn, Vend, Veng, Vette, Vón, Vord, Vovde, Være, vøla, øgjen.

9. Sjeldne Ord, som fortjene en større Anvendelse.

Alda, Andlaat, Annsemd, avleites, Augleite, baag, bjart, Brising, buslìten, byrja, byrta, bærkast, Bærsyn, Dìm, dregla, Dygd, dælt, einhøg, Elde, Enne, Fal, Finne, flaga, flóda, fóra, freista, frels, fry, Gaum, Gaat, Gir, Gjed, glyggja, hag, Haad, Haatt, heppa, Herm, Hold, Homn, hùgram, hylla, Hærad, idast, Kann, Kjella, kløkkja, Knott, kovt, Kvende, Kverve, Kvìk, Kynde, Langsemd, livja, Lòt, Lyd, Løgje, mannheilt, Maang, Menne, Muta, Møle, Naudsyn, Nog, nækja, Ogje, orvonast, pista, rad, raust, Reiddeia, Repp, rìta, Ròv,

røkja, Sam, samd, Skinna, skòla, Smeit, spea, Stade, styven, støra, Surka, svìpa, svæsa, syvjad, tagga, Taar, Tel, Togn, tokka, Tokkje, traud, Tròt, tvigild, tyda, tøk, Umrøme, Upptak, Varagn, Vaas, Vend, Vette, vima, Vìtende, vitra, Vovde, Yta, yvja, øgjen, øsa.

Jf. med G. N. áa, einka, hegna, Fúra, Gren, hætt, Kjerte, Kvikjende, Likom, ram, Ræ &c.

10. Exempler paa Sprogets Eenhed.

Ord som gjenfindes i langtfraliggende Distrikter.

Alda, Barlòg, braga, Bæra, Daam, daamlaus, daamleg, Dògur, Dugnad, farga, Farre, faa (i Sammsætn.), Fetling, File, Fìt, fjetra, Flogrogn, fremmeleg, Gìtord, glosa, glupa, Gòr (Dynd), Gròn, Gỳgr, hag, Haa, Haaball, hira, Hogd, Hól, Hold, Hombot, Ilaat, imist, ira, Jar, kaga, Kause, Kavle, kjeppast, Kjøsel, klyva, knòda, Knue, Kók, Kóp, Lekk, Ljosbarn, Lunnende, læ, Løk, Maggjer, Meis, Mennar, Mjølk, Mældr, nekkja, Oskjæl, Òta, Palme, Ram, Randaas, remba, Ristel, Rjome, Romhelg, ser, Skripne, skrinn, Skrjona, skùm, Slòga, snarp, Snart, Snerkje, Snerpa, Spænel, starva, stremben, svinn, tauvra, Tel, tevla, Tidur, Tinar, Tjeld, Tjo, Tjønn, traud, traudt, Træve, Tumarsfingr, Tùrhỳlma, Utangje, Vegjende, Velende, vitja, vægja, Ækra, æsa, øsa.

Tillæg: Aabit, Gjeiskor, Ia, kovt, Lagklauv, Ore, Tev, Vetrabraut.

11. Ord med mange Overgangsformer.

anderleis, Auger, Aabyrgsla, Bìte, braga, brjota, dei, dikke, eg, einkvar, Falskje, Fetling, Fivreld, Flùs, frak, Gíl, Gredung, Grjon, Grjot, Hadna, Havre, Hjell, Hjupa, Hogd, Hòka, Hòla, Hombot, honom, Hòvud, Hævel, Kaangel, Kjakje, Kjetel, knòda, Knue, Kogla, korleis, Kraa, kva, kvar, kven, Kvòda, lada, Lefsa, Lemende, Ljon, Ljos, Lunnende, Marflo, meg, mìd, mjølka, Mjøm, mogeleg, Morgon, Myhank, Nattvor, Netla, Neve, nittan, nòkon, okke, Olbogje, Ore, Orveld, Otta, Pòka, rangsvævd, rangsøles, Reka, Renning, Rìde, Rìse, Rjome, rjuka, ròda, Rùs, Ryste, Save, sjautan, Skjor, Skodda, Skyle, Slòga, Snø, Sopling, Spegjel, Spòda, Stykkbonn, stỳr, Sùmar, Suvl, Svide, svimra, Svòla, Svoll, syd, Syftesoke, Sysvorta, Tele, Tev, Tjo, tjukk, Tjønn, Torvol, Turhylma, Turkestova, Tverel, Tvoga, Tvora, umogeleg, uvita, Uvlid, Vadmaal, Vegjende, Veita, Velende, Vér, m. Vorfrumyss, Ykt, ymse.

12. Med mange Samnævninger (Synonymer).

Angje, Ank, attra, Aure, Aabit, Aare, baska, Baara, Bìl, blyg, brya, bræka, Buskap, bægja, Bøle, Dam, Dengsla, dragsa, drygja, Eim, fagna, Falskje, Far, fitla, Fivreld, Flokje, fremmeleg, Frosk, Gaman, Gaara, Gil, glana, Gopla, Grugg, Gumme, Halsbrùne, Hima,

Holt, hua, Hævel, Ia, ill, Jol, Kaangel, Kipa, kjeik, Klatra, Knabb, Knesbot, Kogla, Kolla, kóvt, Kragablom, kry, Kumla, kvekka, Kvi, Kvìk, Lakje, laak, Leksing, Likfær, Livaure, Ljon, Lòt, Læm, Marbakkje, masa, Merkjesgar, Moe, Mokdungje, Mukka, Mukkr, Nattvor, neisa, nesta, Norve, Nysta, Ogje, orvhendt, Piraal, Pòka, Raftestokk, Raggar, Reide, Reist, Rekstr, Rid, rúna, Samhald, Skalle, skrida, Sletta, Slòga, Snoa, spraaka, Stade, stella, stia, stutthalt, Styng, Stytting, Tad, Tendved, Tepperot, Tev, Tidung, Tjønneblom, Toppa, Trave, træla, Tullesott, Turkestova, Umfar, Uppfar, Uvlid, Vassmaal, Vele, Vér, Verlyse, Vetrabraut, Vetteljos, Vigga, vima, øgjeleg, øyra.

13. Ord med meget forskjellige Betydninger.

Ark, Avl, Bak, Bekk, blekkja, brýna, dauv, Dòv, draga, Elde, Esja, Fang, faa,v. Finn, Flaa, fletta, fli, Flo, Frau(d), fræk, Fyr, Føre, Gand, Gil, Gjær, Grein, Hald, Hav, Haatt, Hempa, Hold, Horg, Hummel, hyggja, Hæl, hæra, hæsa, høg, Kall, Kalv, Kast, Kjelkje, Kjøl, klekka, kneppa, Koll, Kolla, Kòr, Kost, kry,v. Kveis, Kvende, kyta, Lag, Lakje, Land, Last, Laan, Lest, likka, Lim, Liv, Lo, Lòga, lòva, Lúr, lúta, Lyse, Mark, Maal, menna, Merke, Mór, Mork, mýta, Nygla, nøra, Orkast, Os, Pikk, Pil, rada, Rak, ralla, Ram, rapa, rassa, Raa, Raad, reida, Reiv, Repp, Rett, retta, rida, Ride, Rim, Rist, rista, rjota, Ro, Rót, Ròt, Rova, Rùne, Rust, Røyr, sin, Skap, Skare, Skarv, skipa, Skjaa, Skeid, Skòra, Skúr, Slag, Slaatt, slekkja, sletta, sókna, sola, Spann, spenna, Staal, stekkja, strida, Stól, Su, Syn, sval, sæta, Tak, Tal, tina, Tjon, To, Tòka, tokka, Toll, tóra, traa, Ufs, vand, Varp, Vaag, Vegg, vekkja, Vend, Vest, Vinda, Vór, Vær, ýra, Ætt, Øla.

14. Overflødige Ord.

(Lidet Udvalg). Andmarkje, Andvoka, Attebera, aakaar, Aalegras, baksa, Balgje, Begaving, bala, Beskjeng, Bisk, Blesma, bli, Ból, m. braska, bøl, Bøling, Dape, Dìka, Donskap, drunta, eismall, Ekkje, Fantri, Faan, fesse, fjatla, Fli, Flygjel, Frau, Frukost, Gidd, Gjeim, gjønsværug, glaame, gleine, Haggar, halda,adj. Hir, Hokk, Holgje, hyrtig, Igraal, Kaggje,2. Kalbot, kaltra, Kjeld, Kjona, Kjos, Kjøyte, Klót, Knubb, Kollbytta, Kòr, kós, Kru, krutla, Kupa, Kvende, 2. Kvitaal, Kylp, Land,2. Lìd, f. Loddar, lòka, Lopp, Lukting, Lump, Makje,2. Marald, Mokkok, Murkl, Mylske, mækra, Nare, Naus, Niss, Nistr, Nòda, Nottr, Nykla, Ome, otra, Peis, piren, Pjokk, Prins, rakla, Rane, ring, adv. Rungstut. — Saubukk, Skjeim, Skrinde, Skrubb, Skukk, skværa, Slamp, Slams &c., Slo, Snìk, Spikk, Spro, Staal,2. strumla, Strump, Stuple, Stæk, Surp, Sælaba', Tart, telgje, tìsa, Tjon,2. Trausk, Tripsa, trokla, Túre, Tympa, umhender, Uppset, Vage, Vassgaas, vedvoren, Vindbragd, Vøla, yra,2. Æling, øla.

15. Med en mærkelig Forandring i Brugen.

amper, arg, byrg, Bøle, daud, dùm, Døla, døya, fagna, Fant, Fesja, fljuga, Fúd, ful, Fyrkja, fysen, fæl, fælt, gjera, grad, grovt, grum, gruvelege, Heljora, Hòsa, inderlege, Jute, kaldlege, Kjæft, kjølelege, kneppa, Kolla, Krekse, kuseleg, kvat, langsamt, laupa, Lort, Luft, Mus, mæteleg, Møy, Niding, orimelege, overslege, Pikk, Rauv, Ruga, Rumpa, Rygja, sjuk, Skalk, skamlaus, Skarv, slett, snild, stygg, svart, Svein, Taus, Trønska, umogelege, vaasa.

I Forhold til G. N.

arg, berja, Bø, drepa, duga, etla, Flor, frøkjen, gjøda, granda, Harm, holl, hyggja, Hæming, kanna, letja, Lyd, Mugje, Møy, næma, ód, Rakkje, raust, Rauv, spak, starva, stygg, svinn, tigga, Time, verpa.
Tillæg: banna.

Uegentlig Brug.

Ból, Brya, Bròt, Filla, Græv, Dogg, Skòl, Skvett, aula, bala, grava, krjupa, róta, skrapa, skvetta.

16. Ord som ere tildeels optagne i Skriftsproget.

Agn, Ard, Aas, Bar, Beite, blakk, Blanda, Bord, Bride, Bròte, Budeia, Bygd, bygsla, Draug, Dugnad, Døl, Eid, Elv, Emne, Fant, femti, Fjos, Fjøra, Flaum, Folga, Færing, Føderaad, Gaupa, Gjenta, gjæta, Gopla, greid, Grind, Gut, Haa, Heid, Helg, Hella, Hesja, Hide, Holt, Huldr, hyg[g]jeleg, Isbride, Kaldvæta, karva, Kavl, Kavring, Kjelkje, Kleiv, Kleppfisk, Klubba, knoda, Knøsk, Kòr, Krabbe, Kveld, kvida, Laft, leid, Leiglending, Lemende, Lendsa, Lensmann, lettvint, Lid, Livaure, Ljaa, Lykkja, Meinføre, Mo, Myr, Mysa, Naust, nitti, Not, Næpa, Nævr, Older, Onn, Ore, Prestegjeld, Rauk, Rjupa, Rogn, Røy, Røysekatt, Saud, Seid, Selja, Sik, Skare, Skreid, Skùr, Skyts, Slaatt, Snelda, Sopp, Stabbur, stella, sturen, stød, Surpa, Sætr, Tangje, Tare, Tele, Tjønn, tralla, Trost, tungvint, turka, Tvòra, tøygja, Urd, Vassdrag, Vaag, Veita, Vilkòr, Vintring, Vallhøy, Ækra, Øyr.
— Follog, Fonn, Hold, Kvern, Nype.

17. Norske Ord som ikke passe til Dansken.

Auger, Aur, Aakr, Aat, Beite, Botn, Braut, Bròte, Bru, Bu, Draug, Dugnad, Eid, Eik, Finn, Fìt, Flot, Fonn, Fot, Gaupa, gjæta, Gòta, greid, Grjot, Gut, Hagje, Haug, Heid, Heim, Hella, Hòla, Høydal, Kleiv, Knaus, Koll, Krìkje, Kval, Kvam, Kveita, Lake (Fisk), leid, Lein, Leir, Leite, lika, Livaure, Løk, Mold, Molta, Mót, Mynne, Naust, Nipa, Nót, Nup, Nype, Næpa, Onn, Poll, Rauk, Reina, Reit, Rjupa, Rot, Røyr, Saud, Seid, Sik, Sjø, Skalle, Skata, Skaut, Skjeid,

Skog, Skreid, Stein, stella, Straum, Sæt(r), Teig, Teina, Tjønn, Tuft, Tveit, Vassdrag, Vassenden, Vatn, Veita, Vík, Voll, Ækra, Øy, Øyr.

Personsnavne.

Audgun, Aslak, Aslaug, Bergsvein, Eiliv, Einar, Eirik, Finn, Gulleik, Gunnar, Halstein, Haavar, Kjetel, Knut, Kolbein, Ljot, Osstein, Stein, Steinar, Svein, Sveinung, Talleiv.

Af G. N. Frøya, Viking.

18. Danske Ord som ikke ere norske.

Ambolt, Bed, Bede, Blaar, blotte, blusse, Bregne, broute, brække, Bræmme, Bugle, but, Bylt, bøge, dadle, deilig, disig, dorsk, dratte, Drog, Dynd, Ebbe, Elletræ, Fag, Faar, Finne, Fjante, Flig, fnyse, forstumme, Frø, Fætter, føle, Gane, geil, Gitter, Gjæller, grye, Gunge, Gyde, gynge, harke, hen, Hindbær, hos? hurtig, hvis, hæslig, Høved, jo (dog), Kane, keitet, Kjertel, Klippe, klirre, Knag, Knald, Knevel, kradse, Krat, krænge, Kølle, Lase, luge, Lyske, løi, man, meie, Mudder, Musling, mylre, mæske, Naboe, Neg, nidkjær, Orne, Pleiel, pludre, Praas, Pukkel, rasle, ridse, risle, ruge, runge, samt, Skimmel, Skjæve, Skjød, Skrømt, Skyldner, Sløife, smidig, snappe, Stemme, strikke, stænke, Svigerinde, Svoger, sysle? taus, Taande, thi, Trin, Trøske, Tusmørke, uhyre, ulme, Valle, Valse, vansmægte, Vikker, Voer, vrimle, Vrøvl, Yngel, Ævred, øm.

Kun i faa Dial. — Byld, Esse, Hase, Lune, Nøgle, pibe, Slev, svag, Taage, Trevle, Vod.

19. Ord med en anden Betydning i Dansk.

Aften, arm, Aare, Bakke, Bane, blende, Blik, brøle, Bytte, Dige, Dreng, Duft, dum, Dyne, Egn, feig, Flis, Fold, forgive, forraade, [for-] rykt, Fure, Gane, gide, Gift, gispe, grine, Gris, grum, gyse, hamle, handle, hefte, hekse, hele, hikke, Hu, hungre, hylle, ile, Kamp, kaad, Kegle, kjek, klatre, Knøs, Kul, kvække, kyndig, langsom, Larve, led, ledig, Lem, lige, (Lugt), lyne, Lyske, male, maale, Mose, Myre, mæle, Niding, Orm, parre, pibe, Plads, prate, ralle, Rand, Ror, Rov, Rumpe, samt, sige, sinke, Skaar, skimte, Skjæl, skrække, slæbe, snakke, snild, Sokker, Sommerfugl, sparke, sperre, Splint, springe, sprætte, stemme, Strand, Stump, svæve, syne, Teen, Tot, Tudse, Tælle, tøve, Uting, Valle, vaase, vikle, ville, vinke, viske, Vold, Voer, ælte.

Mærk: Art, blive, Flos, Gavl, haardfør, hemme, kradse, nyde, stige.

Tilfældig Lighed med norske Ord paa Grund af Overgang og Skrivemaade.

And, Ave, bande, bide, Bog, Braad, Brøst, Bud, Bug, Buk, bytte, Dug, døie, eie, Fald, falde, flode, Fod, fræk, Grande, Hage,

Hat, helde, Hop, Hug, hugge, Høi, Kage, Kjær, Kok, Krave, Kul, Kurv, Kvit, Lav, lave, let, Lid, lide, Lod, Lok, Lov, Lukke, Lykke, læse, Mad, Mage, Mund, mæt, møde, Nat, Nød, rage, Rok, Sag, sande, save, Skat, Skide, Sot, Spyt, svige, Sæt, Tak, Tap, Tog, Torv, træde, vaage, Vid, Vind, vinde, Vold, Øre, øse, Øse.

20. Med grundforskjellige Betydninger.

(Svarende til to norske Ord). bede, bløde, blødt, Brud, (brød), Bønner, Dug, Eg, fly, Greb, Hede, lade, Lader, Led, lede, Lem, Lid, lide, Lod, lyde, løbe, løst, male, mod, Møde, Nød, rage, Raad, Rev, røde, røre, Skab, Skade, Sod, Strøm, Stør, Sæde-, sømme, træde, trætte, Tømmer, ved, vid, vide, vinde,

Mærk: bide, fløde, let, leve, ret, sige, Ør.

21. Afvigende Ordformer i Dansken.

1. Overgang fra enkelte Vokaler. — **a**: det, Sted, Jern, Græs, Læs, Næse, hælde, Bold, Fold, holde, hvor, sort, Gaard, h[aard], Baade, &c. — **è**: Ild, Hilde, g[ilde], K[ilde]. — **é**: Fæ, Knæ, Træ. — **ò**: Bud, Brud, Dug, Dukke, Gulv, hugge, &c. — **ú**: boe, Bro, Ko, snoe, Tro, Bod.

2. Diftonger: heel, reen, steg, veed &c, Øe, Hø, Mø, løse, støde, &c. bød, brød, Løv, løs, øse.

3. Mellemlyd: Næs, læse, bære, Led, Kneb, Streg, Laag, taale, baaren, om, op, Tomme, Bør, fór, først, mørk, (M[ærk] Kid, sove, styrke, &c.).

Konsonanter.

4. Overgaaede: — **g**. Ave, gnave, Have, Krave, lav, Gavn, Avne, Bov, Plov, Skov, flyve, lyve &c.

5. Bortfaldne. **g**: Bue, due, Flue, Hu, Lue, sue. **v**: Due, grue, Hue, Skrue, Stue, Tue.

d: bie, svie, Skee, Skier, skue.

6. Indskudte. **g**: dølge, spørge, sælge, v[ælge], sværge, v[ærge], **j**: Fjed, Hjem, ihjel, jeg, sjette, Sjæl, stjæle, Stjert. **d**: falde, fuld, G[uld], H[uld], Hylde, hælde, ilde, kalde &c. — bande, brænde, finde, kjende, ind, Mand &c.

7. Fordoblede. **d**: Edder, hedder, sidder, raadden. **l**: spille, skulle, Skaller. — M[ærk:] tælle, ville, skille. **m**: komme, sømme, tømme, glemme, Lemmer, &c. **n**: skinne, lønne, Bønner. — **s**: vissen, frossen. **t**: bytte, knytte, (flytte, sætte).

8. Hærdede: nok, væk, vække, dryppe, Skipper, lytte, støtte, (bytte, knytte).

9. Blødnede. **k**: bage, bruge, Dug, koge, lig, Rige. **p**: kjøbe, løbe, skabe, slibe, støbe, tabe, gabe &c. **t**: bide, Fad, Fod, lade, liden, ud, vide &c.

10. Assimilerede: kilden, Killing, krille, lille, Nelde, Vand, Bund. — M[ærk]: Valle, Væld.

11. Vokaliserede. **d**: Veir, beile, Møie, Tøir. **g**: Leie, leie, pleie, Vei, veie, Øie, bøie, drøi, fløi, høi, Høi, løierlig, nøie, pløie. — M[ærk]: Kvie, vie, Bue, &c. feire, Heire, seile, speile, Høide, Høire, Tøile &c.

Undtagelser:

Ved No. 4. Dag, drage, j[age], kl[age], n[age], pl[age], mager, slagen, Drog, Tog, Vog, knuge, Byge. 6. dvæle, tælle, smøre. — M[ærk:] hæve, kræve, vænne, (d) stille, ville, hylle, Finner, kunne.

9. Høker, Kvæker, Rype, dryppe &c, braute, fløite, føite, Kjøter, Note, prate, Skøite, sprøite.

22. Efterligninger af Tydsken.

— Med F: Skifer, sløife, streife. — effen, Hof, skaffe, Skuffe, Stof, straffe, treffe.

— Mærk: Gaffel, Kuffert, Sluffe, Taffel, Vaffel.

— Med ss, ds, ts (z). — Zimmer, zire, zitre, beitse, fraadse, hidse, hidsig, Klods, kradse, mæssig (retmæssig, lovmæssig, regelmæssig), pludselig, pudse, ridse, Sats, Skyts, Spids, Sprosse, studse, svadse, Trods.

Mærk: Smuds, Tridse, Svands, Valse, Erts.

Med t=d. træffe, trække (Mods. dække), Ridt, Skridt, Snit (Jf. lytte, støtte, skotte, g[otte], Midte), Bart, Fart, varte, Vert, fort, valte, sp[alte], Telt, Felt, Skilt.

I Orddannelsen.

afhængig, anrette, antage, bearbeide, bedrage, bekræfte, berettiget, Besked, bevilge, Bidrag, Bisag, erkyndige, ernære, foranledige, foretrække, forhøie, formodentlig, forrette, forurolige, Gjenstand, Hensigt, hyppig, Lidenskab, mandhaftig, opdrage, Optog, ordentlig, Rosenkrands, Videnskab, væsentlig.

23. Tydske Ord optagne:

Afsked, Andagt, anfegte, anmode, Ansigt, Anstalt, anstille, anstændig, anvende, befale, befordre, begegne, begeistre, begynde, bekymre, bemægtige, berømt, beskaffen, beskeden, beskjæftige, beskytte, bestemme, bestyrtet, betale, Betjent, betragte, bevare, bevidst, bevæge, Bifald, Bistand, bivaane, blot, Dekk,n. drægtig, dunkel, Dæmring, elendig, entledige, erfare, erindre, erklære, erobre, erstatte, flink, foranstalte, forbi, forbindtlig, fordre, forfatte, forgjette, forkeert, forlange, forlegen, forlibt, forloren, formode, fornem, Fornuft, forsigtig, forsikkre, forske, forstille, fortsætte, forvalte, forvandle, forvikle, forære, Fragt, Fryd, Frygt, Fætter, føle, Gebeet, Geburtsdag, Gebærde,

gediegen, Gehalt, Gehør, geil, geistlig, Geled, Gemak, Gemal, gemeen, Gemyt, Gesandt, Gestalt, Gevinst, Gevær, Gift, græsselig, Gunst, handle, henstille, hoffærdig, hykle, hæslig, indskrænke, Indvaaner, indvende, Isenkram, Kegle, Kreds, Krig, krum, Kummer, liderlig, lyksalig, Mangel, Mistbænk, munter, nederdrægtig, offentlig, omsonst, opbragt, opfatte, opfordre, Opgjeld, ophøre, opmærksom, oprigtig, Opsigt, opvarte, ordentlig, Pligt, pludselig, regelmæssig, rigtig, sikker, skaffe, Skildvagt, Skilt, Skjerm, skjændig, skjøn, Skranke, skrække, Skurk, Skyts, slet, Smerte, smuk, Snabel, Spalte, spids, spise, Sprog, standhaftig, steil, Stemme, Stervboe, Stof, Strømpe, stum, stump, svanger, Svigerfader, Svoger, Søile, tapper, traurig, træffe, trække, udvikle, ufeilbar, underhandle, underholde, underrette, undersøge, Vaaning, Vaisenhus, Vandel, vankelmodig, Vee, veemodig, veldædig, viderværdig, vidløftig, vikle, Vilkaar, Vinkel, virkelig, Væsen, Zahlkasse, zittre, ækkel, ærbar, ærbødig, ømfindtlig.

Tillæg. Anledning, anstaae, anvise, befinde, beflitte, begunstige, bekræfte, besidde, bestandig, bestræbe, besøge, betinge, bibringe, Bilag, erholde, erkjende, erlægge, fordøie, forslagen, fortrolig, fortørne, forædle, frygte, fugtig, Gartner, Gehæng, Gevæxt, Herkomst, kostbar, ombringe, opmuntre og fl.

24. Franske Ord.

Adieu, Adresse, Allee, Armee, Artillerie, avancere, Beet, Billet, Bonitet, Brigade, Bure[a]u, Butik, Capitaine, Cavallerie, Chef, Commissair, Committee, Commune, Compagnie, Contoir, Corps, Cousine, Debat, Departement, Directeur, Dusin, Emploi, Etage, Façade, Façon, Gage, Garnison, genere, Genie, honet, Honeur, Hotel, Humeur, Infanterie, jaloux, Journal, Lieutenant, logere, Logis, Malice, Marsch, Medaille, militair, Missionair, Møbler, Officeer, Onkel, Ordre, Palais, Paraply, Passageer, Peloton, populair, Portrait, porøs, Project, Pøbel, Qvalitet, Rang, Rapport, Recrut, Redacteur, reel, Reglement, religiøs, Route, Secretair, Sergeant, Sujet, Tambour, Tante, Terrain, Tour, voluminøs.

Italienske. Bankerot, brutto, Conto, Dato, ditto, Furore, Franco, Intermezzo, Kasse, netto, Porto, Rente, Risico, Saldo, Tempo.

25. Exempler
paa Mistydning af fremmede Ord.

Accord, accordere, appellere, Appetit, Bas, Beet, berette, beskeden, Charakteer, Constitution, Distrikt, Dokument, Emploi, fallere, Fantasie, Financer, forbruge, foretrække, forstille, fundere, Gallerie, Gardist, Geburt, geistlig, genere, Genie, handle, honet, interessant. Interesse, Kapellan, Korteer, Kritik, Leverance, marschere, Medaille, Moral, Motiv, Nuance, Obligation, opponere, Opposition, Pistol, Por-

(Trykt 31. mars 1917.)

træt, Prokurator, Præmie, real, Recrut, Reglement, retirere, Revolution, Ritual, Rival, Secret, Sofa, Station, Statur, Takt, Talent, Taxt, Text, Trumf, vaccinere, Vicepræses, visitere, vatere.

Udsatte for Forvanskning i Formen:

Almanak, Apothek, Auction, Expresse, Garnison, kapitulere, Konfirmation, kontrær, Lieutenant, Logis, menagere, observere, Plaisir, rangere, Sergeant, Soldat, strabadsere.

26. Exempler af det Islandske paa Muligheden af at oversætte fremmede Ord.

Aristokratie, valmennastjórn. Bibliothek, bókahirzla. civiliseret, mentaðr. Deputeret, fulltrúi. directe, beinlínis. District, herað. Element, höfuðskepna. executiv Magt, framkvæmdarvald. Filosofi, heimspeki; filosofisk, heimspekilegr. Fysik, eðlisfræði. Geometrie, landmæling. Harmonie, samhljóð. indskrænket, takmarkaðr. Kapital, innstæði. Kaution, veð. Klima, lopzlag. Kommission, nefnd. Kolonie, nýlenda. Koncept, frumvarp. Kontrakt, samningr. litteraer, bóklegr. Mathematik, mælifræði. Moralitet, siðferði. Nationalitet, þjóðerni. Natur, eðli. Original, frumrit. Pest, drepsótt. Petition, bænarskrá. Poesie, skaldskapr. Portion, skamtr. Proces, þingskapr. Proposition, uppástunga. Regjering, ríkisstjórn. Statskasse, ríkissjóðr. Stil, orðfæri. Theologie, guðfræði. (Mythologie, guðafræði). Universitet,, háskóli. valgbar, kjörgengr. Vice-, vara. Votum, atkvæði.

27. Forslag til Oversættelse med norske Ord.

Alfabet, Stavtal. Analogi, Likemaal. Bankerot, Buslit. Begeistring, Hugvarme (-hite). Centrum, Midstad. Demokratie, Folkevald. Deputation, Sendelag. Drama, Stevsmaal. extra, Overlags. Foranstaltning, Fyrelagnad. Forfatning, Være. Fornuft, Framvit. Gallerie, Uppsval. Genie, Stornæme. Horizont, Synsmaal. imponere, øgja. interessant, hugfesten. Klima, Himmellag. konsekvent, samlik. Konstitution, Rikslòg. Litteratur, Bokverk. logere, hysa seg. Magazin, Varbud. Minoritet, Undertal. Nationalitet, Folkelag. Orden, Skipnad. parallel, middregjen. Produkt, Avkoma. Register, Upptal. Replik, Svarsmaal. Scene, Synstad. Subjekt, Emning. Sympathie, Samhug. Talent, Givnad. Termin, Dagseta. Theater, Stevhus. ubeskeden, storvyrdig. underhandle, samtinga. vittig, ordhøv, hitten. voluminøs, ruvsam.

NABOOPPOSITION — KNOT.

Av Amund B. Larsen.

I den gamle græske literatur var der visse lyriske digtarter, fornemmelig dramaets korsange, som paa grund av en fast literær tradition skulde skrives i dorisk dialekt, uten hensyn til hvilken dialekt den som skrev digtene, og de for hvem han skrev dem, ellers brukte i skrift og tale. Men naar forfatteren saa var athener, var det en selvfølge, at den dorisk han præsterte, ikke blev saa ganske fuldkommen. Det er ialfald et faktum, at der fandtes adskillig der som var mer attisk end dorisk; og det generte vist ikke de attiske tilhørere. I andre tilfælde gjorde han for meget av de egenheter hvorved det dengang var hvermand bekjendt at dorisk skilte sig fra attisk. Den vigtigste av disse var, at dorerne hadde a-er i mængde hvor athenerne hadde e-er; dorerne hadde sagtens ogsaa e-er iblandt; men den attiske digter visste jo ikke altid saa nøie i hvilke tilfælde dette var. Naar dette indtraf, kunde han skrive a hvor baade hans eget sprog og det doriske hadde e'er, og saaledes bli mer dorisk end dorerne — han skrev hyperdorismer[1].

Netop paa samme maate er det med os overfor svensk: naar man i Norge synger eller citerer svensk forekommer der jævnlig hypersvecismer, og likesom hyperdorismene bestaar disse allermest i overflod av a-er; man anbringer a ogsaa hvor svenskerne likesaavel som vi selv har e. Der kan findes urimeligheter som «gettar» for «getter», «han sovar» for «han sover». Men navnet hypersvecisme passer jo ogsaa paa andre overdrivelser av svenskheten, f. eks. da engang et av vore dagblade gav nogen Kristiania-skuespillere som skulde optræ i Stockholm, den nyttige formaning med paa veien, at de skulde passe sig for

[1] En meget gammel terminus i den græske filologi.

de svenske «björnor» (feil for «björnar»ɔ: rykkere); enten feilen var forfatterens eller sætterens er for sprogvidenskapen likegyldig — undtagen hvis feilen er skedd ved feillæsning av en utydelig a. Eksempler paa feil av samme slags forekommer der idelig saasnart vi vil anvende litt av et sprog som vi i virkeligheten ikke kan. Det beror paa det at vi 1) vet at der er den og den forskjel mellem vort eget sprog og det vi ved den enkelte anledning vil benytte, men 2) ikke vet nøiagtig besked om betingelserne for denne forskjels indtræden, og derfor 3) lager — til anvendelse i det os fremmede sprog — et uttryk som likesaa litet er rigtig der som i vort eget.

Naar man begaar slike forandringer i andre sprog end det man sedvanlig bruker, har dette forholdsvis sjelden nogen indflydelse paa andres talebruk, og det har derfor temmelig liten sproghistorisk betydning. Men i sit eget sprog indvirker jo enhver med paa hvad andre blir vant til at høre, og enhver er saaledes med til at bestemme sit sprogs fremtidige utvikling. Og ogsaa i vort eget sprog er vi — alle mennesker, mener jeg, — mere eller mindre uvidende, en større eller mindre del av den bagage hver enkelt bærer med sig i hukommelsen av sproglig stof, behersker han kun usikkert, kanske oftest fordi av sproghistoriske eller sproggeografiske grunde to eller flere analogier paa en gang byr sig frem for ham til anvendelse. Naar der er en saadan usikkerhet i ens eget maal tilstede, kan erindringen om et fremmet idiom gjøre forvirringen rigtig stor, saa man enten uten at vite av det «laaner» noget helt fremmet eller man blir utsat for at overdrive det hjemlige sprogs særegenheter av frygt for at henfalde til det fremmede; den samme sjælelige proces som (s. foran) er aarsak til urigtigheter i sprog som er (mer eller mindre) fremmede for den talende, virker likesaa vel til at forvanske de talendes eget — enten positivt, idet den talende indsætter noget selvlaget som synes ham at være ægtere end det rigtige, eller negativt, idet han kasserer noget som er historisk rigtig i hans sprog, i den tanke at det er laan fra en fremmet sprogform. Begge disse arter av tilfælde har jeg pleiet at kalde naboopposition.

Naboer er som bekjendt ofte indbyrdes uenige. At sprogforskjel blir til virkelig uenighet om sproget, hænder især ofte naar to hinanden nærstaaende sprogformer som dog er skilt i historisk, kulturel eller social henseende, kommer nær ved si-

den av hinanden, i samme land eller endog i samme by. Det uvenlige forhold mellem dem, betegnes da ofte ved det at de to sprogleire anvender det nedsættende ord knot om hinandens maate at tale paa. Dette betegner egentlig en moralsk feil, sproglig affektation, men forutsætter at affektationen har hævnet sig ved en eller anden sproglig særegenhet som den der bruker ordet knot betragter som urigtig, en feil f. eks. i fonetisk, syntaktisk eller fraseologisk henseende. Beskyldningen for knot vil sie en beskyldning for at man gjør en sprogfeil for at undgaa at ligne sine sproglige motstandere. Oftest anvendes det fra den side hvor der er mindre fordringer til at sproget skal være nøiagtig og regelret, altsaa sedvanlig fra dem som har en mindre fyldig skoleutdannelse og i det hele er lavere socialt stillet, mot den sprogform som hører de «finere« til; man betegner dannelsen hos den som sies at knote, som falsk, saa at han ikke er tilstrækkelig gjennem dannet til at kunne bruke den dannede sprogform rigtig let, naturlig og nøiagtig. Men ordet brukes ogsaa omvendt, om den som forsøker at anvende en mere udannet eller mere utvungen sprogform end han efter sin opdragelse og utvikling kan gjøre paa en rigtig naturlig maate. Kulturelle, sociale og nationale forhold kan her ofte virke likedan eller virke sammen, kanske her i Norge mere end de fleste andre steder. Hos en theolog som var mig meget sympathisk, fandt jeg i hans ungdom den feil at han ofte, ja endog i præken, brukte tyk l, saa godt han kunde uttale den, ikke alene i slike ord som **ḍal**, men ogsaa — hvad der er aldeles enestaaende — i saadanne som **alle.** Han var av embedsmandsslægt og var væsentlig opvokset paa Vestlandet; men paa Østlandet hadde han lagt sig til en «nogenlunde tyk» l, hvis rette anvendelse han aabenbart ikke hadde den fjerneste forestilling om; enten han brukte tyk l paa grund av specifikt norske eller av demokratiske tilbøieligheter, kunde man paa hans daværende alderstrin ikke gjøre sig nogen sikker formening om. Det er kanske ældre i landet, er ialfald mere almindelig bekjendt, at man driver den naboopposition som av somme blir kaldt «at knote dansk»; av andre — dem som selv har mer demokratiske end nationale tendenser — kaldes det bare «at knote» eller «at knote fint». Det er jo især diftongene som staar lavt i rangklassen; eksempler kjender jo alle: jeg skal nævne at en frue paa Sørlandet som var steget baade i rang og i fint sprog, sa om en anden

frue som var blit efter: «Tænk, hun sier «hode» med *a u!*» «hode» heter nemlig «*haue*» der. Eksempler paa en anden velkjendt anstødssten, hvor den sjælelige proces ogsaa er typisk for nabooppositionen og hvor resultatet er blit faste, men uhistoriske former i et levende talesprog (Bergens vulgærsprog), er «abətitt» for «appetit» og «abətek» for «apothek». Disse former opstod der — og forresten ogsaa paa flere andre steder — fordi adskillige mennesker der 1) visste at det fine eller danske pleiet at ha **b**, ikke **p** i saadanne stillinger som **p** har i disse ord, men 2) ikke visste at disse to ord efter sin oprindelse ligger utenfor disse regler, derfor 3) laget de former som ikke hørte nogensteds hjemme, smlgn. foran s. 35. I en langt mere oplyst del av befolkningen end der disse to urigtige former høres, hører man (jeg hadde nær sagt: overalt) den urigtige adjektivform «sved». Der er jo et væsentlig dansk substantiv «sved» og et verbum «svede»; fortids particip av dette verbum er det som brukes som adjektiv i dansk, skrevet «svedt»; efter vor retskrivningsreform av 1907 skal det skrives og uttales «svett», likesom partic. av vore bygdemaals «sveita» eller «sveitta» heter «sveitt», som ogsaa brukes som adjektiv. Et adj. «sved», som nu saa ofte høres, er rent uberettiget, men synes nu at ha overtaket i vore byers befolkning og adskillig utenfor den. Det er likesom «abetitt'» og «abetek'» naboopposition mot den efter vedkommendes mening for hans stilling i samfundet urigtige haarde konsonant; i nogen grad virker jo ogsaa det med at «sved» er (den rigtige) skriftform efter vor gamle retskrivning for det tilsvarende substantiv — i norske bygdemaal «sveite» eller «sveitte» — for i den er jo **d** den rette gjengivelse for **t** efter vokal. Bare om adjektivet skulde ordet naboopposition kunne brukes som den specielt filologiske terminus — likesom ordet folkeetymologi ikke brukes om rigtige etymologiske forklaringer, selv om de gjøres av folk utenfor faget, men bare om de urigtige som fagmænd ikke er saa utsat for at gjøre.

Og omvendt indtræder der naboopposition fra demokratisk eller fra utpræget norsk side ved overdreven eller urigtig anvendt dagligdagshet eller norskhet. Blandt eksempler paa det vil jeg først nævne ett som aabenbarlig er kommet fra gutter i skolealderen og vel endnu mest findes blandt dem: det gamle bergenske *bĭk* bek, avtar nu for tiden i anvendelse i Bergen. Som bekjendt bestaar en stor del av Bergens beboere i dette aarhundrede av indflyttere fra forskjellige kanter av Bergens stift.

Disse uttaler alle det nævnte ord (næsten eller nøiagtig) som *bēk*. Dette opfatter størstedelen av den opvoksende slegt som en fin form; fine vil de fremfor alt ikke være; de vil være kjække, hvad der i dette tilfælde, og særdeles ofte blandt dem, falder sammen med at være norsk, de uttaler ordet med diftong *bęik*. Et meget nærbeslegtet eksempel har optraadt paa universitetet; en filologisk studerende skulde oversætte til landsmaal en oldnorsk tekst hvor ønavnet Leka forekom, og gjengav i oversættelsen navnet med Leika. I øieblikket var dette naturligvis en følge av det at han var opøvet til at ombytte riksmaalets skrevne e med ei; men allikevel — det var jo saa, at oldn. e ikke var norsk nok til ham, han stillet en fordring til oldnorsken omtrent som det vilde været hvis han vilde ha at verbet «lesa» skulde hete «leisa». — Begge disse eksempler paa en overdreven og urigtig national bestræbelse for at støtte diftongen ei, var ikke bygget paa egentlig eftertanke. Men saa er der jo nok av andre som præsenterer sig desto mere «vel» overtænkt; saasom i et vestlandsk blad, jeg tror det var i 1908 jeg traf paa det. Det blev der med megen, men uægte, autoritet hævdet at pronominalformen dem, med uttalt m, ikke er norsk; det skulde være dei, uten m, som var norsk. Der er ikke mulighet for tvil om, at de norske bygdemaal som har m'en i dette ord (omtrent fra Larvik og Fredrikstad til Senjen) har arvet den uten brud i nogen generation fra oldn. þeim; og i de allerfleste av disse maal er det av andre deler av ordforraadet klart, at m i þeim ikke kunde været lydlovmæssig bortfalden der, som i vestnorsk. Forf. i det nævnte blad maa være kommet til sin paastand om denne m paa den maate, at han kjendte den vestnorske regel at m bortfalder i ubetonede stavelser, og paa det grundlag har han opgjort sig sin theori at dem er av svensk eller dansk oprindelse, for der heter jo ordet saa. Feilgrunden ved denne naboopposition var det at forf. enten trodde at bortfaldet av m er langt mere utbredt i Norge end det er, eller at vestnorsk har en langt høiere grad av betydning for spørsmaalet om hvad der er norsk, end det virkelig har.

Sprogformer kan undergaa samme forandringer som de naboopposition volder, uten bevisst stræben efter at forandre; da er der jo ikke nogen opposition, og ordet naboopposition vilde i det tilfælde være meget urigtig anvendt. Men man maa kjende de sprogtilstande man har at gjøre med, særdeles vel for at

kunne vite hvilken grad av bevissthet overgangen har været ledsaget av. Naar vi nu daglig i forskjellige slags trykprodukter finder et verbum **at rake** (— **i veiret**, — **frem** osv., av det tyske **ragen**), undertiden om end sjeldnere, ogsaa **nake** (av tyske **nagen**, væsentlig samme ord som norsk **gnage**) og adj. **vak** ubestemt (av lat. **vagus**), hvilket sidste forekommer hos forfattere om hvem man skulde tro det var rent umulig, saa er der ikke tvil om at det er naboopposition, ikke mot tysk eller mot latin, men mot dansk, som saa ofte har **g** hvor vi har **k**. Men i det franske og tyske **mode**, naar det nu yderst almindelig i Norge uttales «mote», som tilsynelatende er ganske likedan stillet, er det slet ikke sikkert at det er naboopposition. Thi kort **g** er meget almindelig i norske bygdemaal mellem to vokaler eller i utlyd efter vokal, f. eks. i **gnage, sage, dag**, undtagen i etpar mindre distrikter; men kort **d** i samme slags stillinger er meget sjeldent undtagen i en mindre landsdel, bortset fra fremmetord og blotte skriftord. Hvor det gjelder **d** kan derfor mangelen paa vane til at høre og uttale lyden i slik stilling ha virket direkte til forandringen til **t**, uten at der heri var noget bevisst motsætningsforhold mot de bløte konsonanter i vor gamle retskrivning og den bokstavtro tale og læsning efter denne; foruten at «norvagisere» **d** til **t**, gjør man det undertiden ogsaa ved at gjøre **d** til **dd**, f. eks. av dansk **slud** dels *slut* dels *sludd*. I **rake, nake** og **vak, röpe**, i Nordland **komot'e** er det netop og alene den oppositionelle stræben som har virket. — Likeledes er det bare troskap mot dialekten, den vane at betone ordenes første stavelse, som i den østlige del av landet har været aarsak til at fremmetords aksent flyttes fra en senere til første stavelse. De mennesker som for ca. 30 aar siden (sammen med avisene) utbredte ordet **telefon'** i formen *tell'əfōn*, sjeldnere *tell'əfōn*, over Østnorge, de gjorde det ikke for at gjøre motstand mot den fremmede betoning paa sidste stavelse, men fordi de ikke kunde andet. Aksentforskjel behandles altid endnu mere ubevisst og ansvarsløst av publikum end sproglydene selv, fordi man ikke har nogen alment utbredt terminologi om aksenter. Uagtet dette synes mig utvilsomt, skal jeg indrømme at der findes en stor mængde østnorske bondemænd som vet likesaa vel som vi at «det ikke heter» *tell'əfōn*, men sier saa allikevel. De tænker: «Jeg er bonde, fra den og den bygd, jeg maa tale som en bonde fra den bygd.» Det er for dem det letteste, det frir dem for

mistanke for at ville skille sig ut fra sin stand (ved knot); det er, kort sagt, for dem det historisk berettigede; og at gjøre det er jo det motsatte av naboopposition.

Ogsaa i ordvalget optræder naboopposition en ofte, og den har aabenbarlig opigjennem tidene hat stor indflydelse paa sprogenes gloseforraad. Men der skal megen kundskap til for ved de enkelte eksempler at kunne fastslaa om det er ved naboopposition i fortiden eller ved andre faktorer de er f. eks. sat utenfor det nuværende sprog. Det ser ut til at i særdeles mange tilfælde er en glose først blit sjelden, har f. eks. faat en begrænset betydning eller en begrænset geografisk forekomst, av andre grunde, kanske mere ubevisste; men efterat den saa var blit sjelden, kom der naboopposition til, og den, alene eller sammen med andre ting, fik utryddet ordet fuldstændig. I en saadan proces staar for tiden hunkjønsordet **å** hos os. Paa mange steder, mest i nordlige dele av landet, men i det hele tat i de fleste egne av Norge, er det aldeles ikke i bruk, især ikke utenfor sammensatte elvenavn. Derfor tror mange at det er dansk; for det er jo almindelig i Danmark. Jeg merket alt som skolegut, at en av de kundskapsrike og dygtige huslærere som den tid fandtes paa den kant paa Oplandet hvor jeg bodde, stod i den formening at **å** var et rent dansk ord. Denne mening forundret høilig mig, for paa de kanter er der ikke mer end én «elv», nemlig Glommen, mens alle vandløp som i størrelse staar imellem bække r og «elven» — og deres antal er stort — kaldes aaer. Nu for tiden faar man idelig spørsmaal om det ikke er et dansk ord, som ikke bør brukes i norsk. Aasens og Ross's ordbøker gir bedre besked, og omtaler det ikke alene som navneled i sammensatte elvenavn, men ogsaa som selvstændig ord, og nævner flertalsformene av det. Tiltrods for det Ross i sin ordbok s. 23 hadde anført om ordets anvendelse i Norge, ogsaa paa Østlandet, er han senere kommen i skade for, i Tillæg 1902 s. 2 under artikelen »Aafiske» at uttale, at der ikke vites noget om at ordet **å** overhodet paa Østlandet brukes uten i sammensætninger. Han er formodentlig som gammel mand faldt i klørne paa nogen der var mer hildet i naboopposition end han selv, og som har narret ham til denne avgjort urigtige anførsel [1]. — Om ordet **aften** eller

[1] Hvis da ikke hans «vides ikke» er bare sagt om ham personlig; hvad han selv visste eller ikke, det maa han uttale hvad han vil om; men jeg henviser til hans ordbok s. 23, hvor han visste noget som jeg vet er sandt, om den sak.

aptann, hvis norskhet ogsaa av mange betragtes som tvilsom, kan det ikke være gjenstand for meningsforskjel at det hører hjemme i det almindelige norske talesprog saavelsom i oldnorsk; i alle vore bygdemaal, eller omtrent saa, brukes det i helligaftnernes navn. I de søndenfjeldske bygdemaal er det i fuld bruk usammensat, rigtignok, «oftest» (det er Ivar Aasen som har brukt ordet) i formen *æfta* og med en betydning som ikke dækker alle de timer av døgnet som gaar ind under den moderne betydning av **aften**; man gik nemlig tidligere i seng i hverdagslag i gamle dager end man nu pleier. Det synes mig derfor ikke disputabelt at det er den virkelige naboopposition, den som beror paa at man er feil underrettet i sit eget sprog, vi har for os, naar mange vil avskaffe dette ord rent og indføre **kveld** over hele linjen. Efter det faktiske forhold i vor tale er jo **kveld** rigtig anvendt der hvor tonen utvilsomt er utvungen — jeg indrømmer ikke at **aften** er utelukket da heller. Men det er jo ikke altid tonen er saa utvungen, og ved at anvende **kveld** ogsaa da, berøver man sig et nyangseringsmiddel. Og for at dra en almensætning ut av disse eksempler: det at et ord forekommer i vort almindelige skriftsprog, er ikke nogen tilstrækkelig grund til at utdømme det av den norske ordbok. Selv om der desuten er endel bygdemaal som ikke kjender ordet eller bare har det i en specialisert betydning, blir grundene for utelukkelsen for svake. I andet fald kunde vi snart miste substantivet **arm** som i temmelig vid utstrækning er ubrukelig skjønt alle forstaar det — de bruker **haand** isteden; man kan jo regne haanden fra skulderen av, likesom mange regner foten fra hoften. Endnu mer utsat vilde præpositionen **ved** være, for det er en overordentlig stor del av landet, baade i by og bygd, hvor den ikke eller saagodtsom ikke er brukbar. At man ikke vil anvende ord som **å** og **aften**, er knot som her optrær negativt og gjør sproget fattigere.

En ganske særdeles giftig naboopposition vil jeg eksemplificere ved ordet «klyse», idet jeg likesom ofte ved denne leilighet ikke tar noget hensyn til at jeg derved gjentar ting jeg andensteds har sagt før; det er slet ikke mit eneste eksempel, men det er det mest anskuelige. I Kristiania og Bergen (formodl. med omegn) heter det ikke «klyse», men «kløyse». Men det er klyse som er ordets rigtige form, **kløyse** er «galt», forsaavidt at det er uhistorisk; det er en «hypernorvagisme», der hører ikke nogen av de norske diftonger hjemme i ordet; overhodet hænder det al-

drig at samme ord som i dansk har **y**, har **øy** i norsk (dansk **ryge** og norsk **røyke** er ikke samme ord). At ordet bare i Kristiania og Bergen har formen **kløyse**, saavidt bekjendt, er karakteristisk. I betragtning av dette forhold har jeg opbygget min forstaaelse av formens oprindelse, og den er saa: ordet indeholder en ubehagelig forestilling og bør derfor helst ikke brukes i konversation; byfolk som hadde bedre rede paa slike sømmelighetsregler end paa det lydlovmæssige forhold mellem det dannede norske bymaal og vulgær- eller bygdemaalene, hadde leilighetsvis bruk for ordet, men betegnet at ordet laa utenfor deres eget talesprog og tilhørte en ganske anden samfundskreds, ved at utstyre det med vulgaritetens schibboleth, en diftong; at det blev en uhistorisk motsvarighet man derved fik, var ikke tilsigtet, det var en feiltagelse. Den nævnte byform er saaledes paa én gang et eksempel paa «hyper-»sprogene hvor man feiler fordi man kan forlitet av det fremmede idiom som man forsøker at bruke, og paa (negativ) naboopposition, hvor man vil fornegte noget der i virkeligheten ikke bør regnes for fremmet i det sprog man jo i det hele tat k a n, og av disse grunde tilsammen siger man noget som ikke hører hjemme noget sted. Det er en slags parodi, og lignende naboopposition forekommer ofte ogsaa i literaturen paa parodierende eller travesterende steder. Men andre tilfælder som rent grammatisk set kan ligne dem, behøver ikke derfor at indeholde nogen ondsindethet hos den talende. Jeg er f. eks. enig med Gerhard Stoltz naar han (MM. 1916 s. 97) om *tinn'əkākàɪnə* i Bergen, et ord som rimeligvis er sammensat med bygdemaalsordet **tinde** (= tagg, spids f. eks. i en harv), uttaler at naar et par av hans meddelere i Bergen istedenfor **tinne-** sa *tẹdnẹ-* og *tẹinẹ-*, saa «maa man kanske ha lov til at opfatte [det] som bymandens mere velvillige end forstaaelsesfulde imøtekommenhet overfor landbefolkningen». Det er ikke nogen opposition i dem, det er folkeetymologier, *tẹdnẹ* er fuglenavnet **terne**, og **teine** er fra det bekjendte fiskeredskap.

At naboopositionen tjener som kampmiddel i stridigheter mellem to patriotiske, bygdepatriotiske eller sociale partier, indvirker som det kan sees av de her anførte eksempler, ikke paa art og form for dens optræden og er i det hele ikke av nogen egentlig sprogvidenskabelig interesse; men det hjælper os til at belyse fænomenet. Redskaper som anvendes i en strid, blir jo temmelig almindelig bekjendte, og der blir saaledes mange

eksempler tilgjængelige, idet de ogsaa blandt publikum er vel kjendt og forstaat. Det vilde være vanskeligere at tale om naboopposition hvis man bare kjendte den under mere gemytlige forhold.

Imellem de forskjellige bygdemaal faar man indtryk av at nabooppositionen har været mere uskyldig end i den række eksempler som her foran er git. Nabobygders befolkninger er jo ogsaa mindre forskjellige fra hinanden i levevis og tankegang end befolkningsklassene i byene er. Man kan jo ikke være saa sikker paa hvorledes det var i de tider da man hadde store næsten aarlige slagsmaal i sætergrændene oppe paa fjeldet; men den gjensidige sprogkritik, som jo de fleste steder er meget livlig mellem vore bygdemaal, gir i nutiden ikke den forestilling at den beror paa slet naboskap.

Naboopposition mellem bygdemaal synes mig at optræde ikke alene ved enkelte ord eller et faatal ord som utgjør en liten gruppe, men ogsaa — hvad der kanske ikke forekommer i bymaalene — saaledes at de synes at ha været aarsak til lydlover. Mit hovedeksempel (som jeg ogsaa har skrevet om før), er fra nogen av de inderste bygder i Sogn, især Lærdal og Aardal, altsaa ved den gamle alfarvei til Valdres og Hallingdal. I Lærdal og Aardal raader den i vore bygdemaal yderst avstikkende regel at den oldn. brytningsdiftong iǫ som i *kjött* og oldn. kort ö (baade av e med v-omlyd som i høgg'ər og av o med i-omlyd som i søv'ər) uttales med en å-lyd, uten hensyn til hvilke lyd der staar i nærheten. Min opfatning av det som foregik ved disse vokaloverganger, er, som andensteds skissert: at disse østlige deler av Sogn, som stod i sproglig forbindelse baade med Sogn forøvrig, som har å-lyd av oldn. o og ǫ: *dråpə, låk, rǫkk* og *bǫdn* børn, og med de nævnte fjeldbygder, som har ö-lyd av o og ǫ: *drøpe, løk, rökk, bödn* — at de paa et visst tidspunkt har tat parti for Sogns maal mot fjeldbygdenes ved at fæste sig til å-lydene, mot ö-lydene; men dette har de ført for vidt; de var bange for alle korte ö-lyd, og opgav dem, ogsaa dem som det øvrige Sogn hadde, da saavelsom før og senere, og indsatte å-lydene, likesom om det i oldn. hadde været korte o-lyd. De har altsaa (som hovedregel) former som *kjåt* av middelnorsk kjöt, oldn. kiǫt, *bjǫdla* av mn. *bjölla efter *biǫllu, *ǫks* av mn. og on. øks, *hǫgg'ə* av mn. *høgg'oR, on. høggr, *såv'ə* av mn. *søvoR, on. søfr. — Da det imidlertid synes sikkert at denne

sammenblanding av oldn. **o** og **ø** er meget gammel, helt fra middelnorsk tid, er det vel utvilsomt at vokalsystemene dengang var anderledes end de nuværende. Rimeligvis var Hall. og Vald s **drøpe, rökk** osv. dengang omtrent **drópe*, **rókk*; Lærdal &c. hadde kanske vokaler som stod dette nær og desuten for oldn. **iǫ** og **ø** vokaler som var væsentlig forskjellige fra deres opr. lange **ö** i **søt**. Men naboopposition har det jo været allikevel, selv om de forvekslede vokaler dengang laa hinanden nærmere end de vokaler som hersker der nu [1]. Et beslægtet tilfælde, en lydlov paa grund av naboopposition, er der i Hof i Solør. Bygdemaalene i Solør utgjør en nordlig og en sydlig hoveddialekt, som bl. a. er forskjellige deri, at i syd uttales g'en i forbindelsen **aug**, saa man har: *en həüg, i əüg'ə, å ləügə*, men i nord uttales **g** i den stilling ikke; **aug** blir der uttalt likedan som **auð**, baade **g** og **ð** er bortfaldne: *həw* (haug), *əww'ə* (auge), *ləww'ə* (lauge) er ikke lydlig forskjellige fra slike som *dəw* (daud), *səw* (saud). Præstegjeldet Hof vakler mellem begge hoveddialekter; i den her omtalte henseende slutter maalet sig tilsynelatende til den sydlige gren: det har *əüg*, men det har *əüg* i alle tilfælde, man sier der ogsaa *ən dəüg səüg*. Man overdriver (i dette mærke) sin tilslutning til den sydligere dialektform. Likesaa i Søndhordland: nogen av maalene der har **aug** (i utlyd) forandret til *ęu*, andre har bevaret **g** og indført det ogsaa i slike eksempler som **dauð** og **sauð**. Dog vet jeg her ikke om de sidstnævnte utgjør et grænsebelte, som i Solør; efter det der foreligger, ser det nærmest ut som om maalene der alle enten har *hęug* og *sęug* eller *hęu* og *sęu*.

Naboopposition som ikke har saadant vidt omfang, men bare (saavidt vides) er rettet mot enkelte ord eller visse uttaleformer av dem, findes der i overordentlig mængde i vore bygdemaal, men de er likesaa vanskelige at konstatere med fuld sikkerhet som de der spænder videre ut i sproget. Jeg vil bare nævne etpar tilfælder hvor jeg, ialfald for øieblikket, synes jeg kjender omstændigheterne vel nok til at ha den overbevisning, at det er naboopposition som er aarsak, ialfald én av aarsakene, til den

[1] Med samme slags foranledning er den samme overgang **ø** > **å** indtraadt i visse maal i det sydvestlige av Trondhjems stift, især meget i Sundalen, med *ǫks* f., *smår* n., *hǫgg* pr. hugger, *såv* sover, *slǫŋŋjə* slænge, *sǫkkjə* synke. Da leilighetsvis ogsaa **y** er blit til **å** (*dår* dør, *kłåv* kløv) hører overgangen der en senere sprogperiode til.

foreliggende uregelmæssighet. Paa mange steder, f. eks. paa Oplandet og i S. Bergenhus, benævnes hubroen **bergulv**. Det sidste led her, **ulv**, er uten al tvil opstaat av oldn. **úfr** ugle, som ikke synes brukelig nu uten i sammensætninger. At l er indsat i den nævnte sammensætning i disse dialekter, har jo én nødvendig betingelse i det at der ellers fandtes et ord som hette **ulv**; men jeg mener det var ogsaa en væsentlig faktor, at man visste besked om bygdemaal hvor l i slik stilling forsvandt og hvor derfor ordet **ulv** uttaltes **uv**; nu mærkes saadan regel omtrent fra Siljord til Kvinesdal, og forekommer i nogen faa eksempler til det ægteste Østland, og eksemplenes art er saadan at de ikke kan antas at ha vandret. I en viss tid har saaledes dette bortfald av l foran kons. (særlig velar eller labial kons.) været almindelig som tendens i det sydlige Norge, og i tale ikke alene hersket langt mer end det viser sig i oldn. haandskrifter, men ogsaa mer end det ser ut til efter runeindskrifter. Paa de steder hvor dette bortfald kun var svakt repræsentert, blev det sedvanlig fjernet ved naboopposition, som et fænomen der bare hørte hjemme i de nævnte deler av Kristianssands stift. Likesom jeg heri hævder naboopposition paa temmelig lang distangse, maalt efter nutidens forekomster, saaledes ogsaa med en anden særegenhet ved de indre bygdemaal i Kristianssands stift, nemlig det at oldn. ll der repræsenteres av **dd**; dette forekommer i nutiden fra Tinn i Telemarken til Hered paa Lister. Men naboopposition mot dette har forvoldt den omvendte ombytning, fra **dd** til ll i stedsnavnet Hallingdal, oldn. **Haddingjadalr**, og enkelte gaardnavn med **Halling-** som forled, f. .eks. **Hallingstad** i Ullensaker. For gaardnavnenes vedkommende er det ikke urimelig at overgangen blev foranlediget derved at distriktsnavnet Hallingdal — som var bekjendt i langt videre kredse — først hadde hat denne overgang. Om nabooppositionen ved dette opr. indtraadte nær ved eller langt borte, om den begyndte i mundtlig sprog eller i skriftsprog, kan ikke avgjøres; men det er jo skriftsproget som væsentlig har fastslaat og utbredt denne form.

Man vil kanske fra ett eller andet standpunkt ville spørre mig hvorledes jeg selv stiller mig til nabooppositionen, om jeg betragter den væsentlig som et moment der fremkalder sprogfeil

eller væsentlig som ett der medvirker i fremtidens sprogutvikling. Jeg kan ikke gi noget samlet svar paa et saadant spørsmaal. En *absolut* sprogfeil er det som ikke har *nogen* chance for at trænge igjennem; det kan man jo sjelden vite. En *relativ* sprogfeil er det der naar det optraadte som reform i sproget, ikke kunde vinde almindelig indpas uten uforholdsmæssige ulemper eller anstrængelser, kort sagt: omkostninger. Som det fremgaar av det foregaaende, vilde jeg aldeles ikke være den som talte for at avskaffe i nutidssproget den **m** man har i oldn. **þeim**, eller som vilde avskaffe ordet **å** og, under alle omstændigheter, erstatte det med **elv**, avskaffe **aften** og erstatte med **kveld**. Jeg synes ikke der er nogen gevinst i at reformere ved at *avskaffe*, særlig ikke ved at avskaffe det som har en særegen nyangse. Og jeg synes ikke om at indføre noget hvorved der hænger generende biforestillinger; jeg kunde umulig, saaledes som Ross gjør, ville anvende adjektivet **stinn** som en grammatisk terminus istedenfor grammatikens almindelige «stærk» om bøining av substantiver, adjektiver og verber. Men der er jo, som før sagt, en hel del ting som optræder i sproget ved naboopposition, og har faat fast fot der paa dennes sproghistoriske præmisser, og saa vil det bli ved at være. Naboopposition er en fast faktor i sprogutviklingen.

ULLEVAAL.

Av Magnus Olsen.

Man har længe været paa det rene med, at Ullevaal (gaard-nr. 47 i Aker herred, Akershus amt) — den gamle og store gaard straks nordenfor Kristiania bys grænse — har et navn, som sandsynlig henviser til dyrkelsen av guden Ull (*Ullr*, gen. *Ullar*). Derimot har navnets 2det sammensætningsled -vaal voldt forskerne alvorlige vanskeligheter.

Gaardnavnet kjendes fra flere middelalderske kilder:

a Ullaruale Diplomatarium Norvegicum («DN.») I s. 112, 1309.

a Ulleruale DN. I 139, 1319.

af Vllaruale Biskop Eysteins Jordebog (den røde Bog) utg. av H J. Huitfeldt, Chr.a 1879, s. 211, 268, 550 (c. 1400).

Av formerne fra 16de—18de aarh., som har det tilfælles, at 2det led er misopfattet som «-vold», fortjener særskilt at nævnes den tostavelses form *Vllduold* fra 1617, som stemmer godt overens med den nuværende bygdeuttale *u'llvåḷ*.

Den sidste, som har uttalt sig om gaardnavnet Ullevaal, er O. Rygh i «Norske Gaardnavne» II s. 101. Rygh opstiller som gammelnorsk grundform *Ullarváll*. Han er tilbøielig til at opfatte *Ullar-* som genetiv av gudenavnet Ull — ved et indføiet «antagelig» gir han uttryk for en svak tvil —, og han anser det for givet, at 2det led *-váll* kun kan være det fra østlandske stedsnavne velkjendte ord *váll* m. «rydning», «jord som er ryddet ved brænding» (Norske Gaardnavne, Indl. s. 84). Imidlertid har han tydelig hat en følelse av det besynderlige i, at et saadant ord skulde ha indgaat sammensætning med et gudenavn. Det er nemlig en grundregel ved tydningen av stedsnavne — først opstillet av Johs. Steenstrup —, at man ikke maa anta gudenavn i sammensætning med ord, som direkte henviser til rydning eller

bosættelse ved mennesker. Rygh har derfor følt en trang til at komme bort fra et gaardnavn *Ullarváll* med den oprindelige betydning «Ulls-rydningen», «Ulls-sveen». Men han tvilte, som sagt, ikke paa, at 2det led var *váll*, og han saa sig nødt til at forstaa 1ste led som gudenavnet, og da mente han, at den bedste vei ut av vanskeligheterne var at tænke sig, at gaarden oprindelig hadde hett *Váll* og hadde «faaet Gudenavnet tillagt, efter at den var bleven et ham tilhørende Tempels Eiendom».

Rygh har sikkert ikke anset denne forklaring for mere end en usikker gjætning: tempeleiendomme under hedendommen er i og for sig en noksaa tvilsom ting, og uten betænkelighet er det heller ikke at uttale en formodning om et enkelt gaardnavns skjæbne i oldtiden, naar man ikke har sikre forhistoriske paralleler til den formodede navnehistorie.

Skulde der dog ikke være andre utveier til at forklare navnet Ullevaal end den, som Rygh har foreslaat?

En ganske enkel løsning av det hele spørsmaal frembyr sig, naar man retter sin tvil mot *váll* som det oprindelige i 2det led og isteden antar ordet *hváll* m.

Ogsaa dette sidste ord er særdeles almindelig i stedsnavne. O. Rygh taler utførlig om det i N. Gaardn. Indl. s. 56 under *hóll*, som ansees for en gammel sideform til *hváll*:

«*hóll* m. og det ligebetydende *hváll*, isoleret Høide, helst en rundagtig. Den sidste av de to Former synes nu i Norge kun at være bevaret i Stedsnavne. Den første er mest brugt i den østre Del af det Søndenfjeldske og nordenfjelds, den sidste i den vestre Del af det Søndenfjeldske og paa Vestlandet; de forekomme dog paa flere Steder om hinanden i de samme Bygder. — — Kan forveksles . . . med *váll* . . .»

Det vilde være ganske i overensstemmelse med lydlovene, om et *-h-* var faldt bort i *Ullarváll* (av **Ullar-hváll*). Av de mange eksempler paa en saadan lydutvikling, som kan anføres fra stedsnavne, kan merkes Esval i Nes Rom., skrevet *i Øyesuale, i Øyswole* Røde Bog s. 474, 476 (c. 1400) og *i Øghiosualom* smst. s. 291 (senere tillæg), hvori O. Rygh (N. Gaardn. II s. 346) ser en utvilsom sammensætning med *hváll*. Jfr. ogsaa det gammelnorske mandsnavn *Sigvatr*, av *Sighvatr* (Noreen, Altisl. Gramm.[3] s. 190), samt de hundreder av eksempler, hvor *-heimr* som 2det led i stedsnavne optrær i formen *-eimr* (*Frignareimr* N. Gaardn. II s. 316, *Algareimr* smst. 319, o. s. v.). Den lydrette utvikling av

(Trykt 3. april 1917.)

Ullarhváll til *Ullarváll* hadde saa meget lettere for at indtræ, som ordet *váll*, hvormed *Ullarváll* kunde associere sig, forekom i ikke faa sammensatte stedsnavne i de samme trakter.

Mens en oprindelig sammensætning *Ullarváll*, «Ulls-rydningen», «Ulls-sveen», vilde gi en paafaldende mening, stemmer derimot vor antagne form **Ullarhváll* fortræffelig med gammel navneskik.

De hedenske guder dyrkedes ofte paa mindre høider, paa «holer» og «berg». Minder herom i Norge er: *Baldrshóll*, Balleshol i Nes (gaard-nr. 77, 78), Hedemarken; **Njarðarhóll*, Nardo ved Trondhjem, Strinden gn. 66—70; *Frøyjuberg*, Frøberg i Furnes (gn. 305), Hedemarken; *Frøyberg*, Freberg i Borre (gn. 97, 98) og i Sandeherred (gn. 85), Vestfold; **Baldrsberg*, Basberg i Sem (gn. 88—92), Vestfold; **Ullarberg*, Ulleberg i Brunlanes (gn. 53), Vestfold. I disse navne har Balder, Njord, Frøia og Ull efterlatt sig spor. Man maa særskilt fæste sig ved de to sammensætninger med *hóll* (= *hváll*) og ved **Ullarberg*, d. e. Ull's berg, som efter sin betydning danner en god parallel til **Ullarhváll*.

Ved **Ullarhváll*, «Ulls-holen» eller «Ulls-haugen», maa man tænke paa den *hváll* eller rundagtige høide, oppe paa hvilken gaarden Ullevaal ligger. Av det vedføiede kart[1] vil man faa et indtryk av situationen paa stedet. I det kuperede terræng mellem Vestre Akers kirke og Taasen hæver sig en række mindre høider eller hauger, som med en gammel betegnelse kunde være kaldt *hválar*. En av de mest utprægede og iøinefaldende av disse — med fald til tre sider og med særlig brat fald mot nordøst — er den, hvor nu husene paa Ullevaal

[1] Efter «Kart over Kristiania omegn i 6 blade i maalestokken 1 : 25,000. IV».

staar.[1] Denne har paa en eller anden maate været knyttet til guden Ull's dyrkelse, og ved forledet *Ullar-* kunde den saaledes adskilles fra de andre *hválar* i nærheten. **Ullarhváll* blir altsaa en særdeles passende benævnelse.

Guden Ull omtales kun sparsomt i den norrøne, litterært overleverede mythologi og paa en saadan maate, at hans kultus aabenbart ikke har staat ved magt ved hedendommens slutning. Vi maa vende os til andre kilder end Edda-digtene og Snorres mythologi, om vi vil lære Ull nærmere at kjende. Et dyperegaaende studium av stedsnavnene kan her hjælpe os et stykke paa vei. Ialfald er det hævet over al tvil, at han har været en hovedgud over store dele av Norge og Sverige i tiden før vikingetiden.

Navnet **Ullarhváll* alene berettiger ikke til videregaaende religionshistoriske utredninger. Her skal jeg bare tillate mig en sammenstilling av Ullevaal med det nærliggende *Akr*, som har git *Akrs sókn* (Aker) navn[2], og hvori jeg har trodd at finde et minde om gudsdyrkelse knyttet til en hellig aker.[3] Man skal kanske tænke sig, at Ull ogsaa har været dyrket paa akeren nær det sted, hvor nu Gamle Akers kirke staar, likesom man har spor til «Ulls-akrer» i navnet *Ullarakr* paa etpar steder i Sverige. Det er dog ikke let at si noget bestemt om, i hvilket forhold Ullsdyrkelsen paa haugen (**Ullarhváll*) har staat til Ulls-dyrkelsen paa akren (*Akr*).

De øvrige kultsteder i Aker — blandt hvilke ogsaa findes et **Ullar-vin*, d. e. Ull's eng (Ulleren, gn. 28), i c. 4½ km.'s avstand (luftlinje) fra Ullevaal — tør jeg her ikke gaa nærmere ind paa; man kan ikke vente at naa langt i den reale granskning av dem uten at ta med i undersøkelsen materiale fra endnu videre omraader.

[1] Gaarden sees — fra syd, fra hvilken side *hváll*'en er mindst fremtrædende — paa fig. 153 (s. 169) i C. W. Schnitler's Norske haver i det XVIII og XIX aarhundrede (Kr.a 1916). Ogsaa avbildet hos A. Collett, Familien Collett, Kr.a 1915, s. 174.

[2] Gamle Akers kirke (som ikke sees paa kartet) ligger 2 km. (luftlinje) i sydøst for Ullevaal.

[3] Se Hedenske kultminder i norske stedsnavne I (1915) s. 212 f.

LITT OM SAGATIDENS SKO.

Av Hjalmar Falk.

Da jeg paa en reise paa Vestlandet i sommer fik anledning til at studere de meget alderdommelige metoder som der endnu paa flere steder anvendes ved skohaandverket, slog det mig at vi her har et omraade hvor Norge har bevaret den ubrutte tradition fra oldtiden bedre end noget andet nordisk land, og at man ved hjelp av dette fyldigere materiale vilde kunne kaste lys over og bringe sammenhæng i en del av det som i de gamle sagaer optrær som enkeltstaaende uttryk eller løsrevne træk. Hovedinteressen i den følgende fremstilling turde være at søke paa dette punkt.

Man har ment at kunne opstille en bestemt type for de gammelgermanske sko. Saaledes konstruerer M. Heyne i sit bekjendte verk Fünf Bücher deutscher Hausaltertümer III, 213 en grundform som væsentlig er hentet fra Damendorf- og Torsbjergfundene, men som passer daarlig paa de sko som er fundet i Osebergskibet, og heller ikke stemmer synderlig med flere gamle beskrivelser og billedfremstillinger. Saken er den, at forholdet visselig har været av samme art som det som avspeiler sig i den gamle islandske og norske literatur, som henviser til en række av typer, av hvilke dog hver enkelt har været karakteristisk for visse lag av folket eller for visse landsdele.

Det almindelige bondeskomakeri blev i sagatiden, likesom helt ned i den nyeste tid, væsentlig drevet som husindustri, selv om der alt paa Hávamáls tid ogsaa synes at ha eksisteret professionelle

skomakere [1]. Først senere optrær i byerne de laugsmæssige, mest tyske skomakere, betegnet med tyske navne (*skómakarar*, *sútarar*). Fra denne tid viser sig ogsaa en hel del nye benævnelser, som tyder paa nye metoder og et rikere utvalg av skosorter.

Skomakerens arbeide avvek ikke synderlig fra enhver anden lærarbeiders. Benyttet blev en kniv, en syl, en skonaal og symateriale. Likesom kvinderne gjerne paa reiser tok med synaal og traad [2], saaledes mændene de nævnte rekvisiter for reparationers skyld, — et bevis blandt flere paa hvor litet holdbare de gamle sko var. Saaledes heter det i Biskupa sögur I, 377 om en reisende mand at han tok skonaal og rem til at sy med op av sin pung [3]. Kniven var vel den almindelige skindkniv (*skinnknífr*). Av sylen (*alr*), hvormed man boret huller til traaden og til skoremmen, findes en avbildning i Ryghs Oldsager fig. 444; dette eksemplar har firkantet spids. Skonaalen (*skónál*) var vistnok av ben, med et langagtig øie i midten, saaledes som den endnu fornylig blev brukt i Sætesdal [4]. Symaterialet (*seymi*) var i ældste tid dyresener [5], likesom i det gamle Grækenland; tidlig kom dog ogsaa smale lærstrimler (*seymisþvengr*) i bruk og holdt sig ned igjennem tiderne [6]. Det tekniske uttryk for skindets sammensyning var ikke længer det oprindelige *sýja* (hvorav *seymi*), men *rifa saman*, [7] bevaret i shetlandsk *riv* (sml. gl. fransk *rivet* «skorand»). Om anvendelse av skolest var der ikke tale, likesom skone ikke blev lavet efter foten (d. v. s. en høire og en venstre). Forsaaling var ukjendt i den ældre tid, hvorfor skone dudde litet til længre vandringer; i Biskupa sögur I, 669 heter det saaledes: Ravn lot skjære en hud til skor for Torvalds mænd, eftersom de var næsten skoløse, da de hadde gaat en lang vei dit, — skone holdt altsaa ikke ut en længre vandring engang. Materialet i sagatidens bondeskor var vistnok gjennemgaaende ugarvet skind, d. v. s. huden blev eltet med en braak (*brák*) og indsat med salt og

[1] Sml. str. 126: *skósmiðr þú verir | ne skeptismiðr, | nema sjálfum þér; | skór er skapaðr illa | eða skapt sé rangt, | þá er þér bǫls beðit.*

[2] Sml. f. eks. Bisk. I, 360.

[3] *Tók skónál ok seymisþveng or pungi sínum*; sml. Skíðaríma 10.

[4] Se Skar, Gamalt or Sætesdal IV, fig. 27.

[5] Denne betydning har *seymi* i Grág. 516 og Flat. III, 519.

[6] Sml. nynorsk *sköda* «sy (sko) med skindrem» (Ross, Norsk Ordbog: Skar, anf. st. s. 56): oldnorsk *skǿði* «skoskind».

[7] Oplysende for hele denne terminologi er et sted i Snorres Edda I, 344 f., hvor en dverg syr munden igjen paa Loke.

fett, men ikke behandlet med barklut. Som skomateriale omtales skind av storkvæg og kalver, rensdyr og gjeter[1], men ogsaa huder av lam, hester og svin anvendtes vistnok alt dengang, likesom senere. Saa længe skindet holdt sig mykt, var disse sko bekvemme til husbruk og til at klatre i fjeldet med, da tærne hadde let for at finde fæste. Men de blev let haarde og skarpe, naar de tørret efter at ha været gjennemvaate. Saaledes fortælles i Haavards saga 25 om nogen mænd som satte skone fra sig paa volden, at da de hastig skulde ta dem paa igjen, var de tørket ind (*skorpnat*) i solskinnet, saa de tok huden av hælene. Og i Hárbarðsljóð 35 bruker Tor vendingen: *emkat ek svá hælbítr sem húðskór forn á vár*, hvormed sigtes til de lodne vinterskor som ikke taalte vaarvæten. Hvor haardt denne ulempe føltes, fremgaar av den billedlige talemaate *skorpnar skór at føti* om den som kommer i en vanskelig stilling.[2]

Som skobaand tjente sedvanlig lærremmer (*skóþvengr* = angelsaks. *scóhþwang*), som blev trukket gjennem huller i skoranden. Et slikt hul het *æs* (færøisk *ás*), et interessant ord derved at det beviser hele indretningens ælde: den germanske grundform **ansiō* (**ansō*) stiller sig nemlig direkte til latinsk *ansæ crepidæ*, sandalens remhuller. At disse skoremmer kunde være meget lange, viser fortællingen om kong Hjörleiv som blev hængt i sine egne skobaand. De blev da slynget om læggen fra ankelen av, saaledes som det berettes om Sigurd syr: *hann hafði uppháva skó bundna at legg* (Fms. IV, 73). Vi har her et gammelgermansk træk, som karakteriserte dragten like ned i det 11. aarhundred. Hos Frankerne var enderne av disse lange skobaand ofte utstyret med prydelige beslag, som hang ned paa siden av leggen[3]. Ogsaa denne pynt gjenfindes paa nordisk grund. Saaledes heter det i Eireks saga rauða kap. 4 om den tryllekyndige Torbjørg at hun hadde lodne kalvskindssko paa føtterne og deri lange og sterke remmer med store messingknapper paa enderne. Paa Eyrbyggjasagaens tid var det mote at ha kvaster i enden av de lange remmer[4].

[1] Sml. NgL. III, 219. Det almindelig opførte mandstilnavn *geitskór* kan ikke anføres her, da den rette form (efter Lidén, Stud. i nord. filol. I. Helsingfors 1910, s. 19 f.) er *geitskǫr*.

[2] Fms. VI, 45. Lignende i gl.svenske love: *sko skärpti karli at foti* (om en som av nøden tvinges til at sælge sin jord).

[3] Se Lindenschmit, Handbuch d. deutschen Alterthumskunde I, 343 f.

[4] Kap. 43: *Egill hafði skúfaða skóþvengi, sem þá var siðr til . . . þá sté hann í þvengjarskúfinn þann er dragnaði.*

Istedenfor baand anvendtes dog ogsaa knapning; om Odin siger Nornagests þáttr kap. 5, at han hadde *uppháva skúa ok knepta at legg*; den sene Fljótsdøla saga s. 77 har et lignende uttryk: *hann kippir skóm á føtr sér, en kneppir eigi.* Skospænder (*skósylgjur*) omtales derimot først i 1340, i fortegnelsen over kong Magnus Erikssøns inventar (D.N. III, 180).

De gamle bondeskor var forskjellige, eftersom de særlig var beregnet paa vinter- eller sommerbruk. De første hadde haar paa yttersiden, de sidste var almindelig haarløse. Beskaffenheten av vinterskone fremgaar av de sorter som dels endnu arbeides dels like til for en mandsalder siden var i bruk paa adskillige steder i Norge (Voss, Hardanger, Sogn, Telemarken, Hallingdal, Numedal, Valdres, Nordland).

Det gamle navn paa de lodne vinterskor er *húðskór*, og endnu er hudsko i Norge den almindelige benævnelse herfor. Kun for kalvskindsskone har oldnorsk en anden betegnelse: *loðnir kálfskinnsskúar* omtales i Kjalnes. 417 som baaret av en ung taape, i Eireks saga rauða kap. 4 som del av en tryllekyndig kvindes dragt og i Sturlunga II, 212 som brukt under ridning til beskyttelse mot sterk kulde. Merkelig nok skal «laanesko» (d. e. lodnesko) endnu paa Voss særlig betegne de av kalveskind lavede hudskor. Disse gjøres av forskjellige dele av kalveskindet, saaledes ofte av hodehuden (den saakaldte «hedna»), for smaa barn ogsaa av benskindet.

Denne siste art hudsko — de som laves av skindet paa bakbenene av kvæg, rensdyr eller hester — fortjener en mere indgaaende omtale, baade paa grund av sin ælde og for den fremragende rolle som de har spillet i vort land like til den nyeste tid. Deres oldnorske navn er *fitskór*, av *fit* «foten paa et skind»; i Norge kaldes de *fetasko* (*fitasko*), *fete*, *fetling* og *fitjung*, paa Færøerne *fitingskógvur*.

Benævnelsen *fitjung* mener jeg at gjenfinde i navnet *Fitjungr* i Hávamál str. 78, hvor det heter: *Fullar grindr sá ek fyr Fitjungs sonum, nu bera þeir vánarvǫl* (fulde kveer hadde Fitjungs sönner, nu bærer de tiggerstav.) Professor Magnus Olsen har i «Stedsnavnstudier» s. 63 ff. tolket navnet som «bonden fra Fitje», hvorved skal sigtes til gaarden Fitjar paa Stord: strofen hentyder til Harald haarfagres erobring av de vestlandske fylker, hvorved Fitjeættens gamle odelsgaard kom i hans eie. Naar jeg ikke kan slutte mig til denne skarpsindige og bestikkende forkla-

ring, er det først og fremst fordi jeg intet eksempel kjender fra eddadigtene paa en slik indførelse av en levende person ved navn, mens et symbolsk navn intet anstøt gir. Dernæst fordi jeg ikke fra historisk tid kjender noget sikkert eksempel paa en saadan navnedannelse, hvor eieren av en gaard betegnes ved suffikset -ung føiet til gaardens navn[1]. Endelig ventet man, naar Fitjung er «den siste odelsbonde» paa gaarden, tanken snarest uttrykt saaledes: fulde kveer hadde Fitjung, nu bærer hans sønner tiggerstav. Naar jeg da ser mig om efter en anden forklaring — den ældre har M. O. efter min mening gjort det av med for alle tider — vil jeg helst følge den gamle regel at operere med de ord som kjendes. Et slikt er netop *fitjung* «en fetasko», som efter sin dannelse maa ha eksistert alt i oldnorsk tid. Anvendt om bæreren av slike sko har *fitjungr* oprindelig hat karakter av et tilnavn. Sidestykker hertil vil jeg senere faa anledning til at fremføre flere av. Her skal jeg bare nævne det fra aaret 1346 kjendte mandstilnavn *bellingr* (DN. V, nr. 71), oprindelig *beinlingr* og identisk med nynorsk *belling*, egentlig skindet av et dyrs ben, dernæst derav lavet benbeklædning. I Hávamál er *Fitjungs synir* efter min mening bønderne, og *Fitjungr* en slags eponym for bondestanden, som altsaa benævnes efter sit almindeligste fottøi, som hverken bruktes av de sjøfarende eller av de fornemme høvdinger. Ogsaa med denne opfatning av uttrykket blir det selvfølgelig mulig at sætte Hávamálstrofen i forbindelse med kong Haralds tilegnelse av bondegaarde og odel. Nødvendig er dette dog ikke, — der er nok av andre maater hvorpaa bønderne kan faa kvæg og gaarden ødelagt, — pest, uaar, voldsomme naturbegivenheter o. s. v. Av interesse for eddakvadets tilblivelsessted vilde det være, om man for den oldnorske tid kunde begrænse dialektordet *fitjungs* omraade. Fra nutiden er det, saavidt jeg vet, kun paavist i Nordland.

Efter denne digression skal jeg gjenopta traaden. En beskrivelse av fetaskone har M. Schnabel git i «Ny Samling af Norsk Videnskabsselskabs Skrifter» I, 317: Haringernes fetasko laves av kvægets eller rensdyrenes «fetar», d. v. s. av skindet paa den nedre del av bakbenene fra det punkt av hvor disse begynder

[1] M. O. har senere henvist til «Norske Gaardnavne» VII, 271 f., hvor A. Kjær tyder *Mælonghar* i D.N. IX, 294 (omkr. aar 1430) som betegnelse for eierne av gaarden *á Meli*, nu Møli. Konteksten er dog her noget paafaldende, idet ordet sammenstilles med gaardnavnene Grønskei, Rollag og Haakenes.

at bli smale. Huden skjæres op fortil like til «natklauvene» (dialektform for lagklauvar, d. v. s. ankelklovene eller de smaa klover paa hælene av kjør og ren, ogsaa kaldt biklover). Skosnuten blir hel, idet det posede skind paa dyrets høkjel eller bakknæ blir spidsen. Skone sys sammen paa begge sider av risten samt baktil, saa biklovene kommer til at staa paa hver side av hælen. Fetasko av renskind brukes lodne som vinterskor; av naut brukes de mest sorte og smurte, som andet lær. En lignende beskrivelse findes i Segner fraa Bygdom I, XXXVIII av de i Valdres brukelige «fetskor». Disse indsættes med tjæremeisk, for at haarene ikke skal falde av, og «lakklauvidn» vender saaledes at de holder igjen ved hælen, saa en ikke glir, naar en gaar nedover bakke. Istedenfor strømper tjener 14 skokluter som vikles om foten. De fetasko eller fetlinger hvis tilvirkning jeg hadde anledning til at studere paa Voss og delvis i Sogn, laves av det behaarede skind av forskjellige dyrs bakben: av hester, rensdyr, storkvæg og kalver (det sidste dog bare for barn), tidligere ogsaa av svin. Huden tilberedes med salt, og skone indsættes, naar de er færdige, med tjærelog[1], d. v. s. det første uttræk av tjæren (foretat i meiskebryer av sten). Til smøring anvendes talg eller klovefett. Hælene har lagklauver (undtagen selvfølgelig ved hesteskind). Skone laves dels bare av feten, dels forlænges de opad ved tilskjøting av et stykke garvet (altsaa haarløst) skind med huller til skoremmer. Det tilskjøtede stykke

[1] Sml. Chr. Jensøns Norske Glosebog u. *tjærelov*; E. Sundt, Om Renlighedsstellet i Norge, s. 319.

kaldes *æse*, et ord dannet av remhullernes gamle navn *æs*. Et fint eksemplar av sidstnævte art, set fra to sider, er her avbildet (fotografiet er tat av overlærer Leiv Heggstad paa Voss).

At den oldnorske *fitskór* var av samme art som de nuværende fetasko, fremgaar av en fortælling i Olav Trygvesøns saga, som først ved at sammenstilles med nutidens fetasko faar sin rette belysning. Det heter her[1]: Derinde var nogen renskind, og de skar fetene av dem og bandt dem bakvendt under sine føtter. De hunde som forfølgerne satte paa sporet, fulgte dette i den retning som lagklauvene paa rensfeterne viste — altsaa i motsat retning av den rigtige. — Lignende fortællinger om sko som man tar bakvendt paa føtterne for at narre forfølgerne ved sporet, findes ellers baade i Danmark og Tyskland, sml. citaterne i Feilbergs jyske ordbok under Sko.

En bestemt sort fetasko kom til anvendelse ved den saakaldte ætledning (adoption og legitimation), en symbolsk handling av lignende art som den gammeltestamentlige devestitur ved skoen[2]. Ordene lyder i Frostatingsloven IX, 1 saaledes: *skal hǫggva uxa þrevetran ok flá af heming* (v. l. *hǫmung*) *af eptra føti hinum høgra fyrir ofan hǫkilinn*[3] *ok gera skó or*, o. s. v. Gulatingsloven 58 har herfor: *skal hǫggva við uxa þritíðung ok flá af fit af fremra* — falskt for *eptra* — *føti høgra megin ok gera af skó*. Det med *fit* synonyme *hemingr* eller *hǫmungr* er avledet av *hǫm* = angelsaks. *hamm* «baksiden av knæet, knæhase». Det tilsvarende angelsaks. *hemming* betegnes som *rūh scoh* (behaaret sko) og gjengir det latinske *pero*, d. v. s. støvle av raat og behaaret skind. Det over hele Norden utbredte mandsnavn *Hemingr* tyder paa at ogsaa det nordiske appellativ i ældre tid tillike har hat betydningen «fetasko». Rigtignok har F. Detter (i Zeitschrift für deutsches alterthum, N. F. 24, s. 14 ff.) git en helt forskjellig forklaring, idet han av den omstændighet at man i sagnhistorien finder navnene Hamr, Hamall og Hemingr forbundet, slutter sig til en betydning «gjeldbukk» (tysk Hammel) for alle tre. Men denne tolkning er for de to navnes vedkommende sikkert helt forfeilet (snarest har vel Hamr i det behandlede sagn været sat i

[1] ÓH. 152, Fms. IV, 336: *Þar váru inni hreinstǫkur nǫkkurar, ok skáru þeir af fitjarnar ok bundu ǫfgar undir føtr sér . . . En hundarnir rǫkðu sporit þangat sem klaufirnar hǫfðu vitat af hreinsfitjunum.*

[2] Sml. Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer I[4], 213 ff. 337 ff.

[3] Her om læggen mellem knæet og hælen paa bakbenet (se Ross under *hökel)*, ikke selve knæleddet.

forbindelse med *hamr* «forklædning»). Et uttryk i Hemings þáttr (Flat. III, 405) viser desuten likefrem, at vore forfædre identificerte navnet med det anførte appellativ; Harald haardraade siger her til Heming: *eigi vildi ek sjá þá húð, er þú ert einn hemingr af; eigi er hverr slíkr sem hann er kallaðr.*

I vore bygdemaal er der endnu en benævnelse for fetasko som efter sin dannelsesmaate synes at være gammel. Dette er *heklung*, paavist fra Helgeland og Namdalen. Ordet hører utvilsomt — som Torp antar[1] — sammen med *hökjel* (oldn. *hǿkill*) «knæled paa dyrs bakben, bakknæ». Hvad formen angaar, stiller denne sig til den form som ordet *høkjel* har paa Helgeland, nemlid *hækjel*, *hækkel*, hvilket kunde være en avlydsdannelse, direkte avledet av «hake», mens *hǿkill* stiller sig til nynorsk *høk* «krumning, vinkel». Ross bemerker under *heklung:* «Den politiske flok *Heklungar* tør ha faat navn av en slik fotbedækning, i motsætning til *Birkibeinar*». Denne forklaring av partinavnet fortjener allerede av den grund at overveies, at den gir et motsætningsnavn som netop skulde ventes: betegnelsen var birkebeinernes gjengjeld for deres eget opnavn. Herefter maa kong Magnus' parti ha faat dette navn nordpaa. For folk sørpaa var det uforstaaelig: de maatte naturlig forbinde *Heklungar* med *hekla* «en slags mandskappe (almindelig med hætte)», hvilket skulde gi betydning «kappeklædte mænd», ganske som *Jón kuflungr* — fra hvem partinavnet *Kuflungar* stammer — kaldtes efter den *kufl* eller munkekutte som han bar da han var munk. Da imidlertid en slik forstaaelse av navnet *Heklungar* utvilsomt har været utelukket ved de faktiske forhold, sees den etymologiserende folkefantasi at ha tyet til en historie som skal ha hændt nogen av Magnus' mænd i Viken: Disse hadde, heter det (Sverres saga kap. 41), ranet og delt mellem sig endel sølvpenge som de fandt indsydd i en *hekla* som en gammel tiggerkjærring efterlot sig; da birkebeinerne spurte dette, kaldte de dem *Hekluarfa eða Heklunga.* Hvordan det forholder sig med det faktiske, sagnmæssige i denne fortælling, lar sig vel vanskelig utrede; at den som forklaring av navnet *Heklungar* er litet sandsynlig, forekommer mig uimotsigelig. Ikke blot er det mindre rimelig at hele kongspartiet skulde ha faat navn efter en slik ubetydelig handling foretat av nogen av dets tilhængere. Men ogsaa selve navne-

[1] Ross' henføring av ordet til *høkul* «ankel» og sammenstilling med oldn. *hǫkulskúaðr* er formelt utilstedelig.

dannelsen vilde være paafaldende: tilhørighetssuffikset *-ungr* betegner jo ellers ved de av konkreter dannede personbetegnelser altid at vedkommende person virkelig særkjendes ved grundordet, ikke et hvilketsomhelst fjernere forhold til dette. At denne vanskelighet ved etymologien ogsaa har været følt, derpaa tyder det aapenbart opdigtede uttryk *Hekluarfar*, som skal tjene til at begrunde ordet *Heklungar*. Med rette gjengir Vigfusson — samtidig med at han citerer stedet i Sverres saga — *Heklungar* med «frockmen», d. v. s. kappeklædte mænd; og Munch (Det norske Folks Historie 3, 107) refererer sagaens forklaring i forbeholdne ord («ifølge en Historie, der fortaltes i Viken»). Forsaavidt synes da den av Ross antydede tolkning at være holdbar: **heklungr* maa isaafald være dannet av **hekill* efter *i*-omlydens tid. Men selv om *hækjel* er en depalatalisert form av *høkjel* (hvilket turde være det sandsynligste), er det ifølge professor Hægstad vel mulig at denne dialektform kan ha eksistert alt paa Sverres tid; av **hæklungr* er da **heklungr* fremgaat ved vokalforkortelse foran de to konsonanter.

En urgammel benævnelse paa en hudsko i almindelighet er *hriflingr*, et ord som vistnok bare er optegnet i den fremmede Parcevalsaga, men allikevel maa tilhøre det egte nordiske ordforraad. Et interessant sted i denne saga (Riddarasǫgur s. 4) beskriver den unge Percevals dragt: *hon* (moren) *gerði honum klæði eptir bónda sið, sem kotkarls barni byrjaði at hafa, fekk honum drymbu nýja, stakk ok hettu ofan í frá, vindinga ok á føtr hriflinga.* Dette sted indeholder ikke mindre end tre ord som ellers er ukjendt i nordisk: *drymba, vindingr, hriflingr,* — alle gamle og egte germanske ord. Den nye *drymba* betegnes s. 10 som *skyrta ný ok stór af striga* og svarer til ordene *de canevas grosse cemise* i den gammelfranske tekst; etymologisk er *drymba* beslegtet med oldhøitysk *trembil* «trabea (romersk krigerkappe), paenula, toga, laena», gl. nedertysk **dremil* «trabea». Ordet *vindingr* gjenfindes i gammeltysk og angelsaksisk som betegnelse for omviklinger om benene, som traadte istedenfor hoser. De omtalte *hriflingar* var efter s. 13 gjort av *dýrs húð*, altsaa vel tænkt som sko av renskind; i Wolframs Parzival (127, 336 ff.) var *ribbalîn al frisch rûch kelberîn von einer hût gesniten*, d. v. s. gjort av et kalveskind, ugarvet og behaaret; originalen (Chestien de Troyes) har formen *uns revelins*. Hverken det gammelfranske eller det (kun paa dette sted forekommende) middelhøityske ord er hjemlige i disse sprog.

Derimot frembyr angelsaksisk et tilsvarende ord som ikke er laant, idet et glossar gjengir latinsk obstrigellus (en snøresko) med *rifeling*, som staar for *hrifeling* (sml. i samme glossar *rægl* for *hrægl*). I nutiden er *riveling* kjendt i Skotland og paa Orknøerne, hvor ordet betegner «a rough shoe made of undressed hides, with the hair on them». Av dette skonavn er utvilsomt det opdigtede mandsnavn *Hriflingr* at forklare, hvorav Fornald. s. III, 538 falskelig utleder ordet *hriflingabjǫrg* «nødtørft» (dette hører i virkeligheten til middelnedertysk *gerif* «nødtørft»); likesom *hriflingr* var en bondesko, saaledes blir ogsaa bæreren av navnet betegnet som en simpel bonde (sml. *Hriflingr karl* paa anførte sted). Ordets indoeuropæiske karakter fremgaar av dets etymologiske slegtninger (græsk κρηπίς, latinsk crepida, carpisculum, o. s. v.).

De behaarede skor var, som nævnt, nærmest vinterplagg. Til sommerbruk tjente haarløse skor, som undertiden var sværtede, vistnok med samme midler — særlig sværtejord — som anvendtes til sortfarving av vadmel [1]. Alt i Njáls saga (Kap. 120) omtales *upphávir svártir skúar*; da disse skor tilhørte den pragtelskende Skarphedin, er det sandsynlig at de blev anseet for at være en finere sort. Efter Biskupa s. I, 453 holdtes sorte sko for en upassende luksus for kvinder. Ifølge en islandsk kjøpsætning fra aar 1420 (trykt i D. I. IV, 277) blev *svartaskór* indført til Island fra England. Mens vi fra nutidsforhold kan slutte os til hvorledes de gamle fetaskor blev forarbeidet, er dette ikke gjørlig for de andre skosorter. En liten antydning gir dog Snorres Edda I, 192: *bjórar* (trekantede stykker) *þeir er menn sníða or skóm* (d. v. s. skolæret) *sínum fyrir tám eða hæl.* Herav synes at fremgaa, at man tok et firkantet stykke skind og skar ut en kile baktil, hvorefter rænderne syddes sammen, mens der fortil vistnok skares bort to trekanter.

Baade vinter- og sommerskone sees at ha faldt i to klasser: de høie og de lave. De første kaldes *upphávir skúar*; allerede navnet gir en antydning av den maate hvorpaa den større høide kom istand: *upphár* betyr, likesom nynorsk *upphøg*, «forhøiet». Der blev altsaa, som ved de omtalte vestlandske fetasko med æse, skjøtt til et stykke ovenfor ankelen, hvorved disse skor altsaa kom til at bestaa av to dele. En slik paasydd tilskjøting har man f. eks. paa de skor som fandtes paa Damendorfliket;

[1] Sml. Olafsens og Povelsens Reise igiennem Island 337 (44); Chr. Jensøns Norske Glosebog u. *sverte*.

dog dækker skjøten her bare baksiden av foten [1]. Som det synes, var de ovenfor omtalte lange læggebaand likesom læggeknappingen forbeholdt denne sort: sml. uttrykkene *upphára skó bundna at legg* om Sigurd syrs sko og *upphára skúa knepta at legg* om Odins sko. Blandt de nye moter som Olav Kyrre (1066—93) indførte, var lange og trange ærmer og høie sko utsydd med silke og tildels prydet med guld [2]. I Sturlunga saga omtales en mand ved navn *Hallvarðr gullskór*. Efter Saxo har den guldsmed som beilet til kongsdatteren Helga, skor besat med ædelstene (instratæ gemmis crepidæ). Lignende prydelser var hyppige paa kontinentet, saaledes som det sees av uttalelser hos gamle tyske forfattere[3]. De synes tildels at ha været meget gamle, for munken fra St. Gallen siger at de gamle franker hadde sko som utvendig var prydet med guld og var forsynet med tre alen lange snørebaand. I anden halvdel av 12. aarhundred betegnes de høie skor som gammeldagse; det heter nemlig (Fornm. s. VII, 321) om Erling, far av kong Magnus Erlingsøn, at han bar *forneskju klæðabúnað*, deriblandt lange ærmer og høie skor. At de allikevel aldrig gik av bruk, beviser en retterbot fra 1377 (NgL. III, 201), hvor der skjelnes mellem *upphávir* og *lágir skúar*.

Den diametrale motsætning til de høie skor danner ankelskone, *ǫkulskúar*, svarende til de romerske talares. Navnet er i oldnorsk bare bevaret i adjektivet *(h)ǫkulskúaðr* (Fms. IX, 512 = Flat. III, 151), iført ankelsko; men det lever endnu i vore bygdemaal, hvor *gaa høkulskom* el. *ökleskono* (*hökulskodd*) er ensbetydende med *gaa kippskonom* (*kippskodd*), d. v. s. gaa med bare sko uten strømper. Disse skor hadde saaledes ingen snøring, men var en slags tøfler som bruktes inde i huset eller om sommeren uten anden fotbeklædning, likesom den angelsaks. *sliepe-*, *sliefescóh*.

Med denne oversigt er nu emnet langtfra uttømt. Sagatiden

[1] Se Heyne, Fünf Bücher etc. III, fig. 68.

[2] Fms. IV, 40: *upphávir skúar allir silkisaumaðir, en sumir gulllagðir*.

[3] F. eks. Servatius 483: der herre in zwēne schuoche trat, daran was dehein stat, wan dā daz rōte golt schein, vil manec edeler stein was darumbe bewollen; Meleranz 712: zwēn vrouwenschuoche cleine mit golde wol gezieret.

hadde endnu mange sorter sko, hvorav enkelte kjendes antydningsvis, mens andre kan sluttes med større eller mindre sikkerhet. Mest paafaldende er det, at den nyere tids *bjoresko* ikke kan paavises i gammel tid. Disse laves nu av et haarløst og raabarket stykke skind, hvori indsættes en «bjor(e)», d. v. s. et kileformet stykke, som overlær. Den side 61 avbildede bjoresko fra Voss har senere paasatte saaler. At føre bjoren ind i raaranden paa de opbrættede kanter av underskindet, slik at der ikke opstaar folder, ansees for en stor kunst. Det tekniske uttryk herfor er i Hardanger «stæla», samme ord som i oldnorsk brukes om at indsætte eggstaalet i den uthugne rand i jernet før sammensveisningen. At der her foreligger et eiendommelig nationalt skotøi av betydelig ælde, er høist sandsynlig. Ogsaa andre nynorske betegnelser for skosorter, som «tæse» og «snaukoppasko» (Sogn) er endnu dunkle m. h. t. oprindelse. — Jeg har hittil bare omtalt skotøi av kvæg- og renhuder; men der bruktes ogsaa andet materiale. At sjøfolk anvendte sælhundskind, saaledes som lapperne endnu gjør, tør ansees for sikkert. Billig og daarlig skotøi av haakjerringskind (*skrápr*) var efter Olafsens og Povelsens «Reise igiennem Island» endnu i 18. aarhundred i bruk paa Island, og her har vi ogsaa et sagasted at paaberope os, nemlig Harðar saga kap. 38: *liggr léskrápr*[1] *einn utar i torfbási, ok taki hann* (trællen) *sér þar af skøði*[2]. Uldne sko kjendtes antagelig ogsaa, av lignende art som de i senere tid paa Island (se Olafsens og Povelsens Reise 339) og paa Færøerne (se Winther, Færøernes Oldtidshistorie 493) brukelige, hvor ulden er valket til filt eller sterkt gjennemsydd. Fund av træskojern og redskaper til forarbeidelse av træsko i norske grave beviser denne skosorts ælde. Tilnavnet *hálmskór* (DN. I, 243) kunde nok til nød tydes derhen at vedkommende hadde halm i skone, hvad der i Norge tidligere var ganske almindelig; men det er vel rimeligere at tænke paa virkelige halmsko, slike som i middelalderen bares av tyske bønder (Schultz, Das höfische Leben I, 329). De oftere omtalte jernsko (*járnskúar*) tilhører derimot helt eventyrets verden og mytologien.

Med det laugsmæssige skomakeri i byerne begyndte, som alt nævnt, en ny utvikling med nye metoder — særlig garvning med

[1] Første led i dette ord forklares urigtig i ordbøker. At sammenstille er nynorsk *leskinn (lereide, ljofot)* «skind (dække, pute) under salen, for at mindske gnidningen»; dertil ogsaa oldn. *léna* i samme betydning.

[2] *Skøði* betyr skoskind, lær til sko, ikke — som Fritzner o. a. mener — skotøi.

bark — og med en række nye skosorter, fremforalt støvlerne, hvis navne (*bótar* og *styflar*) beviser deres fremmede oprindelse. Tysk er benævnelsen *spezskúar* (Fms. VIII, 358), d. v. s. snabelsko, slik de findes avbildet i Flatøboken. Endvidere nævnes *ryskir skór* (NgL. IV, 361), *luktir skór*, *uthǫggnir skór* (d. v. s. med gjennembrudt overlær) — begge i en fortegnelse over kong Magnus Eriksøns eiendele (D. N. III, 180) —, *pløsuskór* (NgL. III, 143, note 7), *hektuskór* (*af boleisku skinni loðnu*, Samsons s. fagra kap. 15). En fremtrædende rolle spiller nu ogsaa de saakaldte *skinnhosur*, en slags langstrømper av skind, som bruktes uten skor ved ridning. Disse maa dog være av ældre oprindelse, ifald man tør tro sagaens beretning om Sigurd syrs *kordúnuhosur* (hoser av korduanlær). Flere av disse nye skosorter hadde vistnok selvstændige saaler; betegnelsen herfor — *sóli* — er fremmed og optræer i litteraturen først henimot aar 1200.

SMAASTYKKER.

I. Skokler og skjæker.

I tilslutning til hr. Kristian Bugges opfatning av betydningsforskjellen mellem *skokle* og *skaak* (i 3die hefte av «Maal og Minne» for 1916), kan jeg oplyse at man i Telemarken gjør et skarpt skille ved bruken av disse ord. De blandes aldrig sammen.

Skokler betegner aldrig de træstænger som gaar helt fra vognen eller slæden frem til hesten og fæstes ind paa orderemmen ved hjælp av ordepinden (sælepinden). Denslags drag kaldes altid *skjæker*, *langskjæker*.

En skokle bestaar av et kort træstykke, en kort skaak, som fæstes paa orderemmen og naar et godt stykke bort paa hesten, og saa fortsætter i et rep, et taugdrag, som vel er det man oprindelig kaldte en skokle (cf dansk skagle). Man siger saaledes, at «hesten trær i skoklerne, faar skoklen om benet». Det forreste stykke, som altsaa er den fremste del av en skaak, kaldes *forskaak* (dansk skaglestang, vestlandsk *tindla*). Men i almindelighet brukes «skokler» om hele indretningen.

De egentlige skokler (ɔ: skokledragene, hamlerne) er fæstet til et tværstykke noget bakom hesten. Midt paa dette tværstykke er der en jernkrok til at hegte ind i det som skal trækkes ɔ: plogen eller harven.

Det ligger i sakens natur at skokler ikke godt kan brukes foran vogn eller slæde. Vognen og slæden skal jo «styres» av hesten, som derfor maa kunne «holde igjen» i bakken eller «vike» dem i veisvingene. Det er derfor underlig at man paa Ringerike har brukt skokler foran høivogner eller høislæder med bakhjul. Da maa vistnok «skokle» ha faat en egen betydning paa østlandet. Cf. Ross.

I Telemarken brukes skokler bare foran plog og harv, som styrer sig selv eller styres av kjørekaren. Der brukes dog enslags skokler (ɔ: taugdrag), naar man spænder en hest foran en anden, for at greie tunge las i bratte bakker. Den slags skokler, som er uten tværstykke, kaldes *forskokler* («førskokler»).

(Trykt 2. april 1917.)

Der er ogsaa en væsensforskjel i opfatningen av skjæker og skokler. Mens skjækerne hænger fast i og følger kjøredoningen som en uadskillelig dél av denne, regnes skoklerne næsten med til sæletøiet og følger hesten. *J. Mørland.*

II. Endnu et par ord om „Skoklefall“.

Hr. Kristian Bugge har i «Maal og Minne» for 1916 s. 169 søkt at hævde, at «saavel skoklefalddagen som ordet skokler synes at vise, at skoklefald paa de fleste steder maa ha været den dag om vaaren, da bruken av plog og harv ophørte eller med andre ord den dag da vaararbeidet var avsluttet.»

Hertil er at merke: 1) at de samme skokler, som brukes eller bruktes til pløining eller harving med plog eller harv, ogsaa — ialfald for en 60—70 aar siden paa mange, kanske de fleste, steder paa Østlandets flatbygder — bruktes til de slæder med 2 hjul noget bakenfor midten av slæden, som høi og korn dengang almindeligst kjørtes ind paa. 2) at pløining og harving finder sted — foruten til vintersæden i juli eller august maaned — ogsaa om høsten, naar skuraannen er tilende.

Bruken av skokler knytter sig vel saaledes ikke alene til vaaren, men ogsaa til andre aarstider. *H. E. Berner.*

III. Forskjellig om Varðlokur.

(Jfr. MM. 1916 s. 1 ff.)

1.

Første Led i Varðlokur maa vel være beslægtet med eller det samme som man har i min Hjemegns *Vå'ᵊsdaw'n* d. e. Varstavn; dette kan vel være enten vå'rs*taw'n* Vartegn eller vå'rs*taw'n* Varstævne. Min Hjemegn er ved Fredericia i Jylland. Her bruges Ordet Vårstavn om de Varsler og Tegn, der gaar forud for Død og Begravelse. Man hører om Aftenen Vogne rumle i Gaarden, Høvlen og Saven i Storstuen, Skramlen og Grydestøj paa Loft og i Køkken o. lign. — alt som Varsel om, hvad der vil foregaa, naar den «feje» dør og Begravelsesgildet skal holdes — somme Tider en fuldstændig Forespejling af Ligfærden.

Henrik Ussing.

Sorø.

2.

[Av et brev til utgiveren av ²¹/₄ 1916:]

MM. 1916 s. 18 (anm.) bemerker De, at De ikke har fundet *warth* i betydningen *vǫrðr*. Ordet forekommer imidlertid i skotsk.

Jeg finder det i Pocket Dictionary of the Scottish Idiom etc. by Robert Motherby, Königsberg 1826, s. 205; paa dette sted henvises til *Wraith*, som forklares som «an apparition, a spirit, the ghost of a person whose appearance is said to forebode that person's approaching death». *Wraith* er velkjendt for min hustru, en irlænderinde fra Antrim, i denne betydning, mens hun derimot ikke mindes at ha hørt *warth*.

Osnabrück. *Heinz Hungerland.*

3.

Professor C. Marstrander har gjort mig opmerksom paa et sted i Rob. Buchanan's The Hebrid Isles, new. ed., London 1883, s. 160 f. (findes paa Universitetsbiblioteket i Kristiania), hvor *warlock* forekommer. En mand kunde helbrede sykdom, men bare paa én maate, ved at overføre den paa budet, som hentet ham til den syke. En dag kom én ridende til ham og bad ham følge sig til en dødssyk. «The warlock» steg til hest og fik det laget slik, at han selv kom til at ri først. Men da de kom forbi en gammel kone, ropte hun til ham, som red bakerst: «Ri, ri, og kom først frem til den syke eller du er dødsens!» Da sprængte «the warlock» avsted, men blev indhentet av den anden, som naadde først frem. Om natten døde den syke. *M. O.*

IV. Flekkjen paa Aua.

Erik Bergaland forteller:[1]

Eg jekk paa Fortsættelsesskulen paa Jelsalande. Og ein Dag fekk eg so vont i de eina Aua. So jekk eg te Fru Thorsen. Hu skulle veta Raa for so maangt. La meg faa sjaa, sa 'u. Aa, du har Flekkjen! Gaa te 'an Ola Barkelannshidleren, han veit Raa! Eg te 'an Ola straks. Dagadn va kostbare. Ola saag paa meg. Ja, de e Flekkjen, sa 'an. Du maa jelpa meg, sa eg. Han stakk Tongespissen inn paa Aua tri Gonger og momla noke. Derme va eg ferige og Dajen itte va eg goe.

Seinare jekk eg te 'an Ola og sa: Du maa læra meg den Konsten. Itte noke Parlementering sa 'an: Om Vaaren, naar Paddedn kjeme, ska du me' Vott paa Neven ta ei Padda og stikka Tongespissen tri Gonger paa Paddeaua, so har du Lækjekraft eit Aar. Naar du ska jera aat for Flekkjen, so stikke du Tongespissen inn paa Aua og seie: Jeg jør dig ren som det klareste Vand som rinder paa Jorden. I Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, Amen. Dette jere du tri Gonger.

[1] Flekkjen paa Aua har jeg gjengit i Bygdemaal, desværre ikke med Lydskrift. Vi er i Jelsa paa Grænsen mellem bløte og haarde Konsonanter, de haarde høres mest paa selve Jelsalandet. *r* i «var» og «er» og lignende høres ikke, men *r* i ubestemt Flertal høres som i inste Ryfylke. *-nd* høres, naar der kommer Vokal efter: «Lann», men «Lande», «Sann», men «Sandadn» og «Sanden». *-ng* høres som guttural Nasal uten *g*.

Selve Formularen læste Ola saa nøie efter trykt Bok som han kunde. Da virked Formularen best.

Jeg har ikke fundet Paralel til denne Formular i Bangs Hexeformularer.

Ludvig Solheim.

V. Skjerva.

Fra Hekseformularerne er dette Ord vel kjendt. Blandt de mange Sykdommer som der blev læst for, forekommer denne ofte. Jfr. Biskop Bangs Hexeformularer. Hvad Slags Sykdom dette er har der nok været Tvil om. Biskop Bang siger i «Den norske Kirkes Historie i Reformationsaarhundredet» Side 269: en ubestemmelig Brystsygdom. Ross har i Nyt Tillæg til sin Ordbok: Cardialgi. Shl. I Naustdal i Søndfjord hørte jeg dette Ord brukt som Navn ikke paa Sykdommen men paa Lokaliteten, hvor Cardialgi kjendes, Fordybningen like nedenfor Brystbenet. Skulde dette maaske være det oprindelige og Sykdommen avledet? Kan Etymologien løse Gaaten?[1] Ordet forekom i Søndfjord, som naturligt er, bare i bestemt Form som svagt Hunkjøn. «Eg har so ilt i Skjervene».

Ludvig Solheim.

VI. „Skyssa futen“.

(Till. MM. 1916 s. 199.)

Det kan ha något intresse, att detta försmädliga uttryck för allmogens gamla hat mot ordningens och skatteväsendets representant på landsbygden har sin fulla motsvarighet på svensk botten: åtminstone i Västergötland (Borås-trakten) höres ofta uttrycket *šussa-lænsman* (skjutsa länsmannen) i betydelsen cacare.

Göteborg. *Evald Lidén.*

VII. Litt om bergensk brød.

Til 1916 s. 96. — Til de der givne oplysninger om valknutens forekomst kan føies Jørgen Moes uttalelse i et brev: « - - vilkaarlig indslængte motiver, knuder paa fabelen som valknuder paa et par oltømmer.» (Fra d. nat. gjennembr. tid s. 241.)

Til 1916 s. 102. — Knepkaken anføres efter Falk og Torp opkaldt efter den knakende lyd som hørtes under tygningen.

Jeg er senere kommet over et hollandsk substantiv *knap*, f. som navn paa en «gebrannter Honigkuchen», og det blir kanske da rimeligst at opkalde vor kake direkte efter denne uten at gaa omveien om lyden, som den hollandske *knap* derimot rimeligvis har tat navnet fra.

G. S.

[[1] «Vistnok for *stjerv*: gno. *stjarfi* stivkrampe» Torp, Nynorsk etymologisk ordbok. — M. O.]

VIII. Pastinak.

Til rigtig fiskesuppe hører i Bergen for 10 øre i suppegrønt, og iblandt dette hører en pastinakrot. Navnet har tre forskjellige former som synes at holde sig konstant i de forskjellige familier og som jeg ikke har hørt blandet sammen hos nogen: *pastināk'ęl*, *pinstręnāk'ęl* og *pastręnakk'*; de to første ogsaa med kort *a* og *kk*. Falk og Torp anfører at man ogsaa i hollandsk har tre ord: *pastenakel*, *pinsternakel* og *pastinak*, og det er vel rimelig at alle tre navnene derfor er kommet fra Holland sammen med selve roten. Den smule forandring de har gjennemgaat lar sig vel uten vanskelighet forklare. Bergens bymaal s. 92 anfører en række eksempler paa omsætningen av *-ster-* til *-stre-*, og et indskutt *r* er heller ikke noget ukjendt fænomen.

Naar ældre dansk har *pestenak* og *pastinakel*, og middelnedertysk *pasternake*, er vel det paa samme maate utviklinger av de hollandske ord, da det jo maa være rimeligere at anta ett ophav for denne lille roten end at tænke at den kommer fra flere land.

Og naar man ikke blander navneformene sammen, tyder det paa at roten maa ha været meget benyttet i suppen, samt at der i de gamle bergenske familier har hersket en stærk tradisjon i mere end i klærne og de ydre former. *G. S.*

IX. Kattespy.

Saa heter de lette hvite fjærskyer (makrelskyer kalder sjøfolkene dem ofte) som paa klare dager ligger i tynde striper over himmelen og som minder om den krusning et enkelt litet vindpust frembringer paa en ellers blank vandflate. Jeg har ikke støtt paa ordet i ordbøkerne men antar at sjømænd har bragt det hjem fra England hvor *cat's-paw* brukes om det vindblaff som frembringer denne krusning paa vandet. At la navnet gaa over fra vinden til selve krusningen laa noksaa nær, og veien til en lignende «krusning» paa himmelen var vel heller ikke længere end at man kan ha gaat den.

G. S.

X. Naar kjørene slippes.

For 40 aar siden, fortalte en gammel bygmester mig, var det endnu skik i Lindaas at kjørene blev klinet til med tjære, som skulde beskytte dem, naar de om vaaren blev sluppet ut paa marken. Likeens blev fjøsdørene smurt, og man pleiet lægge en sigd under fjøshellen den dagen, for det var svært betryggende naar kjørene gik over staal. «Nu tror man ikke paa saant længere», sa han overlegent.

G. S.

XI. Bokne.

Det er en gammel velkjendt sak at lyr er bedst naar den er boknet. Den blir sløiet og saa i 2-3-4 dager, eftersom det er varmt til, hængt op i fri luft; hænger fisken forlænge blir den daarlig. Denne proces gjøres her i Bergen aldrig med andre fiskesorter, hvorimot man selvfølgelig salter og tørrer nærsagt alle slags.

Aasen anfører ordet *bokna* eller *boknast* i betydningen tørres, bli halvtør, skrumpe sammen som brukelig i Bergen—Trondhjem—Nordland, altsaa netop fiskedistriktene. Ross har fra Lyngdal *boknast* = bli boken d. v. s. halvtør. Saavitt jeg vet brukes ordet her i byen kun i den nævnte forbindelse, og saa i spøkende utledninger herav, som at det vaskete tøiet bare er boknetørt.

Det rigtige bokneveir er tørt og mildt.

G. S.

XII. Museringen paa Vaagsø i Søndmør.

Ret ut for mundingen av Røvdefjorden i Søndmør ligger øen Vaagsø. Her findes omtrent midt paa øen en lav ringformet forhøining i jordsmonnet med en traktformet fordypning i midten. Til dette sted knytter sig følgende sagn som jeg fik høre i sommer da jeg var beskjæftiget med arkeologiske undersøkelser paa Vaagsø.

For meget længe siden var der en ustyrtelig masse mus paa Vaagsø. Folk vidste ikke hvad de skulde gjøre for at bli disse plagedyr kvit. Da kom der en finne til øen og han paatok sig at faa musene bort.

Han gik ut paa marken, slog en ring med stokken sin, gjorde et hul i midten og bad alle musene forsvinde i hullet.

Musene kom styrtende til fra alle kanter og fòr ned i aapningen. Tilslut trodde man ikke der fandtes flere men finnen sa at der manglet endnu en og efter en stunds forløp kom den ganske rigtig, hinkende paa tre ben. Den hadde sittet fastklemt i en dør men hadde stræevet saa længe for at komme løs at den tilslut hadde slitt benet av. Siden den dag har der ikke været en mus at se paa Vaagsø.

Jorden i museringen har den egenskap at den kan holde mus borte fra gaarder som er meget plaget av mus. Der findes endnu folk som drar over til Vaagsø og henter en haandfuld jord fra museringen for paa denne letvinte maate at bli kvit mus.

Meddelt av hr. ekspeditør Karl Rønneberg, Larsnes.

Anathon Bjørn.

XIII. Eit adverb ifraa eldre rindalsmaal.

I merknad 43 i «Stavingsdeling i rindalsmaale» (Videnskapsselskapets forhandlinger for 1914. No. 2) er millom anna ogso umtala eit adverb,

eitt som for ikkje lang tid sidan vart bruka i Rindalen (Nordmøre). Men den forma dette orde hev faatt i merknaden (*jöḷḷ*), er visst ikkje so vel rett. De er helst truleg at de vart uttala *jö''ḷḷ*, med delt «einstavingstonelag» (stavingsdeling). De vart bruka i uttrykk som «*de e (ē:) så *jö''ḷḷ: fær myḱ'y:*» ɔ: de er so alt (alldeles, reint, greidt) for mykje, — og maa vera same orde som de gamalnorske *gørla* eller *gjǫrla* (= *gerla*), som vart bruka med tydinga «fullkomleg, skilleg, greidt». Dette orde skulde i rindalsmaale ha faatt uttalen *jö''ḷḷ*, med delt tonelag. Nokon grunn for slyffing av stavingsdelinga, kann eg ikkje skyna de hev vore i dette tilfelle. Naar adverbe *gjarna* hev faatt uttalen *jē''n*, skulde *gørla, gjǫrla* ha faatt uttalen *jö''ḷḷ*.

Adverba *īl* (< *illa*) og *līk* (< *líka*) vert no uttala som einstavingsord utan stavingsdeling, endaa dei svarar til gamalnorske tvostavingsord. Dei hev faatt same uttalen som adjektiva *īl* og *līk*[1] (< *íllr*, *illr; líkr*).

Negtingsadverbe *iṭṭ* (no sjeldan *iṇṭ;* sml. austlandsk *itte, inte*) vert heller ikkje uttala som delt staving. Grunnen til at stavingsdelinga vart slyffa i dette orde, maa vera at de ofte kjem etter (tildels ogso millom) andre ord i tonelagsvald, og sumtid vert bruka alldeles vegtlaust (saman med vegtlause hjelpeverb eller vegtlause usjølvstendige verb).

(Naar substantive *styḱḱ* i rindalsmaale og andre nordanfjelske bygdemaal hev udelt einstavingstonelag (ikkje stavingsdeling), kjem dette kanskje av de at dette orde òg tildels vert bruka utan ljodtrykk, f. eks. i uttrykk som «*får'å: e styḱ*», «*gā: e styḱ*», o l.)

Adverbe **jö''ḷḷ* laut vel alltid ha hovudtrykk, og de kunde ikkje verta like eins som noko tilsvarande adjektiv eller anna ord, um stavingsdelinga vart slyffa.

Ein kann heller ikkje gjera uttalen *jöḷḷ* (udelt tonelag) sannsynleg ved aa samanlikna med adverbe og adjektive (talorde) *føst*. Dette orde skil seg ut ifraa dei andre superlativane ved de at stavingsdelinga vantar (sml. *sē''st*). Grunnen til dette er venteleg den at orde ogso vart bruka som konjunktion (= so snart som).

I Tinn i Telemarka vert de bruka eit adverb *jöll'e* = «grundig, (grunn-)vel»; sjaa «Festskrift til professor Alf Torp» s. 163. — I normalisera nynorsk maatte vel telemarkisk *jöll'e* og rindalsk *jö''ḷḷ* faa forma gjolla eller gjolle.

Eilert Mo.

XIV. Dei rindalske formene for dativ eintal hokyn av nokre pronomen.

Den gamalnorske endestavinga *-in* eller *-en* hev i rindalsmaale faatt uttalen *-a*. Millom den gamalnorske og den notids rindalske uttalen maa ein tenkja seg at de hev vore ein (millomnorsk?) med ein nasal e- eller æ-ljod som endestaving (nasal midttunge-ä?).

[1] Desse adjektiva hev kort vokal i ubunda (sterk) form inkjekyn eintal.

Men i dativ eintal hokyn av nokre pronomen hev *-a* kome i staden for gamalnorsk *-i* (utan *n* etter):

hæn(n)'a (ljodveikt *nă*) = gmln. *henni*; *mīn'a, dīn'a, sīn'a, vår'a* = gmln. *mínni, þínni, sínni, várri*; *dåk'ra*, sml. gmln. *ykkarri*.

Millom dei gamalnorske formene paa *-i* og dei formene paa *-a* som vert bruka no i rindalsmaale, kann de ikkje ha vore millomformer med ein nasal vokal som endestaving.

Ein kunde ha venta at *henni* (like eins som i sume andre nordanfjelske maalføre) hadde faatt uttalen *hɛ''ņņ* (ljodveikt *en*), og at *mínni*, o.s.b. hadde vorte einstavingsord. (Med hovudtrykk burde dei vel havt delt tonelag; men daa de vilde vera vanskeleg aa halda paa ei serskilt form for dette høve, maatte vel orde faa uttalen **utan** stavingsdeling um de hadde hovudtrykk òg; sml. adverbe *itt*.)

Kann de at desse dativane hev endevokalen *-a*, koma av ei samanblanding (i millomnorsk?) av genitiv og dativ, so dativ i desse tilfelle fekk den forma som etter retten høyrde genitiv til? — Etter di genitiv og dativ av eitt av pronomena hev same forma no i rindalsmaale: *hæn(n)'a, nă*, kunde ein finna dette sannsynleg.

Ei samanblanding av genitiv og dativ hev maalføre i eit anna tilfelle òg, i uttrykk som:

haņ jikk: ti stēv'lå hass: fā' ṣinå:

ɔ: han gjekk i styvlane hans far sinom;

ho hā' på' se: trøy'a na: mō' ṣina:

ɔ: ho hadde paa seg trøya hennar mor sine.

De kann desutan høva aa ta med her, at i rindalsmaale styrer *fær — si skoḷḷ* (for — si skuld) dativ:

fær +båņņ'å: si ÷skoḷḷ: (for bornom si skuld; sml. *fær +mi: ÷skoḷḷ:*, for mi skuld). Jfr. Larsen & Stoltz: Bergens bymaal, side 139—140, fotmerknad. *Eilert Mo.*

XV. Dat. fem. av eiendomspronominerne i vore bygdemaal.

I anledning av Eilert Mo's meddelelse om **a** i dat. fem. *mi'na, di'na si'na* osv. i Rindalsmaalet, hvor han ogsaa uttaler en opfatning av disse former som jeg er ganske enig i, benytter jeg her en anledning som redaktøren har budt mig, til at gi litt almindelig underretning om saadanne dativer.

De bygdemaal som bruker dativ av substantiver, pleier ogsaa at ha dativ av eiendomspronominerne; paa grund av den svakt betonede stilling de som oftest har — som bekjendt i regelen **efter** substantivet — er deres form oftest temmelig lydlig reducert. Det almindeligste er saaledes at alle kjøns dat. sing. er enslydende.

I Sætersdalen og tildels i andre fjeldbygder er denne form gjerne **mi**; mest almindelig er den **mine** vekslende med **min**, eller **minne** vekslende med **minn**, efter sætningens rytme. Paa Oplandet, i Østerdalen, Gudbrandsdalen og i størstedelen av Trondhjems stift er det sedvanlig den som raader. Men enkelte bygde-

maal kommer dog nær de oldnorske former **mínum, mínni, mínu**; f. eks. Voss og enkelte deler av Valdres og Hallingdal har omtrent: m. **mino**, f. **mine**, n. **mino**. Andre deler av disse fjeldbygder har i dat. fem. *mīna*, likesom Lærdal i Sogn — det eneste præstegjeld i Inderste og Midtre Sogn som egentlig bruker dativ — har *mīno*, *mīna*, *mīno*. Fjordene og Søndmøre synes ialfald væsentlig at ha *mīnå* i alle kjøn. Men i nordligere deler av Romsdals amt synes der at være et stærkt centrum for fulde former av dativ, med avlæggere ind i Søndre Trondhjem; foruten fra Rindalen kjender jeg det især fra Sundalen med *mīno* og fem. *mīna*, men tilsvarende former er der vist ogsaa flere steds paa Nordmøre. Og det imot Sundalen tilgrænsende Opdal har m. *mīnåm* og *mīna* og skilt derfra ved enstavelsesformer, Selbu *mīnåm* og f. *mīnã*, se Oplysn. Selbu og Guld. s. 52. Skjønt ogsaa pron. for 1ste og 2den pers. flertal i Selbygmaalet, *vōr* og *dōr*, pleier at ha nasal **a** i dativ f. s., er det vel den **n** som gik foran **a**'en i dat. av entalspronominerne **minn, dinn, sinn** som er aarsak til at denne **a** er blit nasal, likesom med *hänã* eller *hanã* hende.

Eilert Mo synes mig at ha fuldstændig ret i det at den historisk likesaa uberettigede **a** i dat. fem. egentlig hører hjemme i gen. fem.; efter min mening har genitivs form trængt ind i disse dativer av flere grunde. Begyndelsen var vel det at oldn. dativ ikke sjelden kan anvendes hvor genitiv efter vor sprogfølelse ligger nærmere, f. eks. om legemsdele som **setr á munn sér**, hvor vi i det mest ugenerte talesprog kan efterligne den gamle konstruktion ved at bruke præposition: munden paa sig. Senere, især i middelnorsk, blev dette, som jeg fremstillet det i Arkiv f. n. filol. XIII s. 246 f., ført videre, saa at ikke alene dativ styres av subst., f. eks. **samþyct allu logþingeno** hele lagtingets samtykke (1396) men ogsaa et subst. i dativ kan staa attributivt til et andet substantiv i genitiv, f. eks. **eruingium Karls Smidzsyni** i den Røde bok, hvorved gen. og dat. rent ut synes slaat sammen til ett. I det talte sprog var dette dog vel noget begrænset — det skrevne, hvor man gik mer bevisst frem, var vel oftere uavhængig av naturlig sprogfølelse. Ut av denne tilstand er der levnet til nutiden mange forskjelligartede eksempler paa denne sammenblanding av gen. og dat. Den i nutiden vigtigste av disse er vel det at man sætter genitivendelse til efter dativendelsen i forbindelser som **for — skuld**, mig især bekjendt fra Solør, Guldalen og Selbu, men rimeligvis meget utbredt. I Dalmålet i Sverige har saadan genitivdannelse vistnok en noget større anvendelse, skjønt gen. av substantiver heller ikke der forekommer ofte. De tidligste eksempler jeg har set paa slike genitiver er i et brev fra Rendalen av 1546 **bondomss** og **barnomss**. Endnu mere direkte overensstemmende med middelnorsk er det naar oldn. dativform av **hón** nu er blit genitiv, i Sætersdalens **henni** (ogsaa, men derav opstaat, **hennis**) hendes, f. eks. *fair' enni* hendes fader. Langt mere utbredt er det at den nuværende dativ har faat sin form fra den gamle genitiv **hennar**; især

er r'en meget almindelig i de sydligere deler av landet, hvor formen er henner eller lignende (derav f. eks. i Id i Smaalenene ny genitiv *henn'ərəs*, smlgn. foran bondomss og Sætersdalens hennis), paa andre kanter er det a fra hennar som er bevaret, f. eks. i Inderste og Midtre Sogn *hinna* og gen. *hinna* eller *hinnas*, likesom de pers. pron. ogsaa har i 2 pers. plur. *dikka* dere i dativ og *dikka* eller *dikkas* i gen. Det synes saaledes at være umiddelbar tilslutning til denne form, naar Lærdalsmaalet har *mina* osv. i dat. f. og naar Selbygmaalet, med dat. av hón i formen *hänã* eller *hanã*, har *minã*. De ytterste maal i Sogn har derimot gen. *hinna* (ogsaa *henna* osv.) og *déka*, i dat. *hinn'ə* og *dékə*, og i dat. fem. av eiendomspron. *minn(ə)* osv. Selv om dette er den rette forklaring, kan man dog ikke vente at overensstemmelsen allesteds skal være synlig i nutiden. Jeg tillægger genitiven styret av til en særskilt stor indflydelse ved genitivs optræden for dativ, og det især ved personlige pronominer som hennar og ykkar.

Amund B. Larsen.

XVI. Um Sætesdalsmaalet.

(Jfr. MM. 1916 s. 159 ff.)

Dativ i personpronomenet hev lang lukt *e* naar det er tungt, kort open *i* naar det er lett: Han gav de ti *me*, inkje ti *de*. Men: han gav mi a *bok*. Han tok de ti *se*, men: han tok det *ti* si.

Desse ordleidinganne finn ein ofte: Han va de dei sa *at va komen*. Kvæ va de da (dei) sa *at va komen*? — De æ vondt *aa ut* aa kjøyre i sovore veir.

Stutt *d* etter lang vokal finst i utropet: aa du *gode* mann! og etter *r* i ordet verd: a *verd*, *verdi*, i *verdin'*. I utrop: aa du *verden!* som vel er fraa dansk (?), so *d*'en i dette ordet kan maahenda skriva fraa dansk paaverknad.

Ein, ei, eit, dei heiter: *Ainn*, *ai*, *aitt*, *dai* naar dei er tunge, men *an*, *a*, *a*, *da*, naar dei er lette: Der va *ainn* mann, *ai* kaane aa *aitt* baan inne. Men: An *manne*, a *kaane*, a *baan*; de va *dai* da mainte.

Hjelpeverbet for framtid er korkje skal eller vil, men *kjem til:* Inkje: «Eg ser du ska eller vi vare gipt iaar», men: «du *kjem ti* vare gipt iaar», segjer spaakona til gjenta ho spaar for. *Skal* eller *vil* kunde der mistydast og støyta henne. Finst den konstruktion i andre bygdemaal?

Ein merkjeleg konstruktion er: *Lat hav'æ det! Lat ver'æ!* (Valle). Inkje: Lat æ have det, lat æ vere!

Thorleif Homme.

XVII. De oldnorske oversettelser av Vilhelm av Sabinas forordninger.

I Vilhelm av Sabinas forordning om helligdage og kirkegods 1247 (Norges gamle Love I 453 ff.) tillates det nordmændene paa

grund av landets strenge klima at høste hø, korn og anden markens grøde paa helligdage: *si tamen per alios dies propter intemperiem temporis operari fuerit impeditum.* Oversetteren gjengir denne betingelse med «ef nauðsyn krefr». Vilhelm av Sabina fortsetter: *Ita tamen, quod si de huius intemperie vertatur in dubium, utrum talis fuerit propter quam debuerit quod supradictum est concedi nec ne, hoc dyocesani iudicio terminetur.* Oversetteren faar sagt det samme med «En biskup skal nauðsynir meta skynsamliga».

Men hans instinkt overfor forskjellen mellem kanonisk og gammelnorsk lovstil var ikke altid like sikkert. Vilhelm av Sabina forbød i den samme forordning biskopperne at nyde de ledige presteembeders indtegter: *Intelleximus præterea quod vacantibus ecclesiis episcopi quandoque* [stundom] *earum redditus in proprios usus convertunt, quod omnino fieri prohibemus.* Oversetteren griper først til den sætningsbygning, som i stor utstrækning er den bærende i det gammelnorske lovsprog, med ef (nú, nú ef, en ef) om tilfældet, efterfulgt av en hovedsætning med þá (eller konjunktiv) om paabudet (saadan som man har den i «ef maðr verðr hǫggvinn á þingi, þá skulu allir menn eptir renna til skógs»).[1] Han faar: «ef nokur kirkja verðr personalaus eða prestlaus, þá skal biskup ei taka skyldir hennar eða tiunðir hennar, eða ǫnnur fǫng til sín snúa.» Hermed er forbudet git; det falder overflødig, naar oversetteren finder at maatte legge til: «ok þat firirbjoðum ver firir hvarn mun». Først i en lignende sætning senere i brevet er det gaaet op for ham, at tillegget kan strykes.

Det er heller ikke altid, at den kortere uttryksmaate er paa oldnorskens side. I forordningen om helligdage paalegges det biskoper som har tat i besiddelse eiendommer, som tilhører ledige kirker, at gi dem tilbake: (*restitui*) *cum fructibus deductis expensis perceptis.* Dette gjengives omstændelig saaledes: «ok [skal] þat alt uppgjaldast er þar hefr af verit tekit, firir útan þat er biskup hefr lagt til umbóta eigninni.»[2]

I forordningen om kirkens rettigheter (NgL. I 450 ff.), som forøvrig neppe er oversat av samme mand, indledes den norske tekst med: «ǫllum Guds vinum þeim sem þetta bref sea eða heyra kvedju - - --.» En aapning av denne art — oprindelig stammende fra latin — var alt dengang saa indforlivet i det norske diplomsprog, at oversetteren ikke har merket, at han førte i pennen en anden variant, end der i dette tilfælde svarede til grundteksten. Denne indledes med: *universis Christi fidelibus presentes literas inspecturis salutem.* Ogsaa indledningen til det andet brev har «sea eða heyra», den latinske tekst bare *inspecturis.*

I det andet brev har mot slutten den norske tekst et karak-

[1] Frostaþ. l. IV. 9.

[2] Oversetterens opfattelse av stedet har vel sandsynligheten for sig, og hjælper til forstaaelsen. Bruken av *perceptis* er rigtignok paafaldende. Man kunde tenke det er feil for *receptis,* og at oversetteren har lest dette.

teristisk tilleg; det siges uten nogen hjemmel i latinen: «En sá er dirfist þessu móti at ganga, þá er sá sannliga i ólýðni viðr páfann ok oss.» Oversetteren har fundet at der manglet noget, om ikke en av de i middelaldersk lovgivning vanlige trudsler mot den som brøt loven kom med.[1]

Paa at man har med fri oversettelser at gjøre blir man overhodet i hver linje opmerksom. Der legges stadig til eller trækkes fra. Allikevel blir man klar over, at de oldnorske tekster ikke bare gjengir indholdet av de latinske breve, men at de maa betragtes som virkelige oversettelser. Flere av de steder hvor oversetterne tilsynelatende fjerner sig fra grundteksten, tør vise sig i virkeligheten at være stilrigtig oversat.

Monuimus universum populum coram rege et archiepiscopo blir oversat med «mintum ver konunginn á ok krúnuna, erkibiskupinn - - - barúna ok allann almúgann i landinu.» Ved her at sette kongen først, legge barúna til og tilslut lade almuen følge fremfører oversetteren sin samtids stændersamfund. Krúnuna er uten hjemmel i latinen sat til som pryd for kongemagten. Denne faar sig ogsaa en større æresplads anvist end grundteksten strengt tat tillater, naar *instantia populi convicti et ideo de consensu praelatorum* blir gjengit med «eptir bønastað gǫfugligs herra Hákonar konungs ok annarra góðra manna». *Populus* i kanonisk sprog dækket imidlertid neppe noget begrep, men var en arv fra Moseloven. Den norske tekst forteller ialfald mere paalitelig end den latinske hvad der virkelig var foregaaet. «Gǫfugligr» om kongen er kun et epitheton ornans (ogsaa brukt om Magnus Lagabøter). Naar *contra regem et regnum Norvegiae insurgere* kun blir til «upp rísa í móti konungi sínum» saa er, om man overhodet tør legge vægt paa stedet, den oldnorske vending mere overensstemmende med Middelalderens tankegang, end den latinske.

Et vidnesbyrd om den ene oversetters stilsans har man i den frihet hvormed han griper til allittererende uttryk; *salutem* gjengives med «heilsu ok hamingju». Hvor talen er om de ledige kirkers indkomster oversettes (*qui*) *fructus colligat* med «gæti ok geymi». Sansen for bogstavrim kommer ogsaa frem i gjengivelsen av *in perpetuum* med «um aldr ok æfi». En fast forbindelse av lignende art i det gammelnorske lovsprog var forøvrig «villa og vantrú»; det gjengav kirkesprogets *heresis*.

Oldnorskens konkrete uttryksmaate overfor latinens mere abstrakte kommer udmerket for dagen, hvor der tales om sildefiske og (*quandocunque*) *piscationis illius obtulerit se facultas* gjengives med «hvar sem hon (sild) gengr á land». Men naar i forordningen om kirkens rettigheter *si quis haberet aliquid agere contra archiepiscopum, recursum habeat ad dominum papam vel eius legatum* oversettes med «hvarr sem kæra vildi móti erkibiskupi þá skildi hann fara til pafans

[1] Fritz Kern, Über die mittelalterliche Anschauung vom Recht. Sybels Zeitschr. Bd. 115 s. 513.

ok kæra sik þar elligar firir hans legata» har aapenbart oversetteren opfattet *recursus* for direkte. Der kan ha foresvævet ham et uttryk som i erkebisp Eriks statut (av 1189 el. 1190) «fara til papans með riti biskups» (for at faa utløsning av det kirkelige ban). Ellers er der i oversettelserne gode eksempler paa hvorledes oldnorske uttryk lot sig anvende i overført betydning. Sprogene dækker hverandre helt, naar *(earum redditus) in proprios usus convertunt* gjengives med «(ǫnnur fǫng) til sín snúa».

At skape et oldnorsk terminus technicus for *ius patronatus* er ikke lykkedes for oversetteren av det første brev. Paa første sted det forekommer renoncerer han i virkeligheten paa enhver oversettelse, og gjengir *ius patronatus - - - possidere* med «hafa ok eiga - - - þá alla skyldu sem henni [kirkiu] bar til at hafa». Paa et følgende sted oversetter han *habeant ius patronatus in eis [capellis]* med «skildi eiga kapellur þær». Ved denne oversettelse kom dog ikke kaldsretten frem. Senere prøvet forfatteren av den norske version av settergerden i Tønsberg (1277) sig med «kirkna frelsi». Dette uttryk var imidlertid flertydig, og trængte ikke igjennem i speciel bruk. Erkebisp Jon gjengir i sit statut (1280) *ius patronatus* med «forræði á kirkjunni», men synes dog heller ikke dermed at ha faat skapt noget terminus technicus.

I den første forordning dateres ogsaa den norske tekst paa latin (*Datum Bergis XVI kal. septembris pontificatus domini Innocentii papae quarti anno quinto*). I den anden kaldes Vilhelm «*Sabinensis* biskup». Latinske ord og deklinationsformer er overhodet ikke sjelden instrødd i kanonisk oldnorsk. I det lengere uttog av settergerden er saaledes kapiteloverskrifterne paa latin. Latinen øket respekten for hvad der var skrevet, og gav det en nuance i retning av høitidelighet. Eller den gjorde samme virkning som den røde mønje paa pergamentet.

Av den maate erkebisp Jon citerer Vilhelm paa, fremgaar det at han har hat for sig den latinske tekst. Den oldnorske hadde formodentlig sin lese- eller tilhørerkreds paa de aarlige prestesynoder. (Se erkebisp Paals statut 1334.)

Fredrik Scheel.

XVIII. Palatalisering foran labialer.

I MM. 1916 s. 54 skrev jeg om en eiendommelig lydovergang foran labialene. I visse sydvestnorske og østdanske (sydsvenske) mål blev *u* (og *au*) palatalisert foran *p*, *b* og *m*. Jeg forklarte overgangen som en assimilation mellem vokal og konsonant: vokalen blev flyttet frem i munnen fordi konsonantene som fulgte etter, laa langt fremme i munnen.

Nå er jeg blitt opmerksom paa en tilsvarende lydutvikling ved *i* og *y* i Närike. Bengt Hesselman greier ut om den i sin bok «De korta vokalerna *i* och *y* i svenskan» (Uppsala 1909—10). Der

blir det oplyst (s. 197) at i Närike «finnes en säregen förändring af *ĭ*- och *y̆*-ljuden»; «slutnare, mera framflyttade *i*- och *y*-ljud, identiska med motsv. långa vokaler, stå framför de konsonanter, hvilkas artikulationsläge ligger längre fram i munnen, labialer och dentaler, däremot öppnare, mera tilbakaflyttade ljud framför dem, som bildas längre tillbaka, kakuminaler och velarer.» Av eksempler nevnes en hel del, således: *slippæ*, *binnæ*, mot *stekkæ* («stikke»), *leggæ* («ligge»).

Her blir altså vokalen palatalisert (eller depalatalisering blir hindret) ikke bare av labialene (*b*, *p*, *m*, *f*), men også av dentalene (*t*, *d*, *l*, *n*, *s*).

En paralell til utviklingen *søbe* av *sûpa* har man uten tvil i formen *støbe* som finnes brukt i eldre dansk (ved siden av *stube*, jfr. ogsaa *sube*). Saledes heter det *støbendis regn* (Coruinus; 1539); *vi paa stand koldbøtter faar at støbe* (Sorterup, Poetiske Smaasager s. 24; 1714); *som en utæmt hest saa kaalebøtter støbe* (Holberg, Peder Paars). I disse eksempler, som er hentet hos Kalkar, svarer *støbe* til *stûpa* (og ikke til *steypa*). Jfr. svensk *stupa kullbyttor*, norsk *stupe krake*.

Didrik Arup Seip.

XIX. Fløifisk og fjersing.

Fløifiskens videnskabelige navn er *Callionymus lyra* Lin. Hos Peder Claussøn Friis[1] opføres en fisk med navnet siökock eller knude. Det oplyses, at siökock egentlig er det danske navn, mens fisken ved Norges sydkyst kaldes knude. Friis skriver ogsaa at fisken galer over vandet som en hane, naar den venter storm. I en fotnote har Gustav Storm identificert sjøkokken med *Callionymus lyra*, idet han støtter sig til, at nysnævnte navn i Sverige og Danmark betegner den fisk, som kaldes «sjøkok d. v. s. sjøhane paa grund av sin ophøiede rygfinne, men den frembringer ingen lyd». Videre sier Storm i samme note: «Navnet knude kjendes ikke nu.» Betegnelsen «knude» er sandsynligvis ogsaa et gammmelt dansk fiskenavn, som i sin tid har været benyttet paa Sørlandet. Ifølge A. Feddersen[2] betegner det i Skanderborgegnen den fisk, som nu almindelig i Danmark kaldes kvabbe, hvilket navn er laant fra tysk. Kvabben (*Lota lota* Lin.) kaldes paa de fleste steder i Norge for lake, men paa enkelte steder i Trøndelagen bærer den navnet aalkjøise. Den første forfatter som benytter navnet fløifisk, er vistnok Pontoppidan[3]. Han skriver om «fløyfisk eller flyvende fisk, saa kaldet av sin flugt over vandet». I sin Søndmørs beskrivelse uttaler Strøm, at «fløyfisk ikke er en av de saakaldte flyvende fiske, som man av navnet skulde slutte, men kaldes saa, fordi den under-

[1] Samlede skrifter utg. av dr. Gustav Storm, s. 104.
[2] Vore ferske vande. Danmarks natur, s. 524. Kjøbenhavn. 1899.
[3] Norges naturlige Historie, bd. 2, s. 180. Kjøbenhavn, 1753.

tiden sees at springe op og skyde sig et stykke frem over vandet.» Strøm leverer forøvrig en god beskrivelse av fisken og oplyser, at den undertiden fanges ved Søndmør i sildnot. Rimeligvis forledet av Pontoppidans og Strøms uttalelser fremholder Ivar Aasen i sin bekjendte ordbok, at fløyfisken «skulde heller hete flogfisk», hvilket navn Aasen aabenbart har ment hang sammen med det oldnorske ord *flog*, flyving. Det er neppe riktig. De moderne fiskekjendere vil ikke indrømme, at denne fisk enten galer som en hane eller foretar glideflugt i likhet med aviatikerne. Navnene sjøkok eller sjøhane og flogfisk (flyvefisk) er saaledes ikke begrundet i fiskens natur.

Derimot er fløifisk et ganske betegnende navn, som passer serdeles godt paa hannerne av denne art. Disse er nemlig forsynt med en forreste rygfinne, som er saa lang, at den i nedklappet stilling strekker sig til mitten av halefinnen. I forplantningstiden, som falder omkring sankthans, reiser hannen meget ofte den fløi- eller vimpellignende finne sandsynligvis for at gjøre indtryk paa hunnen. Den eiendommelige kurtise, som finder sted mellem et elskende fløifiskpar, er iakttat av naturforskeren Saville-Kent, og jeg har ogsaa hat anledning til at se den ømme lek av et saadant par ved Trondhjems biologiske station. Hunnen er mere passiv, mens hannen manøvrerer med rygfinnen og ruller med de vakre øine. Det later ogsaa til, at der indgaaes et sæsongiftermaal, idet den ene han holder sig til den ene hun i løpet av forplantningstiden, men noget giftermaal for livet er det neppe. Paa grund av rygfinnens eiendommelige bygning og dens bruk i kurtisens tjeneste er navnet fløifisk serdeles treffende. Det folkeinstinkt, som har diktert navnet, har vel serlig været paavirket af rygfinnens form. Naar Gustav Storm mente, at fisken kaldes sjøkok eller sjøhane paa grund av sin ophøiede rygfinne, er det saaledes ikke saa aldeles riktig opfattet.

Fløifisken er utbredt mot nord til Trondhjemsfjorden. Ross har navnet fløyfjæsing eller fløyfjersing paa *Callionymus lyra*. Som bekjendt er fjæsing eller fjersing (oldn. *fjǫrsungr*) den samme fisk som *Trachinus draco* Lin[1]. Fjæsingen forekommer hos os paa kyststrekningen fra Kristianiafjorden til Bergen. Likesom fløifisken har den to rygfinner, hvorav den forreste er kort med 6—7 stive pigstraaler, som er forsynet med giftkjertler. Paa gjellelaaget har den likeledes en pig med etpar giftkjertler i dertil indrettede furer. Stikker man sig paa en av disse pigge, kan det foranledige meget alvorlige blodforgiftninger. Stikket av den engelske slegtning, *Trachinus vipera* Cuv. et Val. skal være endda farligere. Under deltagelse i fiskeriundersøkelser paa kyststrekningen nord for Liverpool sommeren 1899 hadde jeg nær faat et stik av en engelsk fjæsing. Jeg laa paa knæ paa dækket og rotet i materialet, da pludselig en gammel, erfaren mand lynsnart rev min haand tilbake. Han hadde opdaget en fjæsing i fiskedungen.

Det er vel rimelig, at navnet fjæsing eller fjersing er avledet

[1] Se MM. 1912, s. 60.

av det oldnorske *fjǫrsungr*, og det kunde ha sin interesse at kjende betydningen av dette navn. Nogen tilknytning til det gammelnorske navn i andre sprog har jeg ikke kunnet finde. *Trachinus draco* heter paa hollandsk Pieterman, engelsk: great weever, fransk: vive, tysk: gemeine Queise. Da *fjǫr* paa oldnorsk betyr liv, kunde man muligens ledes til at anta, at det er dette ord, som forekommer i forbindelsen *fjǫrsungr*. *Fjǫrsmaðr* oversetter Fritzner med en mand, som vil ta livet av en, og da kunde *fjǫrsungr* som fiskenavn kanske tolkes som den fisk, der vil ta ens liv. Denne forklaring vilde støttes av den omstændighet, at fisken utsondrer en farlig gift. Imidlertid maa vel det forhold, at fjæsingen er en giftfisk, være at betragte som en sekundær egenskap i spørsmaalet om navngiving, som for fiskenes vedkommende særlig retter sig efter form og farve. Hvad fjæsingen angaar, har den ret iøinefaldende farvetegninger med grønne og azurblaa flekker samt blekblaa og gule tverstreker. Ross har i sin ordbok et andet ord fjersing eller fjæsing, som betyr furuved med vekslende striper, og han antyder, at «den fælles stribethet betinger maaske det fælles navn med fisken».

Jeg er tilbøielig til at tro, at Ross har ret. *Fjǫr-* har sandsynligvis i oldnorsk ogsaa hat betydning av det brogete eller det stripete. *Fjǫrsungr* som fiskenavn skulde saaledes bety den stripete fisk, og betegnelsen fløifjersing paa *Callionymus lyra* er da at tolke som den stripete fisk med fløi eller vimpel, hvilket ogsaa er en god karakteristik i navnet. —

Efterat ovenstaaende var skrevet, gjorde professor Magnus Olsen mig opmerksom paa den tolkning av ordene fløifisk og fjæsing som Falk og Torp har git i sin etymologiske ordbok (s. 164): «Fjæsing (en fisk, Trachinus draco). Fiskens farve er pragtfuld med mangefarvede striper og pletter; benævnelsen hører følgelig sammen med n. dial. *fjersing*, «furuved med vekslende striper av fetved». Germ. grundform *ferhsunga* . . . , sml. lat. *perca*, abbor, gr. περχνός, broget, sanskr. *pr̥çni*, spættet.» De nævnte forfattere har ogsaa været opmerksom paa, at fløifisken har navn efter sin store rygfinne, som har ledet tanken hen paa en fløy eller en vimpel (l. c. s. 176). I «Nynorsk etymologisk ordbok» nævner Torp (s. 128) fløyfisk og fløyfjæsing (*C. lyra*) og oplyser, at den i tysk kaldes der fliegende Teufel og Wimpfelfisch.

Mit bidrag bringer saaledes ikke egentlig noget nyt, men det kan forhaabentlig betraktes som en liten støtte for, at den forklaring som sprogmændene Falk og Torp har git, maa være den riktige.

O. Nordgaard.

XX. Tors frokost.

I sangen om Hárbarðr i den ældre edda lægges Tor følgende ord i munden:

Át ek í hvíld
áðr ek heiman fór
sildr ok hafra,
saðr em ek enn þess.

I den danske oversættelse av Karl Gjellerup (1895) lyder disse linjer:

Jeg aad i Mag, før op jeg brød,
Sild og Havre, sent bli'er jeg sulten.

Og i den svenske gjengivelse av Gödecke (1877) staar der:

Förr'n jag hemifrån reste,
i ro jag åt
sill och hafre;
änn håller jag mig mätt däraf.

I 1905 gjengir Ivar Mortensson eddaens ordlyd paa norsk landsmaal saaledes:

Fyrr eg fraa garde fór
fekk eg meg mat,
havrebraud og sild,
eg hungrer inkje endaa.

Og i 1913 oversætter Erik Brate paa følgende maate:

Jag åt i ro
förrn jag reste hemifrån,
sill och havregröt,
hungrig jag ei än är.

Ordet *hafra* oversættes saaledes med havre, havrebrød og havregrøt. —

Jeg har længe tvilt paa riktigheten av, at *hafra* i denne forbindelse er en bøiningsform av *hafri*, m., havre. Det er ikke rimelig, at Tor til frokost spiste havre som en hest. Det synes ogsaa være noget overflødig at anføre om en mand som Tor, at han aat havrebrød til silden, og det tør være tvilsomt, om havregrøt var nogen frokostret i vikingetiden. Det synes mig sandsynlig, at en saadan tungarbeidskar foruten sild ogsaa maatte ha kjøtmat til frokost. Sproglig set, er der vel heller intet i veien for det; ti *hafra* kan jo tillike være akkusativ flertal av *hafr*, m., bukk. Den svenske zoolog J. G. H. Kinberg, som har skrevet «Eddas Naturhistoria»[1], har været inde paa den formentlig riktige tydning, idet han skriver (l. c. s. 31): «Tor hade ätit hemma sill och hafre(?), *hafra*; härvid är dock att märka, at ordet äfven betyder bock, en tydning som synes vara riktigare, då bockkött ansågs tillhöra Tors vanliga föda.»

Jeg gaar et skridt videre og paastaar, at det er uriktig at oversætte med havre, havrebrød eller havregrøt. Sangens forfatter maa ha tænkt paa bukkekjøt, da det var Tors livret. I norsk riksmaal bør derfor oversættelsen lyde:

Jeg aat i ro,
før jeg hjemmefra fôr,
sild og bukkekjøt,[2]
mæt jeg er endnu.

O. Nordgaard.

[1] Inbjudningsskrift vid Öpnandet af Kongl. Veterinär-Institutets nya Byggnader i Stockholm den 21. September 1880.

[[2] Maatte oversættes: «bukker», da *hafra* er flertal. Dette synes at gjøre den foreslaaede opfatning betænkelig. — M. O.]

(Trykt 2. april 1917.)

FÆRØYSKE OG NORSKE FOLKEVISOR.

Av Knut Liestøl.

Dr. Jan de Vries: Studiën over Færösche balladen. Haarlem 1915.

I.

Dette er den største utgreidingi som enno er utgjevi um færøyske folkevisor. Hovudemnet i dette verdfulle verket er *Sjúrðar kvæði*, dei visone som gjeng um Sigurd Faavnesbane eller paa ein eller annan maate heng saman med segnene um denne kjempa. Det gamle vidgjetne emnet i desse visone hev lokka fleire granskarar (P. E. Müller, Golther, Boer) til aa prøva aa løysa spursmaalet um grunnlaget for dei og den fyrste heimstaden deira. Men aldri hev etterrøkjingi samstundes femnt so vidt og vore so umhugsam og umstendeleg som her hjaa den hollandske granskaren.

Han gjeng igjenom visone bolk for bolk, stundom vers for vers og jamfører med sogor og andre visor. Han granskar den indre bygnaden i visa og prøver aa skilja det egte og upphavlege fraa det uegte og nyare. Han gjer greide for dei avviki som visone hev fraa sogegrunnlaget, og syner koss desse avviki hev kome upp. Dette gjeld ikkje berre hovudemnet: dei færøyske visone, men det gjeld liksovel dei norske, danske og svenske visone som høyrer til same segnkrinsen. Me fær t. d. utgreidingar um dei norske visone Sigurd svein, Lindarormen og Gunseli-visa. Baade ved sovorne einskild-etterrøkjingar og ved dei upplysningane boki elles gjev um samhøvet millom norsk og færøysk visedikting, vert ho mykje forvitneleg og lærerik for alle som granskar norske visor. Ho er klaart skrivi, og tilfanget er greidt skipa, so det er lett aa faa yversyn yver det.

Der er fem kapitel eller hovudbolkar: Regin smiður, Brinhild-táttur, Högni-visa, Ragnars-táttur og endeleg Ismal- og Genselin-visa. Dei tri fyrste bolkane inneheld utgreidingi um dei rette eller eigenlege Sigurds-visone; dei tvo siste umhandlar dikt som berre hev ein meir ytre samanheng med Sigurds-kvædi.

Me skal fyrst gjeva ei stutt yversyn yver dei resultat som forfattaren kjem til.

I bolk 1, Regin smiður, syner forfattaren at taatten fylgjer Volsunga-saga all igjenom og at det fleire stader er ordrett samsvar. Han viser at fleire vers er nyare tillegg. Dei fleste avviki fraa soge-grunnlaget kjem seg av yvergangen til viseformi, eller òg er dei umlagingar, som den eldste formi av visa hev fenge i traditionen.

Forfattaren gjeng so yver til aa granska Landstads tekst av den norske folkevisa um Sigurd svein. I den fyrste luten av visa (Landstad str. 1—22) ser han berre den vanlege forteljingi um ein ung mann som dreg ut og skal hemna far sin; det er slikt som me kjenner fraa andre folkevisor òg. Visediktaren byggjer ikkje paa gamalt soge-tilfang; han hev berre knytt den vanlege leikvoll-tilburden, og alt som høyrer saman med den, til Sigurd. Diktaren veit ikkje stort anna um Sigurd enn at Hjørdis er mor hans og at hesten hans heiter Grane. Eit undantak er berre v. 8, som umtalar Greip og som heng saman med det som sidan stend i visa (s. 18—19). Møtet med risen er òg eit nyare tillegg. Skildringi av koss Sigurd kjem til Greipe-garden og vert motteken der, inneheld mange stereotype strofar, men ogso gamle drag. Gamle er òg nokre brot me hev att av samtalen millom Sigurd og Greip. Men heile forteljingi um koss Sigurd kom med i oskoreidi er eit yngre tillegg. Nokre av dei strofane Landstad hev i tillegget, høyrer til ei serskild vise um Sigurds daude. Naar det i Sigurd svein er tale um Nivl-ungar, um harpa som Gunnar slo paa, um Rinarfossen der Grane braut sin fot og um ei kiste med gull som Sigurd slepper i vatnet, so er alt dette berre uklaare minne um ein gamall kjend tradition, som kunde finnast i ulik samanheng og i skiftande form.

Denne norske Sigurd-diktingi kann ikkje vera grunnlaget for den færøyske Regin smiður. Det einaste som visone hev sams, er leikvoll-tilburden; elles er dei heilt ulike baade i innhald og fortelje-maate (s. 25).

Innhaldet av den danske visa «Sivard Snarensvend» svarar i

dei store drag til den norske Sigurd svein; men ho hev ein mykje yngre bunad, hev mist mange sermerkte drag, og tonen i visa er ein annan. Likevel er der so stor likskap millom den norske og den danske visa, at dei baae maa gaa attende til ei sams grunnform.

Den svenske formi av same visa er heilt umlaga, fordi at eit upphavlegt Hundingssøner (banemennene til far aat Sigurd) er umlaga til systersøner. Det er mori som fortel kven faderbanen er. Men til vederlag hev den svenske visa halde paa forteljingi um faderhemnen, som er tapt i dei andre formingane.

Endskapen paa granskingi av dei ulike formingane er, at baade den svenske og den danske maa gaa attende til ei gamall norsk form av Sigurd svein. Her er Vries samd med Golther (Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte. Neue Folge II s. 269 ff.). Men han er usamd, naar Golther vil gjera den færøyske Regin smiður til ein avleggjar av den norske visa. Den færøyske visa byggjer paa Volsunga-saga, den norske paa Gripisspá. Skulde dei hava sams grunnlag, maatte Sigurds lagnad ha vore fortald tvo gonger i den norske traditionen: fyrst i Gripes spaadomar (etter Gripisspá) og sidan i sjølve hendingane (etter dei andre eddakvædi); men det er urimelegt. Forfattaren slær atter ein gong fast at den færøyske taatten ikkje kann byggja paa den norske visa. Ut ifraa dei resultat han hev kome til, prøver han so aa setja upp ei meir upphavleg form av Sigurd svein enn den Landstad gjev.

Etter at Vries umstendeleg hev gjenge gjenom Brinhild táttur, kjem han til same endelykti som Golther, at fyrste luten (v. 1—190) byggjer paa Volsunga-saga, siste luten derimot (v. 191 ff.) paa Didriks-saga. Men han trur ikkje som Golther at nokor norsk vise hev vore millomlekk millom sogone og den færøyske visa. Det er nok ymse avvik fraa dei tvo sogone, men ingen stad kann ein skyna at diktaren hev nytta andre kjeldor. Berre eitt vers er laant fraa den danske visa «Ungen Svendal» og eitt fraa «Sivard og Brynhild»; elles byggjer ho beinvegs paa sogone.

Den danske visa Sivard og Brynhild byggjer paa tysk tradition, men hev teke upp einskilde nordiske drag. Golther peika paa at denne danske visa samstavast paa ein merkeleg maate med den færøyske Brinhild táttur, med di at i baae tvo sette den tyske traditionen inn paa ein og same staden: ved for-

teljingi um korleis Sigurd kom av dage. Av dette slutta Golther at dei baae hadde ei sams kjelde: ei norsk vise. Men Vries finn ingen nærare samanheng millom den danske og den færøyske visa; det einaste er at den færøyske hev laant eitt vers fraa den danske. Det er berre i synom at det slær yver i tysk tradition paa same staden i baae dikti. For grunnlaget for den danske visa er nettupp forteljingi um Sigurds daude; diktaren hev berre sett til ei innleiding, og til den hev han nytta baade nordisk og tysk tradition (s. 94). Heller ikkje dei norske broti av ei vise um Sigurds daude gjev oss nokon rett til aa tru at det i Norig hev funnest ei vise med same innhald og same lengd som den færøyske. Ein ser nok at det i Norig hev vore visor um Sigurd og Nivlungane, men ein kann ikkje med Golther slutta at heile soga um Sigurd med alle einskilddrag hev funnest i viseform. Det vesle som er leivt synest aa peika i den leidi, at i den seinare tidi hev soga um Sigurd meir vore grunnlaget for kunstdikting enn for folkedikting (s. 98).

Ved Högni-taatten kjem Vries til nettupp same resultat som Boer[1]: kjelda er Didriks-saga, men i siste luten av taatten hev diktaren gjort heller store avvik. Ein kann ikkje med Golther tru at Högni-taatten og den danske visa «Grimilds hævn» baae gjeng attende til ei eldre dansk vise; det kann berre vera tale um innverknad i det einskilde fraa den danske visa paa den færøyske taatten. Umvendt hev «Den hvenske krønike» laant av den færøyske taatten. Grunnlaget for den danske visa ser helst ut til aa vera den eldste nedertyske redaktionen av Niebelungenlied.

Dei tri store færøyske Sigurdskvædi: Regin smiður, Brinhild táttur og Högni, hev soleis ikkje eldre folkevisor til grunnlag, men byggjer alle beinvegs paa skrivne sogor. Det er so nær samanheng millom dei tri kvædi, at dei maa vera tri tætter av eitt kvæde, og det er ein diktar som hev skapt dei alle tri.

Etter alle merke hev denne diktaren vore ein færing, og ein finn ikkje noko spor etter eit norsk visegrunnlag. Desse færøyske kvædi er paa mange maatar ei kunstdikting, som likjest mykje paa og hev samanheng med den islendske rímur-diktingi. Dei stend ved enden av ei lang utvikling, som fører fraa den lyriske dansevisa til den lange episke dansevisa. Det siste stiget i denne utviklingi vart teke i slutten av 14de hdr. eller i fyrstningi av 15de. Lenger attende enn til denne tidi synest ikkje Vries aa vilja setja Sjúrðar kvæði.

[1] Arkiv f. nord. fil. XX 142 ff.

Men seinare enn til 16de hdr. kann han heller ikkje vilja setja dei; for han gjeng ut fraa at den hvenske kronike hev laant drag fraa eit av dei.

Vries jamfører so den færøyske visa Ragnars táttur med Ragnars-saga og Ragnarssona-þáttr. Det syner seg at visa i det store og heile hev same innhaldet som Ragnars-saga, men med nokre nyare tillegg etter andre visor og etter eventyr. Alle dei dragi som visa hev sams med Ragnars-saga, finst i Ragnarssona-þáttr òg. Men paa dei stadene der Ragnars-saga hev ein ringare eller uheil tradition, fylgjer visa Ragnarssona-þáttr. Av det kann ein draga den slutningi at visa ikkje kann byggja paa den formi av Ragnars-saga som me no kjenner, men ho maa gaa attende til ei eldre og meir upphavleg forming.

Den norske visa Lindarormen er umlaga etter Gralvervisa; berre str. 1—11 og 13 hjaa Landstad er egte. Men elles gjeng baade den norske «Lindarormen» og den tilsvarande danske «Ormekampen» attende til ei eldre norsk vise, som so atter byggjer paa den gamle formi av Ragnars-saga. Det er soleis ingen beinvegs samanheng millom den norske og den færøyske visa her heller.

Dei danske visone Regnfred og Kragelill og Karl og Kragelill gjeng attende til den norske visa um Aslaug Kraaka som Ramus umtalar, og denne visa byggjer paa gamle segner fraa Spangereid. Men desse segnene fraa Spangereid hadde upphavleg ingen ting med Ragnar Lodbrok aa gjera. Fraa fyrsten var der ein Ragnar-tradition utan segnene um Aslaug Kraaka, og der var segner um Aslaug Kraaka utan samanheng med forteljingane um Ragnar Lodbrok. Fyrst i den eldste formi av Ragnars-saga vart segnene um Aslaug Kraaka knytte til forteljingane um kong Ragnar Lodbrok. Denne samanknytingi finn ein difor i alle dei diktingane som er avleidde av denne eldste Ragnars-saga: den Ragnars-saga som me no hev, Ragnarssona-þáttr i Hauksbok, og den færøyske Ragnars táttur. Den færøyske Gests ríma derimot byggjer paa den yngre formi av Ragnars-saga. — Utan samanknyting med Ragnar-forteljingane vert daa Ramus-visa og dei tvo danske visone som er avleidde av den. — Ein hev difor med tvo traditions-rekkjor aa gjera; men det er mogelegt at den eine hev verka paa den andre. Den danske visa «Regnfred og Kragelill» kann ha verka paa den færøyske visa, og Ragnars-saga paa «Karl og Kragelill».

Forfattaren granskar i ein serskild paragraf samhøvet millom Volsunga-saga og Ragnars-saga. Med gode grunnar viser han at Mogk hev urett naar han segjer at Volsunga-saga er sett i hop som ei innleiding til Ragnars-saga. Baae sogone hev fraa fyrsten vore ihopsette kvar for seg, men dei er sidan sette innaat einannan, og dette hev ført med seg fleire brigde.

I femte kapitlet tek Vries fyrst Genselin-visa fyre seg. Han greider ut um samhøvet millom dei ulike færøyske og danske formingane, og han gjeng ogso nøgje igjenom den svenske og den norske formi. Han kjem til den endskapen at den gamle formi av Genselin-visa hev vore dansk og hev vore utan innverknad fraa Torsvisa (d. v. s. utan brudlaups-scenen). Av denne gamle formi er dei færøyske variantane avleidde; dei viser ingen innverknad fraa Torsvisa, medan skildringi av brudlaupet alt hadde trengt seg inn i den danske formi som beinvegs ligg til grunn for dei danske variantane som me no hev. Den norske visa samsvarar i fleire ting best med den danske traditionen. «Het is dus waarschijnlijk, dat een zeer verbreide overlevering van de Deensche ballade, waarin trekken uit verschillende redacties samengekomen waren, in Noorwegen bekend was; de halfdeensche taalvormen wijzen in elk geval op sterken Deenschen invloed, die van verschillende zijden kan hebben gewerkt» (s. 247 f.). Men den norske visa hev i sumt ført hendingane yver i trollverdi, og saman med det gjeng der ei umlaging av namni; Thelemand Thinn t. d. hev vorte til Tími trolli. At det, som Bugge meinte, skulde ha funnest ei Genselin-vise paa Sunnmøre, er det ikkje fullgode grunnar til aa tru. — Um den færøyske Ísmal-visa meiner Vries aa kunna prova at ho ikkje inneheld gamall tradition, men at ho er ei nydikting og difor utan verd naar ein skal granska upphavet aat Genselin-visa. Dei smaa likskapane det finst millom Ísmal- og Genselin-visa er um ikkje tilfellelege, i minsto sekundære. — Kvar Genselin-visa hev emnet fraa, vaagar ikkje Vries aa segja noko visst um, men i utgreidingi um namn i visa, peikar han paa ymist som kunde tyda paa samanheng med Artus-segnene. Desse meiningane vik mykje av fraa dei som Sophus Bugge og Moltke Moe hev uttala i «Torsvisen» s. 101 ff. at «Genselin-visen er en forandring af en gammel dansk vise om Jarmunrik og Svanhild, som paa den ene side har behandlet et sagn, der var nær beslægtet med det, Saxo kjendte, men som paa den anden side tildels grundede sig paa

en nedertysk digtning . . . . . Digtet om Jarmunrik og Svanhild blev meget tidlig, da det endnu havde afsnittet om bryllupet men uden burlesk tilsnit, og da det overhoved var meget oprindeligere end den os foreliggende danske Genselin-vise, overført til Færøerne, hvor et afsnit af det blev, under paavirkning af norsk-islandske sagn, omdigtet til Ismal-kvædet. Fra Danmark er ogsaa, men sandsynlig meget senere, til Færøerne blevet overført visen om greven af Jansalin» (s. 105).

Spursmaalet um Genselin-visa og Ísmal-visa er mykje vandt og ihopfløkt, og eg skal ikkje her gjeva meg inn paa nokor dryfting av samanhengen. Derimot skal me sjaa noko nærare paa dei resultati som den hollandske granskaren kjem til ved dei andre Sjúrðar kvæði. Desse resultati rører ved spursmaalet um samanhengen millom den norske og den færøyske visediktingi i det heile.

II.

Mange stader hev etterrøkjingane aat Vries kasta nytt ljos yver baade færøyske og norske folkevisor. Han fer jamt baade metodisk, grundigt og varsamt fram, og det er ingen tvil um at mange av dei einskilde resultati han er komen til, vil verta standande. Men det var ikkje ventande at Vries med dette verket sitt kunde gjeva nokor endeleg løysing paa spursmaalet um upphav og alder aat Sjúrðar kvæði og um deira samhøve med den andre nordiske folkevisediktingi um Sigurd. Heile den færøyske visediktingi er for lite utgreidd, so ein kann ikkje sjaa Sjúrðar kvæði i ljoset fraa etterrøkjingar um dei andre færøyske visone. Serleg var det turvande aa hava ei paalitande utgreiding av spursmaalet um kor mange eldre visor hev vorte u m d i k t a paa Færøyane. Ein burde sjaa aa finna ut kor djupgjengd ei sovori umdikting i kvart tilfelle hev vore, og kor ofte dei hev nytta skrivne sogor til hjelp ved umdiktingi av visor med soge-emne. Dei viseheimane som ligg nærast upp til den færøyske, den islendske og den norske, er heller ikkje utgranska med serleg tanke paa samanhengen med dei færøyske visone. Dessutan er korkje dei færøyske eller dei norske visone fullstendigt utgjevne enno. At det hev vore so lite med fyrearbeid, hev sjølvsagt vore til meins for Vries. Ein vil daa so lett sjaa spursmaali isolera, og vil

ein fraa einskildgranskingi lyfta seg upp til vidare utsyn, vert ein gjerne altfor mykje bunden av dei resultati ein er komen til ved dei faa einskilde tilfelle ein sjølv hev gjenomgranska. Ein kann daa so snøgt koma til aa visa fraa seg ymist, som ut fraa ei meir aalmenn yversyn kunde synast mykje trulegt og som ein i alle høve maa rekna med. — Vries hev ikkje havt høve til aa nytta heile tilfanget av vise-variantar. Han hev lote halda seg til dei prenta tekstene berre. Dette fører med seg at samanlikningi millom norske og færøyske visor sume stader vert ufullstendig. Vries skynar godt at ei nærare gransking av alle variantane kann føra med seg at han i sumt maa brigda paa slutningane sine, og han skil seg retten til aa taka spursmaali uppatt til dryfting, naar ein, som han vonar, um ikkje lenge fær ei fullstendig utgaave av visone.

Forfattaren er mykje gløgg til aa skilja millom egte og uegte i visone, og han paaviser ofte koss det finst fleire lag av tilsetningar og brigde. Men han hev samstundes ein forunderleg handfast maate aa taka variantane paa. Han fester seg stundom so sterkt ved den eine formingi av visa som han hev fyre seg, at han kann koma burt i ei gransking av versfylgja som synest nyttelaus, naar ein kjem i hug kor sterkt versfylgja skifter i dei ulike variantane; sjaa t. d. s. 55 um v. 15 og 16 i Sigurd svein, eller s. 27—29 der Vries greider ut um den danske visa Sivard snarensvend. Paa den sistnemnde staden vert resultatet mindre paalitande ogso av den grunn at forfattaren ikkje reknar med den sermerkte vise-teknikken. Naar han vil vraka v. 4 fordi det sluttar med dei same tvo linone som v. 5 byrjar med, so er det utan grunn. Det høyrer med til folkevise-stilen at siste luten av eit vers ofte vert teken uppatt i næste. Sjaa t. d. DgF 290 A, v. 18—19:

Det saa var den yngste broder,
hand giorde iche lenge der-aff:
saa tog hand sin gamble fader
sa[a] listelig paa sin bag.

Saa tog hand sinn gamble fader
saa listelig paa sin bag;
saa laked hand till stranden neder
alt med saa megen umag.

Cfr. DgF. 90 A., v. 2—3, 100 A, v. 11—12, Ísl. fkv. 31 A, v. 1—2 o. fl. st. Det er som Steenstrup segjer at «Gjentagelser præge ofte Billedet dybere ind i Tilhørernes Bevidsthed» (Vore folkeviser, s. 202; cfr. N. M. Petersens Literaturhistorie I s. 146). Svend Grundtvig let baade v. 4 og v. 5 staa i sin restitution av Sivard snarensvend. Vries trur ogso at ein ikkje kann forklaara at v. 3 i

denne visa er sett i hop av tvo helvter med same innhaldet, utan ein gjeng ut fraa at den upphavlege versfylgja er skipla; men slike vers er noko ein ofte finn, serleg millom stevi, der det ikkje kann vera tale um skipling av versfylgja.

Det hender fleire stader at Vries ikkje nyttar ut parallelar fraa andre visor til sitt fyremaal. S. 182 t. d. der det gjeld aa forklaara kvifor dei tri fyrste versi i Gests ríma vik av fraa Ragnars-saga, hadde det vore velkome aa peika paa likskapen med Harpu ríma, der dei finn liket av møyi i aai og gjer ei harpe av det:

Tað kómu tveir dreingir oman við á,
funnu á sum líkið lá.

Teir tóku hennara reyðargullring,
bóru gullharpan undir skinn.

Teir fóru seg úti ein garð,
sum teir vistu, bryllup var (*E*)

Dette heng tydeleg saman med Gests ríma:

Gestur gekk sàr niðan við á
fann hann hvàr ið harpan lá.

Gestur gjörði sàr meira ómàk
harpuna tók hann á sítt bàk.

Gestur gekk sàr í ein gàrð
gisti moy sum kelling vàr.

Men endaa dette er so, trur eg likevel ikkje med Vries at denne innleidingi til Gests ríma er utan samanheng med det Torfæus fortel, og eg skal difor snart koma attende til spursmaalet. — Som fyrr nemnt trur Vries at «Hundingssøner» i den svenske formi av Sigurd svein er trengt undan av eit «systersøner». Grunnen til dette var at namnet Hunding var ukjent i Sverike, og at det var vanlegt i diktingi aa nytta skyldfolk ved slike hemnferder. Her kundė Vries ha gjort si meining endaa rimelegare, um han med det same hadde upplyst at det finst ikkje noko slag skyldfolk som er meir nytta i visone enn nettupp systersøner. E. v. d. Recke segjer jamvel at «ganske i Almindelighed kan det siges, at Visen foruden Slægtskaberne i første Grad ikke kjender andet saadant end Morbroder og Søstersøn» (Dania VII, s. 133).

Ved den tekstrettingi av Sigurd svein som Vries gjev s. 51—58 hev visa vorte mykje meir heilstøypt og svarar visseleg betre til den gamle formi enn Landstads tekst. Men som alltid i slike høve vert det mangt som er tvilsamt. Eg skal nemna tvo-tri ting. — V. 5, l. 4 hev Vries som hjaa Landstad: «han sette sine kinn i bleike», men spør um ein ikkje maa lesa «saa bleike». Dette «kinn i» er vel ei mistyding eller ei misskriving for «kinni» (n. pl. bundi

form av kinn). Ein kann jamføra heile ordlaget med gn. «setti fótinn svá blán, sem drep væri í hlaupit» (Biskupa sögur I 386[34]), «konung setti dreyrrauðan» (Fms. VII 145[15]), «Serena setr sik harðla glaða ok blíða» (Clarus saga 12[28]; alle dømi etter Fritzner). Same tyding hev verslina «ho gjórest í kinni bleike» i Ivar Elison. — Landstad v. 17 hev Vries skote ut; men det bør vera med. Det lyder so:

Hjørdis geng i stogo in,
hon blandar mjøð og vín,
sá sender hon deð pá høge hesten
til sæle sonen sin.

Dette byggjer paa ein gamall skikk. Den som dreg burt, skal hava ei velfarskaal (gn. velfararminni). Eit gamalt stev gjev oss noko av same situationen som i Sigurd svein:

Guro gav meg osten skera,
han va so tykk i bróno,
so kjem ho ette mæ mungaatskaali,
so rei eg so glatt ótó tóne.

Cfr. segni um haugbuen som kjem ut or haugen og vil gjeva ridaren drikke av eit horn. — V. 36 bør ogso vera med, av di det er parallelvers til v. 37.

Vries vil ikkje gjeva oss sjølve grunnformi av Sigurd svein, men berre «het onmiddellijk voorbeeld van de tegenwoordige Norweegsche ballade» (s. 51). Likevel skyt han ut ikkje berre episoden med risen, men ogso heile draget um oskoreidi. Rise-episoden er visseleg ung, og Vries syner korleis han lett kann ha knytt seg til v. 29 (hjaa Landstad). Oskoreid-episoden derimot kann vera heller gamall, for alt tidleg er Gudrun Gjukadotter og Sigurd svein knytte til oskoreidi. Eg skal berre minna um forteljingi i Sturlunga-saga, der Jóreiðr fire gonger i draum ser ei kvinne koma ridande paa ein graa hest. Fyrste gongen fortalde ho at ho kom nordan «ór Násheim», tridje gongen fortalde ho at ho var Guðrún Gjúkadóttir, fjorde gongen hadde ho «mann bundit í tagl hestinum». Dette viser at Gudrun alt i 14de hdr. hev vore tenkt som daudegudinne og soleis paa ein eller annan maate hev vore knytt til det ridande fylgjet av daudingar som paa Sørlandet i Norig heiter oskoreidi. Denne islendske forteljingi forklaarar òg tilnamnet hennar: Rysserova (cfr. Moltke Moe i Helland, Bratsbergs amt I, s. 419). Sigurd svein er etter folketrui førar for ferdi saman med Guro, og denne trui er so rotfest, at ho maa vera gamall. Med grunnlag i denne trui kann oskoreid-episoden alt tidleg ha sett seg fast i visa.

Naar ein ser paa det skiftande syn som vitskapsmenn framigjenom tidi hev havt paa dei færøyske Sjúrðar kvæði, vil ein finna at granskingi meir og meir hev kome til det, at grunnlaget

for dei var aa finna i skrivne bøker. Golther held dei tri store Sjúrðar kvæði for aa vera avleidde av andre folkevisor. Regin smiður og Brinhild byggjer etter hans meining paa norske visor. og Högni paa ei dansk vise, som sjolv byggjer paa ei tysk. Men Boer fann at Högni byggjer beinvegs paa Didriks-saga, og no finn Vries at dei alle tri hev litterære kjeldor: Volsunga-saga og Didriks-saga. Dei er etter hans meining ikkje folkedikting, men kunstdikting, og er alle tri dikta av ein og same mannen. Berre eit og anna verset er laant fraa andre visor. Ogso Andreas Heusler hev i «Lied und Epos»*(s. 19) uttala at alle Sjúrðar kvæði truleg er sette i hop av ein diktar.

Ved Golthers meining laag vansken i det, at ein ikkje kunde prova at dei norske visone um Sigurd hadde vore so store, at dei kunde vera grunnlaget for dei færøyske. Men denne vansken kunde ein koma undan dersom ein gjekk ut fraa: 1. at største luten av dei norske visone hadde kome burt, og 2. at dei færøyske visone hadde vorte til ved ei umdikting av det eldre visegrunnlaget. Ved teorien aat Vries kjem ein derimot ut i vanskar som det til dessa ikkje hev lukkast aa faa burt, ja som det ikkje eingong hev vore gjort nokon freistnad paa aa koma undan.

Provføringi hjaa Vries gjeng ut paa:

1. aa skilja den færøyske Sigurd-diktingi fraa den tilsvarande norske og danske.

2. aa gjera den færøyske Sigurd-diktingi til kunstdikting.

Fylgjone av dette for spursmaalet um samanheng i framveksteren av den færøyske visekvedingi, hev Vries ikkje kome inn paa. Men er det som Vries meiner, so maa det anten ingi Sigurd-dikting ha funnest paa Færøyane, fyrr dei noverande heller unge Sigurds-kvædi vart til, eller er den gamle diktingi mest sporlaust burte. Hér eru tveir kostir ok er hvárrgi góðr.

Vries prøver ut ifraa sin synsstad aa finna ei forklaaring paa nokre av likskapane millom den færøyske og den andre nordiske Sigurd-diktingi. Desse likskapane skal me no gjenomgaa.

Leikvoll-episoden finst like eins baade i den norske Sigurd svein og i den færøyske Regin smiður. Vries meiner at denne episoden er so vanleg, at han godt kann vera uppteken i baae desse visone uavhengig av einannan. Men han finn det òg mykje rimelegt at den færøyske visa hev laant av den norske. Det er ikkje neittande at dette siste hev mest for seg. Med det sterke samkvæmet det var millom Norig og Færøyane, er det

mest utenkjelegt at den norske Sigurd-diktingi ikkje skulde ha vore kjend paa Færøyane. Baade nordmenn og færingar hev i lange tider halde desse diktingane for sers gjæve. Naar ein daa i diktingar um same mannen finn same episoden paa same staden i forteljingi og jamvel mest ordrett like eins, so er det vandt aa koma ifraa, at ein her hev med laan aa gjera. Men er dette so, daa maa den norske visa liggja til grunn for den færøyske i den bolken i minsto, soleis som Golther trudde. Og er fyrst dette medgjeve, ligg det ovende nær aa tru at det kann hava seg sameleis med dei andre likskapane millom Sigurd svein og Sjúrðar kvæði. I alle høve er spursmaalet ei etterrøkjing verd.

Vries held fram, at Sigurd svein byggjer paa Gripisspá, medan Regin smiður byggjer paa Volsunga-saga. Men dersom no visone hev drag sams som ikkje finst i desse norrøne kjeldone, maa dette helst koma seg av paaverknad fraa den eine visa paa den andre. Ved leikvoll-episoden kunde ein slaa paa at det var laan fraa andre visor, men det kann ein ikkje ved sume av dei likskapane som me no skal tala um. Fyrst skal me nemna ein likskap som Vries ikkje hev fenge auga paa, av di han ikkje hev havt fyre seg alle variantane.

Ein variant av Regin smiður fraa Norderøyane hev desse versi (CCF. 1 C, v. 92—94; cfr. Sj. kv., s. 14—15):

Árla var um morgunin
tað roðar fyri sól:
hann bindur uppá Grana bak
gullkistur tólv.

Tólv gullkistur
hvörju minni tá,
síðan setst hann Sjúrður
omaná.

Síðan setst hann Sjúrður
at ríða omaná:
Grani sprakk yvir Lindáir,
vreiður var hann tá.

Han rid so gjenom skogen og kjem til Aldiruna, som i Hammershaimbs var. s. 15. I andre versionar er det fortalt at «sylgjan sundur gekk» daa Grane sprang yver Lindará. — Dette er tydeleg same episoden som me finn i Sigurd svein i mange av variantane:

Sigurð reið pá Rinarfossen
og Grane braut sin fót,
sá sekte han neð den gullkista.
dá bauðst der 'ki meire bót.

Sigurð hélt i gullringin
og kista flaut ifrá,
nie vore dei fossehoggi
som Grane laut springe dá.

(Landstad v. 49—50.

Baae stadene er det Sigurd som kjem ridande med gullkistor. baae stadene skal han yver ei elv, og baae stadene misser han gullet, baae stadene er det ei vanheppe med Grane som er skuld i det (grunnen er ulik: i den færøyske er det «sylgjan» som gjeng sund, i den norske bryt han foten sin). Noko liknande kjenner eg ikkje til fraa andre diktingar.

Liksom Hjørdis i Sigurd svein gjev Sigurd den raadi at han skal gaa til Greip og faa raader av honom, soleis viser Brinhild i det færøyske kvædet Sjúrður til Buðli «at taka af honum ráð». Versformi minner jamvel:

Høyre du min sæle son'e,
eg vil deg inki eggje,
men gakk til Greip'e, mó'rbró'r din,
han kan deg ráði leggje.

(Landstad, v. 8.)

Hoyr táð Sjúrður Sigmundarson
ver nú ei so bráður,
gakk tár first í fáðir míns gárð
og ták áf honum ráð.

(Sj. kv., s. 24, v. 90.

Her ser ein at Brinhild i den færøyske visa svarar til Hjørdis i den norske.

I nokre versionar av Sigurd svein er det fyrst fortalt at mor til Sigurd gjeng til stallen og løyser Grane og gjev Sigurd, men sidan er det ei kvinne i Greipegarden som gjer det same. At Sigurd soleis fær same hesten tvo gonger, maa vera ei forvending. men det finst i so mange uppskrifter baade fraa Telemarki og Sætesdalen, at det treng ei tyding. Etter Gripisspá kjem Sigurd ridande til Gripir. Han hev alt fenge hesten fyrr han dreg ut, liksom i den norske visa. Det ligg nærast aa tru at visediktaren beintfram hev sett draget um at Sigurd fær hesten av

mor si inn i den gamle forteljingi. Ein kunde so atter tenkja seg at umtalen av Grane i Greipegarden var skuld i at ein der òg fær høyra um koss Grane vert løyst og gjeven til Sigurd. Den siste staden hev soge til seg drag fraa den fyrste. Men spursmaalet er ikkje so lett løyst.

Ser ein berre paa visa utan tanke paa grunnlaget for henne, og so spør kva for ein av dei tvo episodane er den upphavlege, so kann svaret berre vera: den siste; for det er den vanlege vise-formelen at kjempa fær hesten av mor si, fyrr han dreg ut. Dette kunde difor lett koma inn ved jamlaging med andre visor og trengja episoden med hesten i Greipegarden undan, ikkje umvendt. Men kvar kunde so tilburden med Grane i Greipegarden ha kome fraa?

I ein av versionane er den kvinna som steller med hesten i Greipe-garden, kalla Brynill. I ein annan version fær Sigurd hesten av Brynjill, mor si. Dette vender straks tanken mot Didriks-saga, der det er fortalt at Sigurd svein bed Brynhild um hesten Grane: «Nú fær hon til menn at taka hestinn, ok eru þeir at allan daginn at taka hestinn ok geta eigi tekit, ok fara heim um kveldit við svá búit. Ok er Sigurðr þá nótt í góðum beina. En at morni fær hon til 12 menn, ok ferr hann nú sjalfr hinn XIII. Ok nú fara þeir 12 til ok eltaz lengi við hestinn ok fá eigi tekit, ok áðr léttir biðr Sigurðr fá sér beizlit, ok gengr han nú til hestsins, en hestrinn gengr at móti honum, ok tekr hann nú hestinn ok leggr við beizl ok stígr á bak. Nú ríðr Sigurðr á braut ok þakkar vel Brynhildi sína beina» (Ungers utg. s. 170). — Her er det likskapar med Sigurd svein som ikkje hev noko tilsvarande korkje i Gripisspá eller i Volsunga-saga. Baade i visa og i Didriks-saga er det ei kvinne som Sigurd fær Grane av, og baae stadene heiter denne kvinna Brynhild. Baae stadene samstavast i slike detaljer som at hesten spring laus og at Sigurd sjølv legg beislet paa han. Denne bolken maa difor hava upphavet sitt i Didriks-saga, og Gripisspá kann soleis ikkje vera den einaste kjelda for Sigurd svein. Baade den nordiske og den tyske segnformi hev gjenge saman, likso vel som i det tilsvarande færøyske kvædet og i den danske visa Sivard og Brynild.

Det er ikkje berre Hjørdis og Brynhild som er blanda saman i visa, men ogso Gudrun og mor hennar Grimhild[1]. Guro

[1] Her òg kann nok den tyske traditionen ha verka med.

hev vorte trollkunnig, liksom Grimhild var det. Som ei egte trollkjerring vil ho rida paa ein lime. Sigurd segjer til henne:

«Guro, du hev en Grane villt,
han gjeres so stiv i taumo.»

eller i ein annan version:

«No hev Guro Grane forvillt,
han gjeres so stiv i taum.»

Dette svarar til Brinhild v. 128, der det er fortalt at Grimhild i dyreskapnad møter Sigurd:

Hestin villti hon undir honum,
hann mátti ei finna leið.

I fleire versionar av Sigurd svein, der det er fortalt um striden millom Guro og Brynil, finn ein dette eller liknande vers:

A Brynjil fruva kasta nykleknippe,
de sång i Guros fang:
«Å visseleg hev du han Sigur lokka,
m e d u h e v g j e v e h a n n a v n.»

Denne siste lina er tydeleg forvend, men ho minner, som Sophus Bugge hev sét, um Brynhilds ord i den tilsvarande scenen i Volsunga-saga: «Hon [Grímhildr] bar Sigurði grimt ǫl, s v á a t e i g i m u n d i h a n n m i t t n a f n» (Magnus Olsens utg. s. 71). Um Brynhilds ord i den norske visa skal hava nokor meining, maa dei sigta til at G u r o hev gjeve Sigurd uminnes-ølet, so han hev gløymt Brynhild. Og dette samsvàrar med den færøyske visa, der G u ð r u n gjev Sjurður drykken; men der er det mor hennar som nøyder henne til. — At Gudrun er trollkunnig, er difor ikkje noko som er sermerkt for dei færøyske visone, og ein kann ikkje nytta dette draget til prov for at dei tri Sjúrðar kvæði er av same diktaren.

Me hev sét ovanfor at Hjørdis (Brynhild) i den norske visa svarar til Brinhild i den færøyske, i den scenen der ho viser Sigurd til ein mann som kann gjeva honom raader. Baade i den færøyske og i den norske visa dreg so Sigurd til denne mannen. Dersom det no verkeleg var nokon samanheng millom den norske og den færøyske visa, skulde ein venta at det òg vilde visa seg

ein likskap i sjølve dei raadene som vert gjevne. Og det er tilfellet. Golther saag at dei raadene som Budle gjev Sigurd i den færøyske visa, svarar til dei som Greip gjev Sigurd i den norske. Baae stadene er det tale um koss det skal gaa Sigurd og dei tvo kvendi: Sigurd skal faa Gudrun og missa Brynhild, og Gudrun er den som ber skuldi for at Sigurd ikkje fær Brynhild. Golther trudde difor at desse versi i Brinhild upphavleg hadde høyrt heime i Regin smiður. Vries held dei for uegte, og trur at dei er sette i hop etter samtalen millom Sjúrður og Brinhild nett framfyre. Desse tvo samtalane er so like, at dei kann ikkje baae ha stade i diktet fraa fyrsten. Men ein kann ikkje gaa ut fraa at samtalen millom Sjúrður og Brinhild er grunnlaget for samtalen millom Sjúrður og Buðli. Det ligg nærare aa finna grunnlaget i Sigurd svein. Daa kann ein tyda den likskapen, at i baae diktingane ei kvinne (vel upphavleg den same baae stadene) sender same mannen til ein skylding av henne, med det serlege fyremaalet at han skal faa gode raader. Og so hev attpaa innhaldet av desse raadene vore det same baae stadene, sovidt ein no kann sjaa. Um ein gjeng ut fraa det færøyske diktet og spør kvar diktaren av Brinhild kann ha fenge greide paa dette innhaldet, so vert ein ogso vist til Sigurd svein. For i Volsunga-saga, som «Brinhild» hev nytta, finst ikkje alle spaadomane. Der stend det i samtalen millom Sigurd og Brynhild berre: «Þú munt eiga Guðrún Gjúkadóttur», og um samtalen millom Sigurd og Gripir er det berre fortalt at Gripir sagde Sigurd «ǫll forlǫg hans eptir því sem eptir gekk síðan». Vil ein faa innhaldet av spaadomane, maa ein gaa til Gripisspá eller til Sigurd svein; men sidan det elles ikkje er noko likjende til at det færøyske kvædet hev nytta Gripisspá, maa det ha aust or Sigurd svein. For det talar ogso at Gudrun etter spaadomen skal verta skuld i at Sigurd gløymer Brynhild. Den norske verslina um at Gudrun «skil at dikkons lynde» (eller «sinn»), maa sigta til at Gudrun, liksom i den færøyske visa, gjev Sigurd uminnes-ølet, so han gløymer Brynhild. Det var ikkje ein ny kjærleik til Gudrun som skilde Sigurd og Brynhild, men nettupp trolldrykken: daa den slutta aa verka, vakna den gamle hugen att. Etter den gamle segnformi er Gudrun utan skuld.

Spaadomane kann godt ha stade i den same visa som fortalde um sjølve hendingane. Det treng difor ikkje aa verta nokor uppatt-taking i vanleg meining. Spaadomane berre leikar

inn paa hendingane og vekkjer hugen etter aa høyra **koss** desse spaadomane sidan røynleg gjekk fram. Det er den uppgaava som draumar og spaadomar jamleg hev i folkediktingi.

Jamfører ein hovuddragi i Brinhild og Sigurd svein, vil ein sjaa at det er ein viss likskap i raama for desse diktingane. Liksom Hjørdis viser Sigurd til Greip, so han kann faa gode raader, soleis viser Brinhild Sjúrður til Buðli, so han kann faa gode raader. Sigurd dreg til Greip; Sjúrður dreg til Buðli. Liksom Greip spaar for Sigurd, soleis spaar Buðli for Sjúrður. Innhaldet av spaadomane er i baae dikti i stor mun det same. Liksom Sigurd paa ferdi burt fraa Greip raakar Guro, soleis raakar Sjúrður Guðrun daa han dreg fraa Buðli. Baade i Sigurd svein og i Brinhild er det fortalt um ein strid millom Gudrun og Brynhild.

Desse likskapane i hovuddrag fær so mykje meir vegt, naar ein held dei saman med dei detaljlikskapane som me hev tala um ovanfor. Det er, som ovanfor sagt, slett ikkje so, at alle desse likskapane finn si tyding i grunnlagi for visone. Fleire av dei er resultatet av ei ser-utvikling innum sjølve folkevisone. Ein kann ikkje tyda dette, utan ein gjeng ut fraa at Brinhild hev nytta ei eldre folkevise til grunnlag.

Avviki fraa den gamle segnformi maa ha kome upp ved ei samandraging i den norske visa. I staden for at Sigurd fyrst fer til Gripir og so sidan raakar Brynhild, hev den norske visa late honom raaka henne i Greipegarden. Daa han so dreg fraa Greipegarden, raakar han Gudrun. Ved trollkunstene sine fær ho honom til aa gløyma Brynhild, som han hev lova tru. — Det færøyske kvædet, som er umdikta etter soga, kunde ikkje nytta draget um at Sigurd raaka Brynhild i Greipegarden, av di at det etter soga tok upp forteljingi um Brynhild som laag sovande innanfor vaverlogen. Med det same fall ferdi til Greip burt. I staden for Greip kom Budli, og sidan Sigurd alt fyrr hadde raaka Brynhild, vart det no ho som viser Sigurd til far sin, i staden for at Hjørdis viser Sigurd til bror sin.

Endskapen paa granskingi av likskapane millom den norske Sigurd svein og tvo av dei færøyske Sjúrðar kvæði vert daa denne: Regin smiður og Brinhild samstavast med den norske Sigurd-diktingi i so mange drag, at det paa ein eller annan maate maa vera ein nærare samanheng millom dei. Likskapane

er av det slaget at ein ikkje kann tyda dei alle ut fraa eit sams grunnlag i sogor eller eddakvæde. Skyldskapen maa difor liggja i eit sams grunnlag i folkevisor. Sovidt eg kann skyna, maa tilhøvi ha vore so:

I Norig hev det funnest fleire Sigurds-visor i det 14de hdr. Desse visone hev ogso vore kjende paa Færøyane. Færingar hev dikta dei um, so dei kom til aa høva betre med Volsunga-saga og Didriks-saga. Denne umdiktingi hev vore so djupgjengd, at det no etter maaten stend lite att av det upphavlege grunnlaget.

Denne tydingi støyter ikkje paa slike vanskar som teoriane aat Golther og serleg aat Vries gjer, og ho forklaarar mangt baade i dei norske og i dei færøyske visone. Det einaste motmælet som hev nokor vegt, er at ho reknar for mykje med diktingar som skal ha vore til og som no er burtkomne. Men det er stundom rettare aa rekna med det som av historiske grunnar truleg hev vore so, enn aa visa det fraa seg og berre halda seg til det som tilfellet hev gjeve oss i hende. Um nokosinne so gjeld dette her.

Det er mangt som talar for at i det 14de hdr. hev dei i Norig kjent godt til segnene um Volsungar og Nivlungar, og mykje av desse segnene maa i alle høve ha funnest i folkeviseform.

Fraa det 13de hdr. hev me utskurder paa kyrkjedører og stolar som ber vitnemaal um at Sigurd-segnkrinsen var kjend i Norig i dei landslutene der ein sidan hev funne visa um Sigurd svein, Telemarki og Austagder. Paa desse utskurdene ser me bilæte av: boti for Otr (Lardal i Vestfold), Regin og Sigurd prøver sverdet (Hylestad, Vegusdal), Sigurd drep Faavne (Hylestad, Lardal), Sigurd steikjer hjarta paa Faavne, fuglane i treet (Hylestad, Vegusdal), Grane med skatten (Hylestad, Vegusdal), Sigurd drep Regin (Hylestad, Vegusdal), Gudrun gjev sendemannen ein ring (Hitterdal), hjarta vert skore or Hogne (Austad), Gunnar i ormegarden (Hylestad, Austad, Uppdal). At denne segnkrinsen vart sett i bilæte paa kyrkjedører, viser kor vel kjend og kor godt umtykt han hev vore.

Ser ein so paa dei leivningane me no hev av Sigurds-visor fraa Norig, vil ein finna at dei òg spanar yver ein stor lut av Volsung-segnene. Av personar kjenner visone Sigurd, Hjørdis, Greip, Grindil, Guro, Brynill, Gunnar, og der er spor etter

mange segndrag: Far til Sigurd er burte, Sigurd er med mor si hjaa ein konge. Sigurd vert eggja til burtferd, dreg til Greip og vert vel motteken der. Greip spaar for honom. Sigurd fester Brynhild; daa kjem Gudrun, og dei tvo kvinnone strider um Sigurd. Gunnar spelar paa harpe i ormegarden. «Flogudrakjen», «lambehjartai» som vert steikt, og gullkista som Grane ber, er minne um daa Sigurd drap Faavne. — At eit yversyns-dikt som Gripisspá kunde slaa rot og skjota ein nyrenning i Norig, viser òg at i minsto alle hovuddrag i Sigurd-segnene maa ha vore kjende.

Dette saag Golther, og han drog den slutningi, at det i Norig hadde vore ei eller tvo folkevisor, som umstendeleg hadde fortalt um Sigurds liv. Vries finn, som ovanfor nemnt, i dei norske broti av Sigurds-visor berre uklaare minne um ein gamall kjend tradition, som kunde finnast i ulik samanheng og i skiftande form. Det finst ikkje ev av prov for at det hev vore ei stor vise, men det er mogelegt at det hev funnest fleire mindre visor, som hev gjenge um einskilde bolkar av det store emnet. Med visse kann ein berre segja at det hev funnest tvo visor: ei med grunnlag i Gripisspá, og ei som gjekk um Sigurds daude (s. 24).

Det er rett nok at ein ikkje med Golther kann slutta seg til nokor einskild stor norsk folkevise, som hev svara til dei færøyske. Slike visor hev me elles ikkje døme paa fraa Norig, og dei høyrer vel heime i ei utvikling som er sermerkt for Færøyane. Men naar ein som Vries medgjev at dei norske broti verkeleg er minne um ein gamall Sigurd-tradition, so vert det spursmaal um kva form denne traditionen hadde, og daa kann svaret berre vera eitt: folkevisor. Det som no berre finst i lause stev, kann ikkje vera anna enn brot av visor. Naar ein reknar med at desse folkevisone berre hadde vanleg lengd og so samstundes dreg seg til minnes kor vidt dei broti me no hev femner, maa ein rekna med at det hev funnest fleire visor enn ei um ferdi til Greip og ei um Sigurds daude.

Men kvi hev so denne diktingi med det vidgjetne emnet vorte gløymd? Hovudgrunnen er vel den at emnet hev vore for stort. Folkeminnet hev ikkje i lengdi kunna halda alle dei einskilde dragi saman, og den store segnkrinsen hev løyst seg upp; berre ei einskild vise og nokre brot av andre hev halde seg. — Ein god parallel hev me i Draumkvædet. Liksom Sigurd-diktingane

hadde det eit stort emne, liksom i Sigurd-diktingane hev ikkje kvedarane kunna halda den vide raama saman, liksom i Sigurd-diktingane var versemaalet det same som i gamle stev, og liksom ved Sigurd-diktingane liver no brot av det storfellte kvædet som gamle stev, stundom umdikta.

Naar Sigurd-diktingi so lett løyste seg upp, kann dette òg ha kome seg av brjoting millom den gamle nordiske formi og den yngre tyske i Didriks-saga. Eg hev alt synt kor store brigde det hev ført med seg at drag fraa Didriks-saga hev kome med i visa um Sigurd svein, og Heusler hev med rette karakterisera dei færøyske Sjúrðar kvæði som «seltsam widerspruchsvoll» (Lied u. Epos, s. 19).

Den norske visa hev vorte ei vise mest likso mykje um hesten Grane som um Sigurd svein. Dette kjem seg ogso av at traditionen um Sigurd svein hev bleikna. Faderhemnen fall ut, og so fekk ein ei vise um Sigurd, der det ikkje vart fortalt um noko storverk han gjorde, men der det var skildra koss han fær den gjæve hesten sin, sadlar han og rid burt. So kom hesten i forgrunnen, som Vries hev halde fram. Hesteskeidi heldt uppe vyrdnaden for dei gode stridshestane heilt til ut i det 19de hdr. Vedunderlege hestar finn me i mange av dei norske folkevisone, t. d. i Hugaball, Beiarblakken, Rosensfolen, Aasmund Frægdegjæva, Ramnen ber bod, Lindarormen o. fl. Millom dei gamle stevi, som hev same versemaalet som Sigurd svein, finn ein mange som skildrar den gjæve hesten, mannen og hesten, og hesteskeidet. Her kann ein atter jamføra med Draumkvædet, der det i fleire versionar hev sprengt seg inn stev um hesten.

Ein vil av dette skyna at folkevisone um Sigurd var serleg utsette for brigde fram igjenom tidene, og det er, som me hev sét, vandt aa gjera seg upp nokor meining um koss dei millomalderlege formene hev vore. Men so mykje skynar ein, at dei hev lege n æ r a r e dei norrøne sogone og hev innehalde m e i r enn det me no hev leivt. Det vil med andre ord segja at den gamle norske formi hev lege den noverande færøyske nærare, soleis som Golther meinte. Det er difor ikkje berre ei laus gissing at det i gamall tid maa ha vore fleire likskapar enn me no kann peika paa. So sant det fraa fyrsten var nokon samanheng, vil utviklingi her som elles føra med seg at variantane kjem lenger og lenger fraa einannan.

Dessutan hev det vel i gamall tid funnest fleire variantar av

Sigurd svein enn dei me no hev. Uppskriftene er berre fraa Telemarki og Sætesdal, liksom ved dei fleste andre folkevisone. Men som ved mange andre folkevisor, er der fullgode grunnar til aa tru at visa um Sigurd svein i gamall tid hev vore kjend vidare ikring. Me hev enno i folkediktingar minne um Sigurd Faavnesbane fraa Telemarki og vestyver og nordyver heilt til Nordfjord, dvs. nettupp fraa dei bygdene i Norig som synest aa ha stade i det næraste sambandet med Færøyane. I Telemarki og Sætesdal er Sigurd Faavnesbane kalla Sigur svein; lenger sud og vest heiter han Sjuran svein eller Sjur svenn, former som svarar til den færøyske Sjúrður svein.

Etter alt likjende kann ikkje den norske visa um Sigurd svein vera yngre enn fraa 14de hdr. Er no dei færøyske Sjúrðar kvæði, soleis som Vries meiner, ikkje eldre enn fraa 15de hdr. eller tidlegast fraa slutten av 14de hdr., og er dei det siste stiget i ei lang utvikling, so er det mest utenkjande at færingane ikkje skulde kjenna til dei norske Sigurds-visone den gongen dei dikta sine Sjúrðar kvæði. Men jamvel um ein gjeng ut fraa at dei gamle norske visone var kjende paa Færøyane og at dei var meir umstendelege og laag nærare sogone enn dei broti me no hev, vert det likevel eit langt sprang millom den vanlege typen av norske visor og det store færøyske kvædet. Ein maa likevel rekna med ei umdikting av det gamle norske grunnlaget.

Til ei sovori umdikting hev me fleire sidestykke nettupp innum dei færøyske visone. Naar same emnet fanst baade i sogeform og vise-form, og det ikkje var samsvar millom soga og visa, hev færingane halde soga for autoriteten og dikta visa um, so ho kom til aa høva betre med soga. Paa det hev me eit godt døme i «Arngríms synir» (sjaa mine «Norske trollvisor og norrøne sogor», s. 114 f.). Paa same maaten hev det seg vel med skilnaden millom den norske og den færøyske Hemings-visa. I andre tilfelle stend den færøyske visa nærare soge-grunnlaget, utan at ein kann segja um ein hev med ei umdikting aa gjera, eller det berre er den gamle visetraditionen som hev halde seg betre paa Færøyane enn andre stader (t. d. Álvur kongur og Brúsajökils kvæði).

Ei umdikting fører med seg at det stend lite att av dei upphavlege versi — ja dette kann jamvel vera tilfellet um ein berre hev med ulike versionar av same kvædet aa gjera, utan at det hev gjenge fyre seg ei medviti umdikting. Gode døme er dei ulike formingane av Raamunds-visa og av Kvikjesprakk. Ein

kann difor ikkje godt venta meir samsvar i versformi millom Sjúrðar kvæði og Sigurd svein enn me no finn, daa visst ikkje naar ein dreg seg til minnes kor uppløyst den norske tradi-tionen er.

Vries held so sterkt fram at dei færøyske Sjúrðar kvæði er kunstdikting, medan dei andre nordiske Sigurds-visone er egte folkedikting. Dei tri tættene av det store færøyske kvædet er alle dikta av ein og same mannen. Dette minner mykje um Gustav Storms meining, at dei danske folkevisone Grimilds hævn, Samson, Kong Diderik og hans kæmper og Kong Diderik og løven skulde vera dikta av same mannen etter den svenske Didrikskrønike, «hvoraf altsaa viserne ere uddrag, satte paa vers» (Sagnkredsene, s. 210). Eg skynar ikkje rettare enn at ein godt kann tyda samsvaret millom dei tri tættene av Sjúrðar kvæði paa den maaten, at dei same kvedarane hev kunna alle tri, hev kjent samanhengen millom dei og so lempa den eine etter den andre. Dette er beste tydingi paa mangt av det motsetningsfulle og usamanhangande; jamlagingi hev aldri vore heilt gjenomførd. At dikt som upphavleg var skilde, er samanknytte sidan, ser me m. a. av det færøyske Ívenskvædet.

Spursmaalet um kunstdikting eller folkedikting vil so lett verta ein strid um ord, for di grensone millom dei tvo dikt-slagi er alt anna enn skarpe. I dette tilfellet kann ein føra grunnar baade for den eine og den andre meiningi. Men det er mest som talar for aa rekna Sjúrðar kvæði til folkedikting. Det er nok so at fleire av dei færøyske visone er uvanleg lange, og dei fylgjer eit litterært grunnlag heller nøgje. Men lengdi kjem seg mykje av uppatt-takingar, parallelvers og stereotype skildringar, og slikt er nettupp kjennemerke paa folkediktingi i motsetning til kunstdiktingi, som krev individualisering og variation. Til Sjúrðar kvæði kjenner me ikkje diktaren, dei hev i lange tider livt paa folketunga, dei er i eit vanlegt folkevise-versemaal, og dei likjest andre folkevisor ogso i det, at dei hev kløyvt seg i fleire variantar.

III.

I bolken um Ragnars táttur kjem Vries til same endelykti som ved dei tri Sjúrðar kvæði: det er ingen samanheng millom

dei færøyske visone og dei andre nordiske. Det kann berre vera tale um laan av einskilde drag og vers.

No hev dei norske visone Lindarormen og Ramus-visa (som hev svara til dei danske «Karl og Kragelill» og «Regnfred og Kragelill») ihoplagde same innhaldet paa lag som Ragnars táttur, og det ligg daa ovende nær aa spyrja um ikkje norske visor hev lege til grunn for det færøyske kvædet, so tilhøvi her hev vore dei same som ved Regin og Brinhild. Naar det fyrst i dei andre nordiske landi fanst visor med same innhaldet som Ragnars táttur, so er det rimelegt at dei hev vore kjende og kvedne paa Færøyane; og daa kann dei ha vorte støypte saman og umdikta etter Ragnars-saga.

Ser ein nærare paa Ragnars táttur, vil ein finna at han er so laust bygd, at han i grunnen er sett saman av tvo tætter. Vers 1—61 er eit kvæde for seg. Det endar med eit typisk slutningsvers:

> Drukkið vàr teirra brúðleypið,
> kátt vàr teirra lív,
> gingu so bæði í eina song
> Ragnar og hans vív.

Denne slutningi svarar dessutan til den slutningi paa visa um Lindarormen som Bugge hev late prenta i DgF III s. 799 b, og som han med full rett finn er «rimelig mere ægte» enn slutningi i dei andre variantane. — Vers 71—94 er so atter ei sjølvstendig vise med greidt avrunda innhald, som i det store og heile svarar til dei danske «Karl og Kragelill» og «Regnfred og Kragelill». — Vers 62—70 er fyllekalk til aa faa samanheng millom dei tvo lutene av taatten; mest altsaman er utan noko tilsvarande i soga.

Um ein ser paa einskilde drag og vers, er det mange ting som tyder paa ein serskild samanheng millom dei norske visone og Ragnars táttur.

1. Baade i den danske visa «Ormekampen» og i «Ragnars táttur» er det fyrst ein annan enn kjempa som vil drepa ormen, men det lukkast ikkje for han. Dette draget finst ikkje i soga. At dei tvo visone, som elles i det heile hev same innhaldet, skulde ha teke inn dette draget paa same staden uavhengig av einannan, kann nok ha gjenge fyre seg, men er lite rimelegt.

2. Det verset der rustningi er skildra, er mykje likt i den norske og den færøyske visa.

Færøysk: Í tjöru kálkar hann klæði síni
uttan ivir í sandi,
tí hann vildi einki njóta
àf ormsins eiturblandi.

Norsk: Fyrst velter du deg uti tjøru
og sá uti fjørusand,
deð vil eg fer sanning seja
er bet' hell' brynje og brand.

Siste helvti av det norske verset er forvend, so det er vandt aa vita kva der upphavleg hev stade; tridje lina er den vanlegaste av alle fyllelinor, og l. 4 er variera paa ymse maatar i uppskriftene (t. d. «æ bære hell brynjeband»). Men koss det no hev vore, er det lett aa sjaa at baae visone hev same segnformi, som skil seg ut baade fraa Ragnars-saga og Ragnarssona-þáttr.

3. Baade i den norske og i den færøyske visa er det fortalt at paa siglferdi til det landet der ormen var, høyrde dei koss ormen bles, alt daa dei var langt utpaa havet. Korkje Ragnars-saga eller Ragnarssona-þáttr hev noko tilsvarande.

4. Baade i den norske og i den færøyske visa vert det fortalt at ormen vert v a r s l a um at kjempa er komi og at det skal verta strid. I den færøyske er det Ragnar sjølv som vekkjer den sovande ormen, i den norske (uppskrift fraa Mo, DgF III s. 799 a) er det møyi som gjeng inn og segjer fraa. Korkje Ragnars-saga eller Ragnarssona-þáttr hev noko slikt.

Dette gjeld berre fyrste luten av Ragnars táttur; men der er ikkje likskapane so store som i den siste. Ved forteljingi um Aslaug Kraaka er det lett aa sjaa at det er nær samanheng millom dei færøyske visone paa den eine sida og Spangereid-traditionen med dei avleidde danske visone paa hi. Den bolken der Vries prøver aa burtforklaara desse likskapane, er den minst yvertydande i verket hans. Ein kann nok finna utvegar til aa koma undan desse likskapane ein for ein, men med det hev ein ikkje forklaara kvifor dei er der alle samstundes. Den vegt dei fær, naar ein tek dei under eitt, er heilt avgjerande for spursmaalet.

For det fyrste synest det meg heilt tvillaust, at segni fraa

Spangereid og Ramus-visa (og med den dei tvo danske visone) hev vore knytte til Ragnar Lodbrok so langt attende som me kann fylgja dei, og at ein difor ikkje paa den maaten som Vries gjer kann rekna med tvo skilde traditionar. Torfæus segjer beintfram at segni fraa Spangereid fortalde at Aslaug vart gift med ein dansk konge. Hev me etter det me elles veit nokon rett til aa tru at ein annan dansk konge enn Ragnar Lodbrok er meint? Spangereid-traditionen maa ogso ha visst at Aslaug var dotter av Sigurd og Brynhild; for i visa um Karl og Kragelill segjer Kragelill at mor hennar var Brynnyll. Det er ingen grunn til aa meina at dette namnet er innkome seinare. Spangereid-traditionen hev difor liksom den norrøne saga-traditionen knytt segni um Aslaug paa den eine sida til Volsungsegnene og paa hi sida til segnene um Ragnar Lodbrok. At den norske lokal-traditionen og den norrøne saga-traditionen i dette stykket er ein og den same, vil vel ingen neitta, naar ein hugsar paa at ogso saga-traditionen er heimfest til Spangereid.

Det er eit mistak naar Vries, liksom Gustav Storm, trur at namneformi Aadlow hjaa Torfæus kann vera det gamal-norske Oddlaug, og at det difor hev vore vingling med namnet i Spangereid-traditionen. I «Series dynastarum et regum Daniæ» (1702), der Torfæus synest aa gjera seg fyre med aa skriva i minsto fyrste staving i namnet etter uttalen, segjer han: «Otlougam (vel Aatlougam) dictam fuisse ajunt»[1]. Aatlou(g) er nettupp den

[1] Sidan den formi av Aslaug-segni som er gjevi i «Series» ikkje hev vore nytta noko vidare, og boki er sjeldsynt, skal eg her prenta henne av:

«Ragnaris Lodbrochis vitam, ubi de filiis illius agit, confusam esse, ac binos commiscere Lodbroches, nuper innuimus, & inferius planum faciemus. Ceterum magnam historiæ isti auctoritatem conciliat, qvod eadem illa traditio, qvæ literis Islandorum consignata apud eos solos tot annorum centuriis delituit, in Norvegiæ isthmo Spangareidensi etiam hodie magnam partem incorrupta vigeat. Etenim tractus illius incolæ constanter referunt, seqve à majoribus suis accepisse perhibent, inventam apud se in exiguo qvodam sinu angulove maris citharam auream, cujus cavitati inclusa fuerit parvula virgo, qvæ paulo adultior pecora ibidem postmodum paverit, tandemqve Daniæ cuidam Regi nupserit. Otlougam (vel Aatlougam) dictam fuisse ajunt; cujus nominis fœmina in eodem tractu nuper vixit, qvæ nominis sui originem ad eandem Reginam referebat, idqve ab illius tempore in suâ familiâ conservatum esse dictitabat. Monstratur adhuc in hoc eodem tractu colliculus, qvem accolæ *Otloug-* vel *Aatloug-højen* i. e. *Otlougæ collem* appellant, atqve ex illo commissum sibi gregem prospectasse eam asserunt. Et sinus ille, in qvo auream istam citharam inventam esse dicunt, *Gullviken* i. e. *aureus sinus* etiamnum nuncupatur. Hæc partim ipse

formi ein skulde venta i maalføret paa Lista, der gn. *sl* hev vorte til *tl*: Aslak til Atlak. Til den siste tid hev det i desse bygdene livt kvinnor med namnet *Otlu* (Oslau og Oslu austanfor, der gn. *sl* hev halde seg). Korkje i gamall eller i ny tid finst det ev til at namnet Oddlaug hev vore i bruk i Agder eller paa Sørlandet i det heile. Namnet er (etter Lind, Dopnamn, s. 803) ikkje funne i Norig, utan kanskje i stadnamnet Ullaugarud i Vestfold. Naar Torfæus i Hist. Norv. skriv Aadlow, maa dette vera ein mindre ljodrett skrivemaate for uttalen Aatlau, dersom det daa ikkje er samanblanding med namnet Addlau, som enno liver i Vestagder. Ramus skriv Aatløg 1719, medan Holm skriv Adlow i slutten av same hdr. I si utgreiding um «Sagn fra Spangereid om Kraaka» (Helland, Lister og Mandals amt I s. 489 ff.) hev Moltke Moe sett fram den tanken, at segni fraa fyrst hev vorte knytt til Spangereid, av di at der var det ein bekk som heitte Kraakebekken. Han segjer: «Maaske hænger det hele saaledes sammen, at Ragnar Lodbrok er en historisk personlighed, og at man til hans forherligelse har gjort hans dronning til en datter af Sigurd Faavnesbane og desuden derefter knyttet til hende eventyret om Kraaka, som kom klædt og dog uklædt, og saa er det hele sagn meget tidlig lokaliseret paa Spangereid, fordi her var en bæk, som hed Kraaka. Ligesom Herredagsvisen er lokaliseret og bevaret i Spind, fordi her er en gaard, som heder Gautland, saaledes er dette sagn om Ragnar Lodbrok og Kraaka lokaliseret paa Spangereid, fordi her var en bæk Kraaka.

olim dedici, cum in Diœcesi Stafangriensi redituum Regiorum curatoris, seu Camerarii officio fungerer: nonnulla eorum me docuit, ac qvæ ipse observaveram confirmavit Spectatissimus vir Nicolaus Toldorphius, Regius apud Listenses & Mandalenses Qvæstor, qvi de singulis mei causâ accuratè denuò inqvisivit Hæc si cum ipsa Ragnaris historiâ conferantur, ad veritatem seu fundamentum illius stabiliendum abundè sufficiunt. Aslaugis namqve nomine celebris fuit illa Sigurdi Fafnericidæ filia, qvæ à materteræ suæ marito, Rege & ipso, nomine Heimero, ob internecinam familiæ cladem è Germaniâ profugo, in Spangareidam Norvegiæ, adsitam promontorio Lindesnesiæ parœciam, alvo citharæ inclusa transportata est; cujus nomen paululum licet depravatum, in certa dicti tractus familia, uti dictum est, ab interitu vindicatum perpetuaqve successione per plura secula in neptes transfusum mansit. Nec omitti debet rivulus, aureo isti sinui propinqvus, *Kraakebecken* i. e. *Krakæ rivulus* etiamnum dictus, cujus etymon etiamsi accolæ nunc ignorent, Ragnaris tamen historia clarè satis aperit ubi Reginam istam, dum in memorato sæpius loco pecora custodiret, Kracam sese nuncupasse nos docet.»

(Series dynastarum et regum Daniæ I s. 35—36).

Om det hele blev digtet en norsk vise, som nu er tabt, men som danner grundlaget for et par senere danske folkeviser, saavelsom de nuværende sagn fra Spangereid.»

Dette er mykje rimelegt; for som Moltke Moe nemner er Kraaka ikkje berre fuglenamn og persontilnamn, men eit ikkje uvanlegt elvenamn. Som verkelegt namn derimot høyrer det eventyrdiktingi til, og med eventyret maa det ha vandra inn i forteljingi um Aslaug Sigurdsdotter og Ragnar Lodbrok[1]. Utanum denne forteljingi finn me baade Kráka og Gríma millom trollkvenna-heiti i Snorra-edda. Paa Island er der ei liti elv Kráku-á; segni segjer at ho hev namnet sitt etter ei trollkjerring Kráka som ein gong demde elvi upp (Maurer, Isländische Volkssagen, s. 47). Hjaa Søegaard «I Fjeldbygderne» (s. 17) er Kraake Lange namnet paa den vonde styvmori i ein variant av eventyret um Kari Trestakk. I tvo variantar fraa Hardanger av same eventyret heiter den stygge kjerringdotteri Kraaka (Asbjørnsen og Moes eventyr, 2. utg. s. 416 og 420; cfr. s. 414). I færøyske eventyr heiter kjerringdotteri Krákudóttir (Jakobsen, Færøske eventyr, nr. 19 og 20; cfr. s. 594). I eventyri skal namnet Kraaka tydeleg sigta til det ljote og myrke ved kjerringdotteri. Baade Kráka og Gríma synest aa tyda noko slikt som «den myrke» eller «den svarte». Og soleis tek baade Spangereid-traditionen og Ragnars-saga det. Paa Spangereid fortalde dei at Aslaug fekk tilnamnet sitt av di ho gjekk i svarte klæde, og eit vers i Ragnars-saga (M. Olsens utg. s. 127) segjer:

því emk Kráka kǫlluð,
í kolsvǫrtum vǫ́ðum
at hefik grjót of gengit
ok geitr með sjó reknar.

Kor djupt eventyret hev trengt inn i Ragnars-saga, hev Vries ikkje granska noko nærare, og det vilde føra for vidt aa koma inn paa det her. Eg skal berre nemna at no daa det er drege fram slik ei mengd variantar av eventyret, kjenner ein att mange av eventyrdragi i Ragnars-saga. Millom dei er vel ogso forteljingi um at Ragnar vil vanda Aslaug, av di han trur at ho er av laag ætt, og vil taka ei kongsdotter i staden.

[1] Rett nok finst det i Guðmundarkvæði av Arngrímr áboti, men det høyrer 14de hdr. til.

Baade personnamni, dei historiske tilknytingane og staden for hendingane hev vore dei same baade i Spangereid-traditionen og i saga-traditionen. Skal ein difor løysa spursmaalet um det er nokon serskild samanheng millom Spangereid-traditionen og dei færøyske visone, maa ein sjaa etter um desse tvo traditionsgreinene hev sams avvik fraa saga-traditionen.

Um me tek fyre oss den færøyske traditionen, vil ein finna at han vik av fraa saga-traditionen i desse hovudstykki:

1. Etter paabod av mori vert Ásla kasta i vatnet; ho kjem rekande til lands og vert teki upp. Denne segnformi finn ein i Brinhild (v. 177—178) og i Gests ríma. I Ragnars táttur er det ikkje fortalt koss Ásla er komi til Haki. Forteljingi um barnet som vert lagt i eit skrin og kasta i vatnet og sidan funne att, er som Vries segjer eit vanlegt motiv. Her skal me berre nemna at det finst i ikkje mindre enn tri norske folkevisor [1], so det synest aa ha vore eit umtykt drag i den norske folkevise-diktingi. Det er merkande at i alle tri visone er det mori som set barnet uti, liksom i Brinhild.

2. Grunnen til at Ragnar er ute paa ferd og møter Kraaka, er ein annan i Ragnars táttur enn i Ragnars-saga. I taatten er Ragnar ute og leitar etter ei festarmøy, i soga vil han berre raaka vener og kjenningar i Norig.

3. Daa Ragnar skal føra Aslaug burt med seg, kjem kallen ho hev vore hjaa og vil faa henne attende, men han fær gull og fe i staden.

Ser ein no paa den norske visetraditionen, soleis som me hev han i Ramus-visa og i dei tvo avleidde danske visone «Regnfred og Kragelill» og «Karl og Kragelill», so hev den òg nettupp dei tri same avviki fraa saga-traditionen: 1. Møyi kjem drivande til lands i ei harpe (Ramus visa). At det er styvmori som set barnet i vatnet, er vel som Vries meiner eit seinare tillegg etter styvmor-eventyri. 2. Baade i Regnfred og Kragelill og i Karl og Kragelill er dei paa leiting etter møyi som i Ragnars táttur. 3. I Regnfred og Kragelill kjem den gamle mannen og vil faa jomfrua attende. Her ligg segnformene so nær einannan, at det kann ikkje vera tale um anna enn beinvegs samanheng. Ein kann jamføra Regnfred og Kragelill A 15—16 (cfr. B 20—21):

[1] Heggstad og Grüner-Nielsen, Utsyn yver gamall norsk folkevisedikting, nr. 140, 143 og 155.

Og hand reed over de agre,
Og hand reed over de tofte:
Efter løb den gamle mand,
Saa fast paa Kragelild raabte.

Hand gav ham baade guld og sølv,
Og dermed løb hand bort:
Saa førde hand hende saa listelig
hiem til det højeloft,

med Ragnars táttur v. 92—93:

Kallur kemur á bakkan oman,
rópar allvæl hátt:
tàr hàvið tikið mína dottur,
greiðið hàna aftur brátt.

Settu teir frúgv í lifting upp
við so mikið nos,
kallinum góvu teir gull og fæ:
frúgv skál fílgja os.

Samsvar i desse og andre vers viser at Ragnars táttur ikkje berre hev laant segnformi, men ogso beintfram hev laant versformi sume stader fraa den norsk-danske visa. Dette hev Axel Olrik peika paa. Han jamfører Ragnars táttur 84:

Hàki kall er fàðir àt màr,
hvönn dàg goymi eg geit,
Kráka eri eg kallað sjálv,
tàð er til navns at leita.

med Regnfred og Kragelill, A 11 (B 16):

En gammel mand er min fader,
Hand genner de geder af mose:
Selv da heder jeg Kragelild,
Min byrd vil jeg ej rose.

Han legg til at «ogsaa i Karl og Kragelill genfindes «Haki karl» som «hr. Karl»». «Mærkeligst er det fællesvers, hvoraf vi ser, at alle tre folkeviser udgaar fra en og den samme grundform af visen, og at denne — ligesom den islandske overlevering — har ladet Kraaka være datter af Sigurd Faavnesbane» (Sakses oldhistorie II s. 96). Dette verset er:

Sjúrður frægi vàr fàðir àt màr,
hann stóð í ormsins blóði,
Ásla eri eg kallað sjálv,
frú Brinhild vàr min móðir.

(Ragnars táttur 91.)

Her Karll hede mynn fader,
hannd døde y worme-gaard:
fru Brynnyll hede minn moder,
selff heder ieg Adell-run.
(Karl og Kragelill A 21.)

Olrik peikar serleg paa den lina som sigtar til striden med ormen: «hann stóð í ormsins blóði», «han døde i orme-gaard». Naar Brynhild er nemnd i same verset og dei ulike formingane av andre lina tydeleg gjeng attende til ei sams grunnform, der det hev vore tale um ein orm, so er det meg uskynande koss nokon kann neitta at det er Sigurd og striden med Faavne som er meint.

Paa alt dette er der berre ei tyding: Ragnars táttur maa vera bygd paa dei norske folkevisone likso vel som paa Ragnars-saga. Tvo norske visor (Lindarormen, Ramus-visa) ligg til grunn og hev gjeve hovudtilfanget; men desse visone er knytte saman til ei og retta noko paa etter den skrivne soga.

SMAASTYKKER.

XXI. Nogle fiskenavne fra Eddas nafnaþulur.

(Jfr. MM. 1912 s. 54 flg.).

Blandt kilderne til kendskab om det gamle nordiske ordforråd er skjaldekvadene og navneræmserne ikke de mindst vigtige, og især gælder det sådanne ord, som af naturlige grunde sjældent nævnes i den almindelige litteratur, således bl. a. fiskenavnene. Det er derfor fortjænstfuldt, som hr. O. Nordgaard har gjort i MM. 1912, at oplyse disse navne; jeg mener dog at kunne give et par bidrag til en rigtigere forståelse af enkelte ting.

Der er et par synsmåder, som må gøres gældende overfor de navne, «þulur»ne optager, og som forklarer ejendommeligheder, der ellers ikke let kan forstås.

Hensigten med disse nafnaþulur er ikke naturhistorisk, men skjaldeteknisk; dels til omskrivning af havet (fiskenes land, opholdssted) dels af orm (land-fisk), sjældnere af sværd el. pil, havde man brug for fiskenavne, og det er en række hertil brugelige navne, þulan indeholder. Men det er øjensynligt, at ialfald til den første række omskrivninger egner navne på andre havdyr sig lige så godt som fiskenavne, ja bedre end *skálgi* (som forøvrigt på dansk endnu stadig bærer sit gamle navn *skalle*, Arkiv XXV, 145) eller andre udprægede færskvandsfisk. De to sidste vers i þulan, som Nordgaard ikke medtager, er da også næsten udelukkende hvalnavne, og ind mellem fiskenavnene har vi navne som *humarr*, *krabbi*, *igull*, *skelfiskr*, navne på dyr, zoologerne ikke regner til fiskene. For øvrigt gør Nordgaard sig skyldig i en anakronisme, når han antager det samme om hin tids folk. Selve navnet *skelfiskr* viser, at fisk ikke er et zoologisk ordensbegreb i hin tid (og navne som *korsfisk* for søstjærnen, og den engelske folkeetymologi *crayfish* for krabbe viser, at selv i nutiden er ulærde folk ikke bange for at henregne andet end 'pisces' til fiskene). Set fra þula-digterens synspunkt er de da lige gode «fisk» allesammen, både hvaler og hummer og muslinger. Dette gælder imidlertid i langt ringere grad deres brugbarhed i den anden række af omskrivninger; at kalde ormen «lyngål» el. «buskål»

er naturligt, og forekommer da også i folkelig prosa den dag idag, og der er en del andre fisk, hvis udseende er så nær åleagtigt, at de nok også kan poetisk forsvares; men når den kaldes *foldar humarr* (Líknarbraut 51, F. Jónsson, Skjalded. II B, 174) eller *heiðar hvalr* (Háttalykill 2 b, sst. I B, 488, Merlínusspá 1,46, sst. II B, 19), er vi inde i en tid, da skjaldene digter på grundlag af deres þula-viden og ikke efter deres eget syn på naturen.

Men når hensigten er skjaldeteknisk, er det forståeligt at der kan mangle ret vigtige navne; det savnede *ýsa* citeres hos Fritzner og Svb. Egs. kun fra et eneste sted (Skjaldedigtn. I B, 369) og bruges dær ikke i omskrivning, men om selve den nævnte fisk. At man kan glemme et enkelt ord er forøvrigt let at forstå; sål. har Nordgaard selv mellem nr. 13 og 14 glemt *aurriði* (Salmo trutta), skønt det sikkert er lettere at følge en given navnerække end at digte en sammen fra en mængde kvad.

Og til digternes brug egnede egennavne på bestemte fisk sig lige så godt som appellativer. Dette forklarer, hvorledes *andvari* er kommen med. *Andvari* er ingen fiskeart, men egennavn for en dværg, som i lakseskikkelse levede i en fos, altså en laks. *Vartari* er måske indkommen ved en ren misforståelse; ifølge SnE. I, 346 kaldes «sá þvengr, er muðrinn Loka var saman rifaðr», *Vartari*. Nu kan en orm kaldes både *þvengr leiðar, lyngva* og *fiskr leiðar, lyngva*. Dersom en skjald i et vers, som nu ikke er kendt, har brugt kenningen *vartari lyngva* el. *vartari leiðar*, kunde det af en þula-digter let opfattes, som om *vartari* var et fiskenavn.

Det er slet ikke umuligt, at de «fiskenavne», som endnu ikke er identificerede, som *glǫmmungr* og *þrǫmmungr*, kan skyldes lignende forhold, som nu ikke længer kan opredes; og det er meget muligt, at allerede þulans forfatter har været ganske uvidende om, hvad disse ord betød, men blot har taget dem ud af kenninger, hvor betydningen «fisk» efter hans opfattelse gav mening.

Det er egentlig snarere at forbauses over, at så mange af disse navne endnu kan tydes. Med hensyn til et af disse, *ǫlunn*, bør dog jævnføres Blandinger udg. af Samfund til udg. af gl. nordisk litteratur s. 59 flg., hvor det gøres sandsynligt, at der er ment en færskvandsfisk af lakseslægten.

Askov. *Marius Kristensen.*

(Trykt 16. mai 1917.)

FRA NORSK FOLKEMINDESAMLING. I.

VEILEDNING VED INDSAMLING AV FOLKE-MINDER.

Av Reidar Th. Christiansen.

Indledning.

Dei hadde so mange Truer; der var tru med alt som gjekk dei til. Johannes Skar.

Kjendskapet til vort folks historie bygger paa mange og forskjellige kilder. Først og fremst har vi de skrevne dokumenter, slik som de har samlet sig op aar efter aar, fra vore dages mængder av forhandlinger og aktstykker, lover og beslutninger og bakover i tiden gjennem aarhundrerne til de ældste krøniker og kongebrever. Jo længer bakover vi kommer, des færre blir der av dem, og tilslut slipper de helt op, saa forskningen maa se sig om efter andet materiale. Her trær archæologien til og søker av gamle mindesmerker og redskaper at læse ut hvad de har at fortælle om fortidens liv, og haand i haand hermed gaar sprogvidenskapen (filologien), og søker av sproget at vinde bidrag til landets og folkets historie. For nemlig at lære folket i sin helhet at kjende trænger man at lære av alle minder det har efterlat sig, av de redskaper det har brukt, av de huser det har levet i, og mens de skrevne kilder mere gir os det hele folks og ledernes historie, maa vi ut paa bredere grund om vi vil lære at kjende og forstaa det liv som levedes av almindelig folk i by og bygd. Et stort arbeide er gjort, og paa en hel række punkter trær de svundne tider os klart og levende imote.

Naar man i vore dage snakker med ældre folk, vil man litt efter litt komme efter at der netop i den seneste tid har foregaat

et stort skifte i kultur. Der lever endnu mange som vet at fortælle om tider, da forholdene var saa ganske anderledes, da alt samkvem faldt besværligere og tyngre, og utover i bygderne kan vi tildels endnu se spor av det gamle levesæt som holder paa at gaa bort, idet det nye, den internationale bykultur trænger ind, sikkert og uundgaalig, baaret ind paa tusen veie ved jernbaner og aviser.

Nyt som kommer, vil altid trænge noget gammelt tilside, og det gamle som nu forsvinder, er vor gamle landsens kultur og levesæt. I vor tid er man heldigvis kommet ut over den naive glæde over det nye, som med likegyldighet ser paa at alt gammelt stues væk paa mørkloftet, eller sælges ut av landet. Det gaar tvertimot mange slik, at de med en viss sorg ser det gamle gaa væk, naar de møter alle de overgangsformer det nye antar, i levevis og i bygningsskik, med jernbanestationerne som centrum rundt om i vort land. Det er derfor gjort meget og godt arbeide paa at redde med sig over i den nye tid det av det gamle som virkelig hadde værdi, og rundt om i vore museer vidner tusen ting om kunst og smag, om farvesans og formglæde hos de tidligere slegter, og gir rike og sterke impulser til dem som lever i den nye tid. Det blir dog bare en side av den ældre kultur som her kommer til orde; for al kultur gir sig utslag ikke bare i ting, men ogsaa i tanke og tro. Saa er det ogsaa med vor gamle landsens kultur, og det er disse minder som Norsk Folkemindesamling har sat sig til opgave at søke at redde.

Nu er der ved disse folkeminder i snevrere forstand visse eiendommeligheter, som gir dem en videre interesse. De gamle tiders aandsliv var enklere og mere ensartet, vel fordi det var blit til under enklere forhold. Som al anden kultur tok det op nyt stof, men langsomt og forsigtig, og det bevarte gamle elementer forunderlig seigt og trofast. Stadig sivet der nyt ind fra den internationale, litterære kultur, men folkekulturen gik likesom litt langsommere. Foreteelser som var blit gammeldags og avlægs blandt de litterært dannede klasser, levet sit liv videre i landsens liv og tænkesæt, og blandt ting som en fremmed halvveis drog kjendsel paa, dukket der op tanker og skikker, hvor man savnet de omgivelser som kunde gi dem sin forklaring. Forskningen har vist at slike ting er spiret frem av en livsanskuelse som tilhører en meget gammel tid, saa gammel at vi fra det liv som er eget for et enkelt folk, kommer over til noget almenmenneskelig. Derfor træffer vi

overalt i folkeminderne de samme store grundtanker, ja tildels de samme uttryk for dem, og derfor blir studiet av dem ikke en samlen av kuriositeter og snurrepiperier, men det blir en vei tilbake til det store almene grundlag, hvorfra til syvende og sidst al menneskelig kultur er grodd frem.

Disse utslag av gammelt aandelig liv lar sig ikke samle i museer slik som indbo og redskaper; for de lever jo i folks minde, og de blir borte med dem som mindes dem, eller med interessen for dem, og intet er mere skjæbnesvangert for dem end et slikt stort tidsskifte som det der i de senere aar er gaat over vort land. Derfor ber Folkemindesamlingen alle om at være med til at redde det som endnu lever.

Hvad er der her gjort, og hvad staar tilbake at gjøre?

Arbeidet med norske folkeminder er ikke nyt av aaret, det har tvertom gode traditioner i vort land. Landstad samlet og utgav vore gamle folkeviser, og Asbjørnsen og Moe gav os i folkeeventyrene en national skat, hvis indflydelse i norsk aandsliv vi stadig klarere faar øie for. Sophus Bugge samlet store mængder av folkelig tradition og utnyttet dem med sit geniale skarpsyn, og Moltke Moe med sin dype forstaaelse av folkelig tænkesæt og sine enestaaende vide kundskaper kunde baade samle ind rike skatter av folkeminder og stille dem i det rette lys, og ogsaa senere har der rundt om i vore bygder levet mænd som hele sit liv arbeidet med at redde folkelig tradition. For at nævne en enkelt, saa har Sætersdalen i Johannes Skar hat en samler, som har formaadd at gi et klart og imponerende uttryk for dette dalføres særprægede, rike aandsliv. Men alle disse folkemindesamlere klager over at der blir mindre at finde, og man kan med rette spørre: er der endnu noget at samle? Det disse ældre samlere særlig søkte, var den f r i e r e folkedigtning, eventyr og viser, og disse er det nu kanske blit vanskelig at finde. Men er eventyrene, de rigtige gamle eventyr, borte, saa lever endnu de kortere, humoristiske historier, hvor der ofte skjuler sig gammelt, interessant stof, og endnu kan man nok faa høre dyrehistorier med sin forklaring av et eller andet eiendommelig træk hos vedkommende dyr. Synges ikke de gamle viser mer, saa gaar dog endnu de nyere viser om ulykkelig kjærlighet, om mord og sørgelige hændelser fra bygd til bygd. Folkelig musik, melodier til salmer og sange, gamle slaatter og danser lever endnu, og i leker med sang til kan der ofte findes forbau-

sende meget av gammelt stof. Saa har vi alle barnesangene, vuggeviser, barnerim, tælleremser som barna bruker naar de leker, vi har ordsprog og mundheld, og vi har gaaterne, i hvis korte, koncise sammenligninger der ofte gjemmer sig ældgamle tanker og anskuelser. Her findes ting som vel alle er kommet i berøring med, og end mere gjælder dette naar vi kommer over til det omraade, hvor der kanske er mest at finde, gammel skik og bruk. Gammel sedvane var sterk før i tiden, og om hele livet slynget der sig et væv av gamle tanker og meninger, som grep sindene med en egen mystisk magt. Tilsammen gir alt slikt os et billede av gammelt liv, langt sterkere og klarere end de skrevne dokumenter kan, og der er en uendelig variation i disse ting like fra ældgammel skik med at sætte ut mat paa Vættehaugen, og til uviljen mot at sitte tretten tilbords. De aller fleste har selv støtt paa noget av dette, eller visst om folk som har kjendt til det, og det som Norsk Folkemindesamling ber om, er da at ta vare paa alt slikt ved at skrive det op.

Nu vil man kanske si at man bare faar tak i ting som er kjendt fra før. Sikkert er nu dette ikke; for det er forbausende mange ting som vi bare kjender antydningsvis, og selv om det er kjendte ting, har de sin store værdi for forskningen. For nemlig at kunne tegne et sikkert billede av den gamle kultur trænger forskningen besked om utbredelsen av de enkelte foreteelser, og hver ny optegnelse kan hjælpe paa vei mot dette maal.

At samle folkeminder blir derfor ikke et vanskelig, hemmelighetsfuldt arbeide, men det blir noget hvor alle kan hjælpe til. Stort apparat skal der ikke til, det blir bare at være opmerksom paa det en hører av slikt, og saa at skrive det op. Det er gamle folk som vet mest slikt, og det gjælder derfor at benytte anledningen til at spørre dem, mens man kan, med hver av dem gaar det de vet, i graven. Det er selvsagt mest at finde av slikt utover i bygderne, men ogsaa i byerne er der stof nok, det er jo saa mange av folkene der som er flyttet ind fra landet, for godt eller for en kortere tid. Hvordan en skal samle, er det ikke saa godt at si noget almindelig om. Hovedsaken er jo at en faar dem der vet noget, til at fortælle, og dette sker bedst, naar de merker at den som spør, virkelig har interesse for slikt, og da kan en opleve hvordan det ene dukker frem efter det andet, minde kjeder sig til minde i samtalens gang. Er en fortælling

i gang, skal en nødig avbryte, i høiden gripe regulerende ind for at komme til det en vil ha fat i. Spørsmaal hjælper altid godt paa vei, og det viser sig at naar man selv er litt orienteret i disse ting, kan man ofte faa fortælleren til at huske paa noget som han ellers vilde ha glemt. For at gi en hjælp til en slik orientering er det at Norsk Folkemindesamling sender ut denne lille veiledning for samlere. En slik liste kan selvsagt ikke gi noget fuldstændig billede av et saa rikt og egenartet aandsliv som det der lever i vore folkeminder, men den vil i store træk gjennemgaa de grupper hvori dette bestaar. Først kommer alt som hører med ved de store almenmenneskelige begivenheter, bryllup, fødsel, begravelse (A), videre alt som hører til det daglige arbeide (B), og endelig aarets skiftende gang i helg og søgn, og dets indflydelse paa menneskenes liv (C). Dernæst gaar den over til de ting en hadde at ta til, naar noget usedvanlig var paa færde (D), og endelig tar den med det dulgte liv folketroen tænkte sig bak alle de ting, som møtte den i naturen (E). Det er om disse væsener og deres virke at der fortælles i de fleste av de beretninger som man pleier at kalde s a g n, og sammen med disse kan det passe at ta den gruppe som man kan kalde b y g d e f o r t æ l l i n g, eller tradition om gammelt bygdeliv, om merkelige personer og steder. Nu har der videre i tidens løp dannet sig en viss sum av tro og meninger, knyttet til naturens fænomener, og i F gis en kort oversigt over hovedtrækkene i denne «folkelige naturvidenskap», og saa følger endelig en kort orientering over de vigtigste omraader av den egentlige folkedigtning (G), de færdige produkter av folkets skapende fantasi. Som en antydning av hvad der menes, er der i anmerkningerne git eksempler fra forskjellige dele av vort vidtstrakte land, dels kan de vise hvad der sigtes til, dels kan de hjælpe til at fremkalde ting i fortællernes bevissthet. Om optegnelserne gjælder det først og fremst at det nedskrevne skal være saa likt den mundtlige beretning som mulig. Det er derfor bedst om man kan bruke den fortællendes egen dialekt, og kan man ikke det, maa man iallefald se at faa med de karakteristiske uttryk og vendinger; endelig skal der ved en optegnelse tilføies hvem der har fortalt det, og t i d e n og s t e d e t, hvor man har det fra.

Saa ber Norsk Folkemindesamling alle om hjælp, alle som er interessert for gammelt liv rundt om i by og bygd. Den vil gjerne bli et centralinstitut for indsamlingen av folketraditioner,

den har det meste av de ældre samlinger, og ved at sende dit det de hører, kan medarbeiderne være sikre paa at det blir bevaret, og at det blir med til at danne et billede av vort folks aandelige liv fra slegt til slegt.

A. De store begivenheter i livet.

1. Frieri og bryllup. a. Hvordan en faar vite om sin tilkommende[1], ved merker, varsler, drømme, ved visse kunster etc. Om forskjellige fremgangsmaater for gutter og jenter. Skulde slike varsler tas til bestemte tider (Julekveld, Nytaarskveld, St. Hans etc.), ved andres bryllup. Skulde man opsøke bestemte steder[2] for at faa vite om slikt (Drømmenuten).

b. Kan man paa nogen maate øve indflydelse paa andres sind, vække kjærlighet eller had. Vinde en andens kjærlighet. Hvordan en gut skal gjøre det, eller en pike. Hvilke midler bruktes. (Planter[3], dyr[4], mat, klær, haar, blod[5] etc.) Hvordan det blev gjort. Kjendes fortællinger om bruken av slike kunster, og hvordan det gik. Sætte splid mellem forlovede, eller egtefolk, hvordan det blev gjort[6]. Hvordan en kan verge sig mot slikt[7]. Hvordan man kan skaffe sig underretning om sin tilkommende, varsler og merker som viser hvordan de blir i egteskapet[8] (om piken er jomfru etc.).

c. Frieri og forlovelse. Er der bestemte skikker

[1] En skulde faste julekvelden og saa stille frem tre glas, ett med øl, ett med vin, ett med vand. Om en stund kommer der en og drikker. Tar han ølglasset, er det rent bra, tar han vinen, gaar det ogsaa an; men tar han bare vandglasset, blir det den rene elendighet (Valdres). Sitte Glomskveld (Telem[arken]) bake drømmekaker.

[2] Ligge «i draume» paa Svarvarneten (Sætersdal).

[3] Koke Elskovsgras (Nordland).

[4] En svaleunge i øl (Valle); tungen av en ravn (Skaabu).

[5] Kan du faa ti ho av dit eiget blod utan ho veit um det, so kan ho inkje bære seg (Gausdal).

[6] I 1325 vilde en kone i Bergen, Ragnhild Tregagaas sætte splid mellem et par egtefolk for at faa manden, Baard, for sig selv. Hun la bryllupsnatten fem brød og likemange erter i sengen til dem og et draget sverd ved hodeputen og saa sang hun en tryllesang over dem. Ragnhild blev idømt en streng straf

[7] Gaa en mil i nye sko, held saa vin i dem og drik.

[8] En som er glad i kaker, blir en snil egtemand (alm.).

knyttet hertil. Brukte brudgommen en til at fri for sig (belegut).

Er der bestemte tider paa aaret — dager[1] da man bør fri, holde bryllup. Bør brud og brudgom passe sig for noget, eller iagtta noget i tiden før brylluppet.

d. Bryllup og bryllupsskikker før og nu. Om brudens utstyr. Klær før og nu, brudekrone, naar den bruktes (kronebrur). Indbydelse til bryllup. Hvem blev budne (bearlag), og hvem frembar indbydelsen (kjøgemester, faste former). Førning (sending, fønn), naar den blev bragt, og hvem bragte den. Færden til kirke, optog, musik. I kirken. Varsler og merker for brudeparrets fremtid (av veiret[2] etc.), for de andre deltagere. Paa hjemveien[3]. Ankomsten til bryllupshuset; var der da noget at passe paa[4], varsler. Maaltid og bordskik, faste retter. Gi i skaalen. Var der bestemte danser (stabbedansen); skulde bruden skifte dragt (konedragt). Hvorlænge varte bryllupet. Var der bestemte gjester til anden eller tredje dag. Merker paa hvem der næste gang blev brudefolk. Flytning til det nye hjem (hjemkommerøl).

2. Fødsel og barnedaab. a. Hvordan en faar vite om det blir gut eller pike[5]. Hvordan kan morens opførsel i den tid hun gaar med barn, paavirke barnets senere skjæbne. Hvad hun derfor skal gjøre, og hvad hun skal vogte sig for. Om farer som truer kvinder som gaar med barn[6].

b. Selve fødslen. Hvordan den kan gjøres let[7]; hvordan den kan virke paa barnets senere liv. (Efterbyrd, seiershue). Hvordan man kan holde farlige magter borte. Tegn og mer-

[1] Ikke mandag (Gudbrsdl.), tirsdag eller fredag (Sparbu), fredag (Smaalenene), torsdag (alm.).

[2] Vind varsler ufred (Sætersdal); en regnskur varsler rigdom (alm.). Den som sætter foten længst frem, naar de staar for alteret, blir herre i huset. Ingen maa passere mellem brudefolkene; det varsler ufred.

[3] Hjemreisen skal foregaa en anden vei (Romerike).

[4] Brudens mor skulde række dem sukker og brød (Odalen).

[5] En skal med tilbundne øine ri paa en vævske ut av døren, og saa ta væk bindet for øinene. Ser en da først en kar, blir det en gut. ser en en kvinde, blir det en pike (Valdres, Raade).

[6] Bjørnen er efter dem (Telemarken, Sogn).

[7] En skal løse alle knuter (alm.).

ker en skal gi agt paa, og hvad de sier om barnets senere skjæbne (av tiden, dagen, stjernene etc.) Det første badevand[1].

c. Udøbte barn. Hvilke farer truer dem. Fortællinger om Byttinger. Hvordan man skal bli dem kvit[2]. Hvordan barn kan vernes mot alle farlige magter, (røke over dem; med staal, sølv[3], salmebok, la lys brænde, ikke la barnet være alene etc.). Er der ellers ting som skal gjøres med udøbte barn[4].

d. Daaben. Naar barnet skal døbes. Valg av faddere. Navngivning, følges her nogen bestemt skik eller hadde det noget at si hvad navn barnet fik[5]. Varsler og merker ved daaben[6]. Skulde der gjøres noget bestemt, naar barnet kom hjem[7].

e. Stel med barn forøvrig. Er det bestemte ting en skal vogte sig for (vugge tom vugge, ikke la fremmede se barnet etc.). Naar barn fælder tænder[8].

3. Død og likfærd. a. Varsel og merker paa at en er feig (skal dø). Feigdarbod. Varsler av dyr (hare,[9] skjære, hakkespætt, ugle, ravn, orm etc.). Varsler av lyd, fornemmelser[10] (rop, suse i ørene, klør i øiet etc.). Overnaturlige varsler (draug, nøkk, naalys, drauveljos[11]). Andre varsler[12]. Hvordan en selv kan ta varsler om hvem der skal dø — naar dette skal gjøres (juleaften[13], nytaar, St. Hans). Varsel ved andres likfærd.

[1] Lægge en skilling i badevandet (Halsenø). Ikke slaa det nordover (Elverum).

[2] Rise dem paa gjødselhaugen. Koke i et eggeskal, for at faa dem til at snakke og derved røbe sig.

[3] Lægge sølje i vuggen (Valdres).

[4] Smette dem igjennem et vindu (Sparbu).

[5] Dei som hadde eit vondt liv, dei sytte dei med at reise uppatt. Dei vilde ikkje namnet skulde lida vondt ein gong til (Sætersdal).

[6] Læser presten feil under daaben, faar barnet epilepsi (Sogn).

[7] Det skulde lægges paa en brødleiv (Valdres).

[8] Man skulde kaste den fældede tand i varmen og si: «Mus, mus, gi mig en bentand for en guldtand» (alm.).

[9] Drar haren sig ind mot husvæggen, er der feigt folk paa gaarden (Valdres).

[10] Syng det fyre øyro, er der feigt folk (Sætersdal).

[11] Det ser ut som en lysflamme, men er litt blaaere, viser sig baade ute og inde (Valdres).

[12] Av skaret i lyset juleaften (Valdres).

[13] Ser en gjennem vinduet utenfra juleaften, ser en dem som skal dø, sitte uten hode (Telemarken). En kan gaa til kirken julenat, saa ser en dem som skal dø i bygden (Valdres).

b. Ved dødsleiet. Kan man hjælpe den syke til en let død — fjerne hindringer for døden. Ting en bør iagtta. Hvad man skal gjøre like efter døden[1] (lukke øinene, folde hænderne) for at den dødes sjæl skal faa fri adgang til at drage bort. Brænde likhalmen. Hvad skal der gjøres for at hindre den døde fra at gaa igjen[2]. Brukte man at føre liket ut av huset gjennem den vanlige indgangsdør. Stelle liket. Hvem skal gjøre det, og hvordan skal det gjøres. Vakt ved liket (likvake). Skal den døde ha noget med i kisten (mat, penger etc.) og hvorfor. Brukte man at melde dødsfaldet til dyrene paa gaarden.

c. Begravelse (gravøl). Hvordan man feiret gravøl i gamle dage. Bære ut liket. Kjøre til kirke — naar den døde drog ut av gaarden for sidste gang (velfarsskaal). Jordfæstningen. Varsler om den døde blev salig eller ikke (av kistens tyngde, stilling, av kirkeklokkerne, dyr etc.). Skal enkelte slags mennesker begraves paa særlig vis (selvmordere, myrdede, barselskoner). Tro om graven og dens stel.

B. Daglig liv. Stel og arbeide.

1. Hus og hjem. Bygningsskik før og nu. Hugst av byggetømmer, naar det bør gjøres. Valg av tomt (sætte hus til meins)[3]. Hvad man skal iagtta under bygningen. Naar huset er færdig (kranselag). Indflytning. Vern mot ildebrand og anden ulykke. Trær paa tunet (tuntræ, tomtetræ). Indredning av rummene og bohave, slik som det var før og nu. Gravning av brønd. Hvordan en kunde finde brønd (ønskekvist).

2. Klær og dragter i gamle dage og nu.

3. Indearbeide og stel. Naar en slaar ut vand, og hvad en da skulde si[4]. Naar en henter vand[5]. Naar en

[1] Sætte et speil foran den døde (Romerike). Dække alle speiler (alm.). Sætte op alle vinduer (Sparbu).

[2] Man skulde strø linfrø om huset (Elverum, Romerike).

[3] Om kvelden før en skal til at bygge, tar man og sætter et kjørrel omvendt ute paa bakken, der hvor en tænker at bygge. Hvis der da morgenen efter ikke er noget under det, er en tryg; men det har hændt at der har ligget en orm under, og da er det bedst at vælge en anden tomt (Valdres).

[4] Agte dykke, de som under bur. Gaa undav fyr heit (Sogn).

[5] Hvis vand er hentet efter at det er mørkt, skal det vigsles med ild (Valdres).

klipper haar og negler, maatte en ta vare paa dem, og hvordan det gik ellers [1]. Naar man ikke skulde klippe negler eller kjæmme sig [2]. Varmen paa peisen [3], gjøre op ild, naudeld. Matlagning, gammel matskik, bestemte retter. Naar man brukte at spise før i tiden og nu. Brødbakning, var der da noget at passe paa, eller visse merker at iagtta [4]. Kjernesmør [5]. Vask, Spinde. Var der visse tider da man ikke maatte spinde [6], og hvordan gaar det dem som gjorde det allikevel [7]. Ved væven; var der visse ting at passe paa naar væven blev sat op [8], mens man vævet [9], eller naar man tok den ned [10]. Slagt. Skulde der gjøres noget med bestemte stykker av kjødet. Naar skal der slagtes (paa flo sjø, ved nymaane). Indearbeide og husflid. Beskrivelser av gamle methoder og gammel redskap. Om husflid før i tiden og nu.

4. **Forholdet til naboer og omgivelser**. Naar der kommer fremmede ind [11]. Hvorfor det kan være farlig (stjæle lykken fra en, ondt øie). Om at laane bort noget. Naar en kan gjøre det, og naar det er betænkelig. Fællesarbeide (doning, dugnad).

5. **Utearbeide.** a. Paa aker og eng. Arbeide i vaaronn, høionn og skurd. Gamle redskaper. Haaballen. Pløining, merker paa naar en skal begynde; var der noget at passe paa ved pløiningen. Saaning. Naar skal man saa, og hvem skal gjøre det. Lægge noget i saa-asken. Merker, naar man skal saa. Kan man gjøre noget for at faa kornet (græsset) til at bli høit. Gjøre aker og eng frugtbare. Naar det skulde gjøres, og hvad en skulde si [12]. Verne aker og eng mot

[1] Tok'en ikke vare paa haaret, kunde fuglene faa fat i det, og da fik man hodepine.

[2] «Kveldskaarne negler og nordkjæmmet haar, faar ei ro i kirkegaard» (Hedemarken).

[3] En skulde gi ilden salt og mel, ellers brændte den op huset (Enebak).

[4] Blev sidste brødleiven stor, saa blev man aldrig fattig (Sætersdal).

[5] Sætte draugestein eller kors i kjernen (Valdres).

[6] Man skulde ikke spinde torsdag aften (alm.).

[7] Pike gaar igjen, viser en blodig haand og sier: «Her ser du hvad jeg vandt, for hver lørdagskveld jeg spandt.»

[8] Den skulde vigsles med varme (Valdres).

[9] Man skulde ikke spise, naar man sat i væven, for da aat en op veften (Valdres).

[10] Kom der ind nogen, mens man tok ned væven, fik han epilepsi (Valdres).

[11] Man skulde svinge en brand mot fremmede som kom ind (Romsdal).

[12] «Vaagner op, vaagner op baade aker og eng, ti nu har du sovet saa længe paa din seng, at nu er den hellige Jonsokdag kommen» (Ørsten).

skadyr (fugle, insekter) ved ord (bønner), visse kunster o. s. v. Hadde man noget navn paa bevægelsen i kornakeren naar det blaaste, eller sa man at der bodde nogen væsener i kornet, f. eks. at skræmme barn væk fra akeren. Indhøstning. Naar den skal begynde (visse tider, merker etc.). Skulde der gjøres noget med redskapene. Var der noget særlig ved det første eller sidste neg som blev indhøstet. La man merke til hvem som fik det sidste neg, og fik denne noget bestemt navn. Skulde noget (av græsset eller kornet) staa igjen, og av hvilken grund[1]. Holdt man nogen fest efter slaatten (eller efter skurden). Brukte man da nogen bestemte retter (slaattegrøt), eller fulgte man da nogen bestemt skik. Tersking. Gamle og nye maater at terske paa, redskaper. Skulde noget av kornet lægges tilside, til naar, og hvad skulde det brukes til. Hvilke sorter korn dyrket man før. Hadde de andre navn nu end før. Lindyrkning. Dyrket man lin før, og hvordan stelte man med det (skjekting), beskriv fremgangsmaaten.

b. I fjøs og stald. Bygning og indredning av uthus. Naar nye dyr kommer til gaards. Hvad skulde en gjøre med dem[2] (eller si til dem) for at faa dem til at trives. Hvordan skulde man faa god lykke med sine husdyr[3] og verne dem mot onde magter[4]. De enkelte husdyr. Hesten. Merker paa god hest. Stel av hester. Tussefletter. Hvordan en verner hesten mot onde magter. Maren. Fortællinger om maren som rir hestene. Hvordan en holder maren borte (Simonssvipa, død skjære, sigd, almanak over spiltauget). Ko og kalv. Om at faa gode kjør. Bedækning; varsler av dem en møter skulde man gjøre noget bestemt naar kjørne kalvet[5]. Var der noget at passe paa, naar dyrene skulde paa beite[6]. Skulde der gjøres noget med busaltet[7] eller med bjelden[8]. Naar

[1] Man skulde ikke rake ind sidste høidotten. Huldren skulde ha den til dyrene sine (Jarlsberg).

[2] La dem drikke av bjelden (Valdres).

[3] For god trevna paa hestene: «Ta en levende orm, førend gjøken galer, og sig til ham, naar du tager ham: «Jeg tager dig for mine heste», og læg ham i dørstokken. Det hjælper» (Romedal, Eker, Fron).

[4] Sætte kors over dørene (alm.).

[5] Kalven tas tre gange om sin mor (Valdres).

[6] Dyrene skulde korses med tjære (Valdres), man skulde lægge staal foran dørstokken (Hedemarken).

[7] Det skulde blandes med briskenaaler og ildmørje (Valdres).

[8] Man skulde ha ild og salt i den (Valdres).

dyrene skulde til sæters[1]. Kunde man verne buskapen mot udyr (klomse), hvad sa man da[2]. Hvad sa gjæterguttene for at faa pent veir[3], eller for at holde udyr borte[4]. Naar man flyttet ind paa sæteren, eller reiste hjem om høsten, var der da noget at passe paa. Sæterbruk og sæterstel før i tiden og nu. Melking og melkestel. Verne om melkelykken, stjæle melk. Troldkatten, hvordan man kan skaffe sig den og verne sig mot den. Andre husdyr. Gris, sau, gjet, høns, bier etc. Var der særlige skikker knyttet til stellet med dem.

c. Jagt og fiske. Om jagt og fiske i ældre tider, og de vaaben og redskaper man da brukte. Fortællinger om store jægere og fiskere fra gamle dage. Varsel naar man gaar paa jagt eller fiske, heldig og uheldig møte[5]. Hvad en skal gjøre for at faa god fangst[6], læse fiskebøna[7]. Børsen. Om at skjæmme en børse[8], og gjøre en skjæmt børse god igjen[9]. Hvad en skal gjøre med fiskeredskaperne for at faa god fangst[10]. Hvad en skal bruke til agn. Menneskekjøt som agn, og hvordan det gik med folk som brukte det. Ute paa fiske. Var der visse personer man ikke maatte ha i baaten. Brukte man andre navne paa dyr og ting, naar man var paa sjøen[11]. Hvad man ikke fik gjøre naar man var i baat,

[1] De skulde røkes med vivang, tysbast, kjærringhank og brænnestein (Valdres).

[2] «Jeg klomser bjørnen i munden, som roden i grunden. Jeg klomser hans klo, tænder og hans tunge, Hans lever og hans lunge. Jeg klomser ham i en sten» (Nordfjord 1862).

[3] Lova lova Lina! Gjev sole maatte skina yver meg og yver mine, yver folk yver fe, yver topp, yver tre, yver aaker, yver eng, yver jomfru Maria si raude gullseng (Telem.).

[4] Hjuringen sa: «Kjære Bedstefar, gaa fra mig», og bad saa godt dem kunde (Bø, Telem.).

[5] Møter en en hare, kan en likegodt snu med det samme (Valdres).

[6] En skal ikke ønske lykke; spytte efter (alm.)

[7] Aabar, aabar Roke, bit paa mine kroke. Biter du saa drar jeg. Hænger du saa har jeg. Kjil paa kroken, kjil paa kroken! Pøi, Pøi, Pøi! (Urskoug).

[8] Skjære op en torv, naar en hører skuddet, og la det grønne ligge ned. Bøssen kan ikke træffe, saalænge torven ligger slik (Eker ca. 1850).

[9] Løsne en græstorv og smyge bøssen under (Valle).

[10] Kroken smøres med heirefett (Valdres). En skal spytte paa anglen (Brunla).

[11] Man fik ikke nævne gris paa sjøen (Volden).

og hvorfor[1]. Hvordan man kunde skræmme fisken eller narre den til sig. Hvordan man fik vind[2].

d. Andet utearbeide. I smien. Tømmerhugst (merker, varsler, skikke), arbeidsmaater og levevis. Kulbrænding. Fremgangsmaate. Ved kvernen. Kjøbmandskap, marked og byreiser i gamle dage (fortællinger). Gamle færdselsveier.

6. Tjener og husbond. Om at stede tjenere. Naar skal tjeneste tiltræs. Hvad skal en gjøre for at tjenesten kan gaa godt. Flyttedagene. Tjeneres kaar før i tiden.

C. Aarets tider og merkedager. Helg.

1. Aarets gang. Almanak, planetbøker, «aspekterne». Om Primstaven og dens tegn. Bondepraktika, kjendes den.

a. Merkedager (utenfor høitiderne). Sante Knut (7 jan.)[3]; Brettemesse (11 jan.); Tyvende dag jul[4]; Paalsmesse (25 jan.); Kyndelsmesse (2 febr.)[5]; Blaasmesse (3 febr.)[6]; Dortemesse (6 febr.); Peders Stol (22 febr.); Mattis (24 febr.)[7]; Gregorsmesse (12 mars)[8]; Voffrumesse (24 mars)[9]; Marimesse (25 mars)[10]; Sommerdag (14 april)[11]; Gaukmesse (1 mai); Hallvardsdag (15 mai)[12]; Bjørnevok (22 mai); Petrus og Paulus (21 juni); Syftunsok (2 juli)[13]; Knut med Ljaaen (10 juli)[14]; Marit Vassause (20 juli); Hundedagene gaar ind (24 juli)[15]; Syvsoverdag (27 juli); Olsok (29 juli)[16]; Larsok (10 august); Barbrodag (24 august)[17]; Kvernknarren

[1] Ikke plystre eller bande, for saa fik man storm (alm.).
[2] Ved at klø masten (alm.).
[3] Ringjer joli ut (alm.).
[4] Er vinteren halvgaat, men det værste staar igjen.
[5] Kyndelsmessetøyr er godt paa garden, som 12 lass høi (Telem.).
[6] Er første vaardagen, blaaser liv i alt (Bø).
[7] Bryt is. Er der ingen is, saa gjør han is.
[8] Nat og dag er like vid (Berg). Kommer skjæren (Aaseral).
[9] Sætte ut vand for at se om det fryser (Valdres).
[10] Er vaaren ventande.
[11] Sumarneterna koma visst, men ner sumaren kjem, er uvisst.
[12] Hallvardsokodag er bedste saadagen (Seljord).
[13] Syftunsokodag setter skyi seg i lag og varer til olsokodag (Ringerike).
[14] Kjell Fut og Sante Knut driver bonden med ljaaen ut.
[15] Gaar de ind med regn, regner det til de gaar ut (alm.).
[16] Olsoko røyta er oftaste viss.
[17] Barsokofrost gjerer mange matlause (Seljord).

(Ægidii dag, Yrjans dag) (1 sept.)[1]; Fingergullsmesse (12 sept.); Mikkelsmesse (29 sept.)[2]; Vinternætterne (14 okt.)[3]; Alle Helgen (Helgamess) (1 nov.)[4]; Klemets dag (23 nov.)[5]; Andreas Fisker (30 nov.); Nilsmesse (6 dec.); Lussimesse (13 dec.)[6]; Tommesmesse (21 dec.)[7].

b. Rim og utsagn om aarets maaneder. Januar[8]. Februar. Mars. April. Mai[9]. Juni. Juli. August. September. Oktober. November. December.

c. Ukens dage. Deres indflydelse paa menneskenes handlinger. Søndag. Hvordan det gaar dem som arbeider søndag[10]. Mandag[11]. Tirsdag[12]. Onsdag[13]. Torsdag. Vigtig tid for alle magiske kunster[14]. Underjordiske og troll viser sig. Hvad en bør gjøre paa torsdag, og hvad en ikke bør gjøre[15]. Fredag[16]. Lørdag helligaften.

2. Aarets høitider. a. Før jul. Lussinat, hvad dyrene sier da. Lussifær (cfr. oskorei)[17]. Forberedelser og stel uken før jul (skarkjeuken) — matskik. Imberaften. Julekvelden. Hvilke arbeider der skulde gjøres, og naar en skulde

[1] Er Yrjansdagen turr, verdt det vandt um kvennavatten (Telem.).

[2] Mikelsmess tid skal avlen vera inne.

[3] Naar vetterneterna koma, ska en venta vetteren med.

[4] Helgamess er vetterèn viss.

[5] Naar Sante Klemet kjem, ska alla skipi ligje i hamn.

[6] Fraa Lussi langenat til jol er kvar dag merkjedag. Lussinat er aarets længste nat (Bø) og den har sit navn derav at lusen rækker at krype tre sengelængder (Eid).

[7] Kjem Tommes med bytta aa gjev maltvatten til jol.

[8] Efter nyaaret længes dagen et hanefjed. Torre med sit skjegg lokkar Borni under solevegg. Gjøe med sit skin lokkar Borni inn.

[9] Turr mars, vaat april og kall mai er merke til eit godt aar. Mai møy kjem aldri so seint, ho ei treng ein neve høi (Valdres).

[10] Har en druknet søndagssydd tøi paa, kan han ikke findes igjen (Østerdalen). De fliser en skjærer søndag blir brændt paa ens haandbak i helvede.

[11] En laak mandag betyr en god uke (Søndmøre). En skal ikke flytte (Gudbrsd., Ringerike). Ikke saa (Sogn).

[12] Er folket tidugaste.

[13] Stend midt i vika og ser etter baade Heljom (Trondhjem).

[14] En som er født torsdag, er fri for trollskap (Lister).

[15] Ikke spinde (alm.). Holde bryllup (Gausdal), ikke barnedaab (Id), ikke flytte (Mandal), ikke slippe ut kjør (Østerdalen).

[16] Barn, født paa fredag, faar det onde øie (Sparbu). Fredagsveir er søndagsveir (alm.).

[17] Et selskap med mænd og kvinder med hester var ute 3die dag jul (Vikør).

være færdig. Sætte op juleneg. Ringe eller skyte ind helgen. Hvordan stuen blev pyntet. Lauge sig. Skulde det ske i en bestemt orden, eller paa en bestemt maate. Spisning. Skulde bordet dækkes paa nogen bestemt vis. Blev der brukt bestemte retter mat. Laa man julenatten anderledes end ellers[1]. Skulde der brænde lys i stuen, eller staa mat paa bordet over julenatten, og av hvilken grund. Bruktes der juleleker. Skulde der sættes ut mat, paa laaven, paa haugen[2], under visse trær[3]. Blev det brukt at smøre visse billeder (Fakse), eller stener[4], og hvorfor blev det gjort. Varsler og merker paa julekvelden. Om ens tilkommende, om nogen var feig (se ovenfor). Forskjellige maater at ta varsler paa, støpning etc. Skulde dyrene ha noget særlig fôr[5]. Maatte man verne dyrene mot onde magter, og hvordan kunde man det. Var det farlig at gaa utenfor om kvelden. Var de overnaturlige væsener paa færde (oskorei, jolesveinar, troll[6], underjordiske, døde). Fortællinger om folk som kom ut for slikt. De dødes midnatsmesse. Har nogen været tilstede der. Første dag jul. Kirkefærd. Besøk[7]. Andendag. Var der noget særlig med hestene den dag[8]. Kjendtes Staffans navn[9]. Julemerkerne[10]. Nytaar. Hørte særlige varsler og merker med til den dag eller nat. Hellig Tre konger. Var det skik at stjerneguttene gik omkring. Hvad sang de. Naar sluttet julen (13 dag og 20 dag); var 12 dag gamle julekvelden. Kjendtes Eldbjørgdagen.

[1] Man laa paa «juladott» paa gulvet (Eid).

[2] Vettehaugar var her paa mange gardar. Joleftdagjen aa nyaarsdagjen sette dei mat og slo ned øl aa brændevin til nissane paa vettehaugen (Fyresdal).

[3] Paa Vigeland i Vennesla ofret man til en ek for aarets grøde.

[4] Juvasteinen i Seljord. Man satte for den det bedste av jolekosten og sa: «Tak for sidst Juvastein.»

[5] Ottegrima. Julekveld gav de kjørene havreneg og sa til hver enkelt: «Æt vel og trivs vel, ikveld er det julekveld,» og naar en gik ut av fjøset. sa en: «I Jesu namn» (Raade).

[6] Paa gaarden Hankodd kom der hver julekveld et digert troll: det hadde et stort følge med sig, spiste op al julematen og drak op alt juleøllet (Aaseral).

[7] Alle skulde være hjemme første dag (Sparbu).

[8] Anden dag fik tjenesteguttene laane hestene paa gaarden og red rundt huset. Saa var folk ute med øl og vin (Tromø).

[9] Gi hestene «Staffansvatten» (Sætersdal).

[10] Sætte merker i vinduet for de 12 første dage efter jul. De varslet veiret for næste aars 12 maaneder.

b. Fastelavn. Kjendtes nogen særskilte skikker knyttet til fastelavn.

c. Paasken. Bruktes særskilte skikker Skjærtorsdag, Langfredag[1], eller særlige retter mat. Paaskenat; er da de onde væsener ute. Paaskemorgen[2] (Solen danser). Hørte visse merker eller varsler med til paasken. Kjendtes paaskeegg.

d. Pinse. Kjendtes nogen særlige skikker som var knyttet til pinse.

e. Sankt Hans. Jonsok. Kjendtes bestemte Jonsokskikke. St. Hans baal — springe over varmen — pynte med løvbusker. Bruktes noget optog, med visse sange. Brukte man at foreta sig visse magiske kunster, samle blomster, vaake ute om natten[3], duggen[4]. Ta varsler om kjærester og frieri — f. eks. ved at knytte straa, sove paa bestemte steder. Samle urter til lægemidler[5]. Besøk ved kilder eller kirker (Vaakekirker)[6].

D. Overnaturlige (magiske) kunster. Hjælp og raad i sygdom og fare.

1. Varsel og spaadom. Om giftermaal og kjærlighet (se ovenfor). Om død og likfærd (se ovenfor). Om ulykker — f. eks. ildebrand[7], om lykke[8]. Forskjellige maater at ta varsler og spaadom paa. Om drømmer og deres betydning[9]. Drømmebøker. Om at spaa. I kort, i kaffegrudd, i hænderne. Spaa ved støpning (av bly), ved eggehvite i vand, med sold og saks, med salmebok. Spaadom og varsler som følger med dyr (kat, hund, gjøk[10], ravn[11], ugle, lom etc.). Varsler med andre ting

[1] Langfredagsris (Brunla). Var det fint, blankt veir skjærtorsdag eller langfredag, blev det skìnaar (Fyresdal).

[2] Det hus hvor der paaskemorgen først blev tændt ild, skulde rammes av en ulykke (Telem.).

[3] Laa en ute Jonsoknat, lærte en at skjønne fuglene (Sparbu).

[4] Hjælper mot blindhed og sygdom.

[5] Blomster til medicin var kraftigst naar de blev tat Jonsoknat (Elverum).

[6] Hægeland kirke var vaakekirke (kjendt 1785).

[7] Naar hakkespett drar sig ind mot husene paa en gaard, blir der snart ildebrand (Valdres).

[8] Hvis den første orm en ser om vaaren, kræker motbakkes, skal en faa det ondt hele aaret, gaar den derimot utfor bakken, blir alt bra (Sætersdal).

[9] Drømme om ild betyr at træffe vondt folk. Drømme om penge stor sorg.

[10] Gjøken sier en hvorlænge en skal leve (alm.). Nordgjøk — naa gjøk, østgjøk sørgegjøk, søgjøk pengegjøk, vestgjøk glædegjøk (Elverum).

[11] Hører en ravnene laate mens en slaar, er det et godt merke (Sætersdal).

(Trykt 6. juli 1917.)

(skar i lyset, ild, mat, slagtede dyr etc.). Naar bør helst varsler tas og magiske kunster gjøres. Før solopgang eller efter solnedgang. Paa bestemte dager i uken (torsdag). Paa bestemte dager i aaret (julekveld, jonsok). Lykkelige og ulykkelige dage. Skuddaar. Bør slike ting gjøres paa bestemte steder. I peisen, paa dørtærskelen, ved brønd, paa korsvei, paa kirkegaard, i kirken.

2. Bestemte ting som er av betydning ved magiske kunster. Stjaalne og fundne ting, arvede ting (arvesølv), staal, nøkkel, hestesko [1], speil, vand (nordenrindende), vielsesring. Ting som har med kirken at gjøre (døpevand, oblat, vin, rust fra kirkeklokker, bibel, salmebok). Fra kirkegaard (dødningeskalle, ben, gravmuld, spiker fra kiste etc.). Andre ting. Kniv som en er myrdet med (skakniv). Visse planter (marihaand, firkløver), vildgræs [2]. Dyr eller deler av dyr. Mystiske tal og tegn. Heldige og uheldige tal (f. eks. tretten). Figurer. Femodd (pentagram), marekors, hakekors, ring, øie, planettegn, o. s. v., runer. Andre magiske figurer. Almindelige magiske handlinger. Faste [3], tie stille [4], være naken, ha klærne bakvendt [5]. Gaa rundt noget, gaa baklængs, gaa motsols, trække igjennem et hul (smyge) [6], puste paa, blaase paa, smøre, røke [7], maale [8], sætte bort i træ etc. [9]

3. Svarteboken. Hvordan man faar den. Den sorte skole. Hvordan den ser ut. Om folk som har hat den, prester Farer ved at ha den, om at bli den kvit. Om ukyndige som har kommet til at bruke den (løse fanden).

4. Trollting man kan lage eller skaffe sig. Dragedukke. Hvordan man faar den. Hvad den er god for, om farer ved at ha den. Fortællinger om den [10]. Trollkat (smør-

[1] Finde hestesko med søm i betyr lykke (alm.).

[2] Ogsaa Tullstraa, traar man paa det, gaar en vild, og maa vende et plagg for at finde frem igjen (Gudbrandsd.).

[3] F. eks. for at faa vite om sin tilkommende.

[4] F. eks. ved skattegravning.

[5] For at finde frem naar en er gaat vild.

[6] F. eks. mot svek (engelsk syke).

[7] F. eks. udøbte barn (Valdres).

[8] Mot mosot.

[9] Ved tandverk.

[10] Naar ein mann hev Dragedokka i huse sjaa seg, so fer han penger naar han vil; han fer ikkje meir enn tvo skjelling av gongen, aa den stikker han i handen paa manden mens han sover (Nordhordl.)

kat, tuss)[1]. Hvordan man skaffer sig den og har nytte av den. Om de spor den efterlater sig (trollkatspy). Hvordan man verner sig mot den, og frir kjørne fra den[2]. Andre lignende ting. Lykkeskilling. Usynlighetshat (huldrehat)[3], usynlighetsgræs, sprængegræs[4]. Ønskekvist, hvordan den tas og brukes. Ganflue, fortællinger om den.

5. **Hekseri og trolldom.** Fortællinger om trollkjærringer og deres kunster. At bli trollkjærring. Deres aarlige stevner. Naar og hvor de møtes (Bloksbjerg, Lyderhorn etc.). Hvordan de kommer dit (paa kvernsten, sopelime etc.)[5]. Hvordan de melker andres kjør. Hvordan trollkjærringer er opdaget, deres død, henrettelse i gamle dage. Trollmænd. Om Finner og deres kunster, de farer i hvirvelvind etc. Onde kunster, hekseri og forgjøring. Ska folk og fæ, sende udyr paa buskap, ta lykken fra. Sætte sygdom paa folk, hekse med dukker. Vinde og vende kjærlighet (se ovenfor). Hekse veir og vind, lage storm. Synkverving. Om pakt med djævelen. Hvordan en slutter pakt med ham, og hvad man derved kan opnaa. Farer ved en slik pakt. Han beskytter og henter sine; om at mane. Om vern mot hekseri og forgjøring (ved: kors, bønner, bibel, salmebok, spytte paa, slaa paa kjæften, ta klær bakvendt paa) med planter (f. eks. flygraun), rogn. Fortællinger om kloke folk. Prester som har hat svarteboken[6], som maner fanden gjennem et hul i vindusruten, kjører med fanden til hjul (Petter Dass).

6. **Sygdom og raad for dem.** Folks meninger om sygdom, hvad de kommer av. Folkelige navn paa sygdom (svek, elveblæst). Sygdom som er sendt (skott, avind, tøvr, etc.). Hvordan man kan verne sig mot slikt[7]. Raad for sygdom.

[1] Trollkatten faar ben av tanen i lyset (Sætersdal).

[2] Man fanger den og kaster den paa varmen, saa kommer hun som eier den ind, og skriker og slaar vand over sig (Valdres).

[3] Man henter den hos de underjordiske, idet man sier: «Laan mig den gamle bedstefarshatten din.»

[4] Man finder et hakkespettrede, og kliner igjen hullet med lere, og lægger et rødt klæde under. Fuglen kommer hjem, og flyr saa for at hente sprænggræsset, aabner redet og slipper saa græsset ned paa klædet, som den tror er ild (Namdalen).

[5] Trollkjærringen i Ringebu.

[6] «Lisle Jæger» i Bygland. Røkenpresten etc.

[7] Bøn mot tøvr. Ri paa din egen husbond, ri ikke paa min ko, ri paa mor din og far din, reis ind til Helvedes pine (Solør 1865).

Mot svek (støpe, smyge), gulsot, mosot (maale), faldesyke, utslag, bylder, tandverk, gigt, ormbit, finner, vorter, liktorn, benbrudd, vrena, knarren, barnesygdomme, ved blødning, ved brandsaar. Midler (maale, støpe, smyge). Planter som lægemidler, rare recepter, lægebøker. Aatgjerd (signeformler, vesser). Mot: vred [1], mosot, svek, gigt [2], byld, i barnsnød, tandverk, flein [3], ormbit [4], stemme blod, avind, skott [5], stanse ildebrand, mot hveps [6], mot mare [7], mot udyr [8].

E. Sagn og fortælling.

1. Tro og fortællinger om menneskenes sjæl. Hvordan den viser sig. Som mus, orm, insekt, kryper ut av munden paa en sovende. Om at skifte hamm. Varulv. Hvem blir varulv. Merker paa folk som er det. Fortællinger om varulv. I bjørnehamm. Fortællinger om folk i bjørnehamm. Mare (murua). Grunden til at en blir mare. Hvordan det merkes at en er mare. Fortællinger om mare som plager folk, og hvordan den er blit fanget. At verne sig mot maren paa folk og fæ. Vardøgr (vardyvle). Beretninger om folk som har vardøgr.

[1] Jesus og Sankte Per rei over eit le, da havde Sankt Pers faali ei vred. «Sæt dig ne,» sa Vaar Herre Jesus; «og læg le for le, saa har du bot» (Kingerike ca. 1860)

[2] Vor Herre Jesus reiste sig veien frem; der møtte han Gigte-mand. «Hvor skal du hen?» sagde vor Herre Jesus Christus. «Jeg vil sta og suge og bryte smaa ben.» «Du skal ikke,» sa den Herre Jesus, «Jeg er den mand som dig tilbage skal vende til det røde hav, der skal du staa til dommedag» (Gudbrsdl. 1830).

[3] Du og jeg er to og jomfru Maria den tredje. Vi skal gjøre aat N. N. for flein; for jordflein, for steinflein, for svarflein, for al den flein som i verden er, med saks og med sverd og med dødelig sølv og muslingen i samme sted (Ullensaker ca. 1880).

[4] Bjug laag innonde Linderot, stakk han opp i Jesu fot. «Hvi gjorde du dæ?» sa Jesus. «Fe eg gaadde deg inkje,» sa ormen. Ni tongerote ska sprække. I navn . . . (Bø 1878).

[5] Møte finnkjerring ve ein bæk me ein tjyrukop. Lat o bekskoen bite, lat o bloet langsomt drite, te at o denne kjyre bøter (Valle 1847).

[6] Dag, den mand med den brokutte kjol. Du skal stinga din styng i vær aa vind, men inkje i kjøt aa blod (Kvikne 1880).

[7] Muro, Muro Minne. Er du herinne, so ska du herut. Her e saks, her e spjut. Her e Simons svipa inne (Telem.)

[8] I Jesu navn slipper jeg mine kreaturer frem paa viden vold. Jesus og jomfru Maria tog sine 3 nøgler smaa og klomsede alle klodyr (Eker).

Fylgjer, deres utseende, hvem der har dem, fortællinger om dem. Menneskets skygge (folk uten skygge), billede, navn etc. De døde. Hvordan de døde har det. Hvor sjælen er. Gjengangere, vern mot dem (se ovenfor). Hvorfor faar ikke folk fred i graven, efter mord, efter at ha flyttet grænseskjel, efter anden forbrydelse; om at komme i kristen jord. Barn dræpt i dølgsmaal (utbor). Hvordan man skal bringe den til ro (gi den navn). Bringe gjengangere til ro (verp, kast). Mane døde. Finde druknede[1]. Spøkelser. Hvordan de døde viser sig, deres utseende (uten hode), de banker. Lygtemænd. Deildegaster. De døde paa kirkegaard eller paa sjøen. De dødes messe jule- eller nytaarsnat. Vern mot døde og gjengangere.

2. **Overnaturlige væsener.** a. I luften. Aasgaardsreien (oskorei, joleskrei, Lussifær), naar den er paafærde. Hvem der er med i den. Hvorfor den er farlig. Hvordan man kan verne sig mot den. Drager (flogdreken), hvordan de viser sig, og hvad de varsler.

b. I vand. Nøkken. Hvordan og naar den viser sig (som dyr, f. eks. hest). Beretninger om den. Den tar folk («timen er kommen, men ikke manden»), den taaler ikke at høre sit navn. Binde nøkken. Fossegrimen. Han spiller, og lærer folk at spille. Om folk som har lært av ham. Havfrue og havfolk. Deres liv, utseende, deres dyr. Marmælen. Hvordan den viser sig, fortællinger om den. Draugen, hvordan han viser sig; hvad han varsler. Beretninger om draug. Sjøorm. I havet, i indsjøer og fjeldvand. Hvordan den viser sig.

c. I berg og jord. Troll, jætter, jutul, rusul, rise, Bergmand, bergfolk, bøig. Hvor de lever, besøk hos dem. Deres alder, de prøver folks styrke, lar folk ro sig over et vand (Dyre Vaa), kaster sten efter kirke. Bergtat. Fortællinger om folk som var bergtat. Hvordan de hadde det. Hvordan de fris ut[2]; skyss med jutul (Johannes Blessom). Dverger, dvergemaal. Bergfolk raar over skatter. Underjordiske (tusser, vætter, haugefolk). Hvor de bor, deres utseende[3]. Hvordan de blev til

[1] En skal ha en hvit hane i baaten, og der hvor den galer, er liket (Lom).

[2] Ringe med kirkeklokker (alm.).

[3] Usynlige. Fortællingen om gutten som faar et bud med til en gaard av en stemme som roper at han skal si: «Dæld dat i Eld.» Det viser sig at der er en hulder paa gaarden som skriker: «Aa det var barnet mit, det.»

(Evas første barn). Fortællinger om dem, de liker ikke støi (kveldvart). Deres gaarder (huldregard, fundegard). De bor under fjøset, saa dette maa flyttes. De kommer hver jul (kjætten paa Dovre). Folk paa besøk hos dem. Kone som jordemor hos dem. Deres gaardsbruk. De ligger paa sæteren. Vil gjerne gifte sig med folk (Klævarsagnet). Hulder. Hulder og tømmerhugger. Kone av huldreætt, hendes styrke. Huldreslaatt. Horn tat fra haugafolk (Vaddarehaugjen. Hoelshornet i Rennebu). Skogsvætter. Skogsfrua, alver, elvefolk etc. Lindorm og drage. Fortællinger om dem. De vogter skatter. Merker paa hvor skatter er (blaalys). Om skattegravning. Hvordan skatter kan hæves. Hvad man faar se, og hvordan man skal forholde sig.

d. I hus og gaard. Nisse (tuftekall, tomte). Dens arbeide paa gaarden (steller hestene). Hvordan man skal stelle med den (sætte ut mat og klær til den). Hvordan den hevner slet behandling. Gardvor. Hvordan den skal behandles Haugebonde (Haugtuss). Bokke etc. – offer paa haugen.

e. Paa kirkegaard. Spøkelser, kirkegrim, helhest etc. Andre overnaturlige væsener. Paa veiene; svart hund. Hvitorm (visorm), ormekonge. Alrune (Marihaand) etc.

3. Bygdefortælling. Om ting, steder, merkelige mennesker etc. Forklaring av merker i sten og berg (jutulhugg, spor efter St. Olav etc.). Sagn om daler, gaarder, bækker etc. Navn paa slike steder, og forklaring av dem. Kilder. Deres hellighet, lægende virkninger; beretninger om besøk ved dem. Stenhauger, gamle gruber, jættegryter, bygdeborger etc., tradition om slikt. Kirker. Om bygning av kirker, materialerne blev flyttet om natten; om bygmesteren og troll (Finn, Skalle og St. Olav), Vaakekirker (Røldal), Lovekirker. Om kirkeklokkerne, hvad de sier[1]. Sunkne kirkeklokker. Historier om helgener (de hænger vaatter paa solskin), om St. Olav — om prester (rare prækener etc.), om religiøse bevægelser, om gamle militære. Om sterke folk, soldater, røvere, slagskjæmper, om forbrydere (tyver, pengemakere, mordere). Minder om Svartedøden — gammel bebyggelse (Hedals kirke). Minder om krig og ufred, om sult og uaar. Gammelt liv paa gaardene, gammelt levesæt etc.

[1] Ding dang. Makan ligger i Tune vand (Tune).

F. Tro og fortælling om naturens fænomener.

1. Himmel og himmellegemer. Solen, hvad man skal gjøre naar den viser sig første gang[1]. Maanen. Hvad den kan varsle om veir og vind. Om ny og næ (nytaarsny). Hvad flekkene i maanen er (manden i maanen). Stjerner[2], navn paa stjerner og stjernebilleder. Stjerneskudd, ønske sig noget naar en ser dem. Kometer. Hvad de er, og hvad de varsler. Melkeveien[3] (Vintergutua). Himmelegnene og deres betydning[4]. Regnbuen. Nordlyset[5]. Lyn og torden[6]. Vind og veir (se merkedage). Varsler om vind og veir av himmelens farve, av berg etc.[7] Merker paa regn, sne, haggel. Dugg og dens egenskaper. Om Dommedag, verdens ende.

2. Tro og fortællinger om dyr og planter. Om dyrenes skapelse. Hvad de sa den tid de kunde snakke. Hvad de sier nu. Varsler og merker knyttet til dyr (se ovenfor).

Firbente dyr. Husdyrene: Hest[8], ko, sau, gjet, hund, kat etc. Vilde dyr. Bjørn, ulv, ræv, hare, ekorn, rotter og mus, flaggermus etc.

Fugler. Ravn[9], skjære, hegre[10], svale[11], gjøk (herme gjøken)[12], hakkespett, kraake, trane etc.

[1] Naar solen første gang skinner ind gjennem ljoren, skal en lægge en smørklat for den (Vennesla), eller sætte en ring av smør i ljorehullet (Sundalen). Møte nysolen og spaa med en salmebok (Salten).

[2] Kan en se 7 stjerner i syvstjernen, kan en faa hvad en vil (Trøndelagen).

[3] Er den stor, blir der meget sne (Hedemarken).

[4] Kjæmme haaret mot nord er farlig (Hedemarken).

[5] Man plystret til Nordlyset for at faa det i bevægelse (Gudbrsd.).

[6] Lynrammet træ maa ikke nyttes (Eid). Katten skal jages ut i tordenveir (Søndhordl.).

[7] Naar Tustra faar skjegg, og Hesten faar man, da bør sig hver sjømand at skynde paa land (Sørfrøia).

[8] Djævelen skapte hesten og satte øinene paa benene dens, hvor der endnu er merker (Telem.) Hesten spiser bestandig, fordi den engang ikke vilde bære jomfru Maria over en bæk (Lister). Hesten er synsk, ser underjordiske (alm.)

[9] Er den klokeste av fuglene, kan hebraisk (Valdres).

[10] Hegren fløi ut før Vorherre fik skapt den færdig. Saa hev han benene efter den og derfor sitter de saa langt bak (Eid).

[11] Den overvintrer paa sjøbunden (Trøndelagen). Den sier: Kvittr, kvittr, kvi. Ho jomfru Maria skulda meg for skjæra si; ikke har eg skjær, ikkje har eg skjær (Lom).

[12] Hermer en efter gjøken, blør den sig ihjel, merker paa aspebladene (Elverum). Den blir til høk om høsten (alm.)

Fisk. Kveite (hvorfor den har skjæv mund), berggylt er grisen i havet etc.

Kryp. Huggorm [1], staalorm (slæve), snog [2], firfisle, tordyvel, marihøne (hvad man sier naar den flyr) [3], edderkop (kongroa), øienstikker [4], snile, lus [5], gramen.

Planter. Rogn [6], tibast (tysbast) [7], ener [8], asp (hvorfor bladene skjælver), hassel, mistel.

Folkelige navn paa planter, visse planter med særlige egenskaper, medicinske planter.

G. Friere folkedigtning.

Man kan inden den friere folkedigtning for en oversigts skyld skille mellem prosa og poesi. Til den første hører da eventyrene. Av disse har vi først og fremst de egentlige eventyr om kamp med troll og uhyrer, om befrielse av prinsesser, om store og vanskelige arbeider, om forhekselse og befrielse om trolddom og underbare skatter. Videre har vi de humoristiske eventyr, hvor det overnaturlige trær tilbake, de kortere anekdoter og lystige historier, og endelig dyrehistorierne. En anden sort er de trykte folkebøker, om Keiser Karl den store, om Fortunatus pung, om Ridder Tistrand og Indiane, Jerusalems skomaker etc. Videre findes der regler og ramser (f. eks. humoristiske auktionsplakater), ordsprog og mundheld, slike som lever efter visse personer, eller om folk fra bestemte bygder. Som eksempler kan nævnes: «Av 19 Frostinga er de 20 tjuvar,» «Eg er fra Lesje Gunaas. Gu trøste aa bære mæ, eg har 'kje sjett konn paa 7 aar» (Lom). Hit faar vi vel ogsaa regne gaatene, skjønt de ofte er paa vers.

Til den poetiske folkedigtning hører folkeviserne — et

[1] Den kan rulle som et hjul (alm.).

[2] Naar snogen blir gammel, skal den paa sjøen og dø (Eid).

[3] Mari Gullhøne, fly nor, fly sør, fly aust, fly vest, fly dit min kjærest har de bedst (Telem.).

[4] Den flyr ind gjennem det ene øre og ut gjennem det andet. Bakefter blir man tunghørt (Trøndelagen).

[5] Lusen gaar altid mot nord, naar den er paa fri fot (alm.).

[6] Rogn skjærmer husene; men tar man rogn med i baat, blir det ulykke (Nordland).

[7] Bundet om kjørnes haler, verner den mot ulykker (Eker).

[8] Enebærverset.

navn som i almindelighet brukes om de ældre viser. Blandt disse kan man skille mellem forskjellige arter, som: trollviser, omskapningsviser, gjengangerviser, legendeviser, kjæmpeviser og ridderviser. Ved siden av disse staar de saakaldte nyere viser, som har et meget broget og vekslende indhold, saa man vanskelig kan faa delt dem op i enkelte grupper. De er svært ofte sørgelige, handler om ulykkelig kjærlighet, mord og sørgelige hændelser, og de stammer oftest fra en eller anden visebok eller fra skillingsvisene, viser trykt paa løse blade, som i ældre tider, og delvis endnu læses utover bygdene. — Videre findes de kortere stev, hvor man efter versmaal og alder kan skille mellem gammelstev og nystev, samt de forskjellige arter av barnevers, som vuggeviser, barnerim, remser, tælleremser, som barna bruker naar de leker. Lokkinger, hjuringlok, kulok og huldrelok. Hit hører ogsaa alslags musik: til salmer og aandelige sange, til viser og barnerim, og slaatter og dansemusik og endelig ogsaa beskrivelser av de forskjellige sorter av folkelige musikinstrumenter, som fele, klarinet, langeleik, langelur, bukkehorn, burmanshorn, samt beretninger om spillemænd. — Endelig kommer i en gruppe for sig lekene med beskrivelser. Det er sangleke hvortil hører ord og melodi, og det er andre leker som panteleker etc., og uteleker og spil, som f. eks. «hoppe paradis» etc. Ved alle leker bør fremgangsmaaten beskrives nøiagtig, og hvor der hører ord eller sang med, denne gjengis saa nøiagtig som mulig.

KJØNSBØININGEN AV ADJEKTIVER OG PARTISIPPER PAA *-EN* I NORSKE MAALFØRE.

Av Didrik Arup Seip.

I MM. 1916 s. 147 ff. ga cand. theol. Knut Kopperstad en interessant oversikt over den stilling *d* > ð hadde i sunnmørsdialekten. Vi fikk se hvordan bortfallet av ð hadde bredt sig og stadig bredte sig «som en snikende farsot» til Sunnmør og Nordfjord, hvor ennu nogen bygder holder paa opr. ð.

Jeg skal her gi en oversikt over et fænomen fra bøiningslæren. I stor monn er de norske dialekter i ferd med aa gi op en særskilt form for hunkjøn av adjektiver og partisipper paa *-en*. Utjevningen synes aa ha gaatt for sig iallfall mange steder først i de siste halv hundre aar (se nedenfor).

Det normale forhold maa oprindelig ha været at adj. og part. paa *-en* i hunkjøn fulgte de sterke substantiver, saa at bygdemaalene hadde f. eks. *døra er opa* eller *døri er opi* eller *döraa er opaa* osv.; paa samme maate: *brura er kom(m)a*, *bruri er kom(m)i*, *bruraa er kom(m)aa*. I samhøve med det er det at landsmaalet bøier *døri er opi*, *bruri er komi*.

De norske dialekter har imidlertid som nevnt svært ofte gitt op denne hunkjønsformen, særlig i prædikativ stilling (som i eksemplene ovenfor), men ogsaa i attributiv stilling (*ei open dør*). Oftest er det hankjønsformen som har trengt inn i hunkjøn, stundom er det intetkjønsformen. I somme maalføre har intetkjønsformen av partisippene trengt inn ogsaa i hankjøn. I norsk riksmaal er det som bekjent slik at adjektivene har felleskjønsform og intetkjønsform, partisippene har bare intetkjønsform (*han hun, det er kommet*); det siste er ikke konsekvent overholdt; baade i skrift og tale brukes til dels: *han, hun er kommen*.

Paa grunnlag av Aasens grammatik, Ross's og Amund B. Lar-

sens oversikter over de norske bygdemaal, forskjellige dialektmonografier skal jeg gi de følgende oplysninger. For de trøndske maal har jeg faat særdeles fyldige oplysninger fra amtsskolestyrer Jørgen Reitan. For telemaalene har jeg oplysninger av universitetsstipendiat Olai Skulerud; maalførene i Vest Agder og Ytre Ryfylke og en del av maalene omkring Kristianiafjorden kjenner jeg personlig til. Fra Agder har jeg ogsaa en del oplysninger fra dosent Knut Liestøl.

1. Østnorske maalføre.

a. Hankjønsformen har trengt inn i hunkjøn i følgende maalføre: Alle flatbygdmaal, kystmaal og bymaal (om intetkjønsformen i hunkjøn i Kristiania vulgærmaal se nedenfor). Av fjellbygdmaalene hører hit maalene i Syd-Østerdal, Gudbrandsdal (i nord ogsaa intetkjønsformen, se nedenfor), tildels Valdres, Hallingdal, Numedal, Øst Telemark.

b. Intetkjønsformen har trengt inn i hunkjøn (til dels i hankjøn ogsaa, særlig i partisippene) i følgende maalføre: Nordre Gudbrandsdal (konkurrerer med hankjønsformen), til dels i Kristiania vulgærmaal.

c. Hunkjønsformen brukes i følgende maalføre: Vest-Telemark, tildels i Nordre Østerdalen, i Nordre Gudbrandsdal og Valdres.

2. Trøndske maalføre [1].

a. Hankjønsformen har trengt inn i hunkjøn i: Namdal, Fosen, Innherred, den nedre og øvre del av dalene i Syd-Trøndelag (i part. tildels bare intetkjønsformen), Tolga, Røros, Kvikne, bymaalene.

b. Intetkjønsformen av partisippene har trengt inn i hunkjøn i deler av Syd-Trøndelag og ogsaa ellers (se Reitans oplysninger om det i noten nedenfor), til dels ogsaa i bymaalene (se Ivar Hoel i MM. 1915 s. 43).

c. Hunkjønsformen brukes følgende steder: Nordmør, den midtre del av dalene i Syd-Trøndelag. [2]

[1] Vesentlig etter Reitan.

[2] Reitan tilføier (i brev): «Det er saaledes de sydlige dele av stiftet som har særskilt hunkjønsform, mest regelmæssig i vest, mindre i øst. Overalt synes det at være hankjønsformen som fortrænger hunkjønsformen. Men det vil neppe føles som feil om man bruker intetkjønsformen av part. ogsaa i hank. og hunk., ialfald ikke i Aalen; her kan ogsaa — *iŋ* brukes i intetkjøn. De gamle regler for participbøining er i fuldstændig opløsning. Fosensk og Namdalsk synes bare at bruke intetkjønsformen av participiene.»

3. Nordlandsmaalførene.

a. Hankjønsform i hunkjøn i Helgeland (se Aasen gram.[2] s. 166), nordligste del av Nordlands amt, Tromsø amt, Finmarkens amt.

b. Intetkjønsformen har neppe nogen steder trengt ind i hunkjøn.

c. Hunkjønsformen synes aa være i bruk i Salten; men det mangler fullstendige oplysninger (se dog Birger Martinussen: Maalet i Bø i Vesteraalen s. 15).

4. Vestnorske maalføre.

a. Hankjønsform i hunkjøn i Bamle fogderi, Agder (÷ det meste av Aamli prestegjeld, en del av Mykland, Valle, Bygland), Dalane, Ytre Ryfylke (særlig i partisippene, til dels ogsaa i adjektivene), bymaalene.

b. Intetkjønsformen har neppe nogen steder trengt ind i hunkjøn.

c. Hunkjønsformen brukes i bygdemaalene (ikke bymaalene) fra Romsdal til og med Jæren (÷ Ytre Ryfylke); indre bygder av Øst. Agder (se ovenfor 4 a).

Nesten alle steder synes *liten* aa gaa etter den oprindelige bøining, slutter sig altsaa til de sterke hunkjønssubstantivene. Det fins allikevel maalføre, hvor hankjønsformen brukes ved siden av hunkjønsformen i dette ord, saaledes i aasdølmaalet (V. Agder): *hoᵘ'æ lᵉī'tın* (og: *lᵉī'tæ*; jfr. Seip, Lydverket i aasdølmaalet s. 48). Sammen med *liten* gaar oftest (men ikke altid) *eigen* og *ingen*.[1]

Ogsaa ved de pronominale adj. *einkvar*, *nokon* og *annan* er det foregaatt utjevning. Videst utbredt er utjevningen ved *einkvar*. I de allerfleste maalføre er hankjønsformen trengt inn i hunkjøn ogsaa (som i *kvar*). I nogen maalføre bøies første led (*ein* — *ei*), men annet led er det samme i begge kjøn. I de

[1] Reitan skriver om disse adjektivene i trøndsk: «Det eneste adj. som overalt har en særskilt hunkjønsform (paa *a*) er, saavidt jeg kan se *liten*. Adj. *eigen* synes at ha en usikker tilværelse; det vil gjerne byttes med *sjøl* + et poss. pron. I Aalen: *sjøl'smin* osv., saaledes tildels ogsaa i Fosen, eller adskilt: *min* — *sjøl*: «han har kniven sin sjøl» = sin egen kniv (sætningen kan vel ogsaa bety: han har selv sin kniv). Braset opfører for Sparbumaalet «eigjen» med hunkjønsformen «eigja» (side 12).»

ekte vestnorske bygdemaal (fra Romsdal til og med Jæren ÷ en del rygemaal og hordemaal [1]) gjør man samme forskjel som i landsmaalet (*einkvar* — *eikor*); saa ogsaa i Gudbrandsdal. I andre maalføre brukes en og samme form i alle tre kjøn (f. eks. V. Agder).

Utjevningen i *nokon* og *annan* gaar ikke saa vidt i maalførene. Her fins mange ulike former; dels brukes hankjønsformene i hunkjøn; dels brukes forskjellige hunkjønsformer i samhøve med sterke hunkjønssubstantiver. Særlig har -*a*-formen stor utbredelse: *no*(*k*)*a*, *anna* som *lita*, *inga*, *eiga*. Formene *nokor* og *onnor* (som i landsmaalet) har liten utbredelse.

Grunnene til at maalførene i saa stor monn har gitt op hunkjønsformen i disse adjektivene, adjektiviske pronomenene og partisippene er flere.

Først kan nevnes innflydelse fra adjektiver som *svart*, *kvit*, *stor*, *breid* og fra de svake partisipper som *dømd*, *send*, *trudd*. Ved disse ordene var hunkjønsformen og hankjønsformen lydrett falt sammen i store deler av landet; i de fleste dialekter hvor nominativsmerket i hankjøn gno. -*r* levde videre som svarabhaktivokal *o*, var denne vokalen overført ogsaa til hunkjøn. Bare i enkelte maalføre kunde somme adj. ha kjønsbøining, som i Sætesdal *nuyr'ə* («ny») i hankjøn, men *nuy'ə* i hunkjøn. I Hardanger: *han ẹr rik'u*, men: *ho er rik* (Aasens gram.[2] § 184 anm.). Litt videre gaar kjønsbøiningen av adj. som *gam*(*m*)*al*. Men i det store og hele maatte manglen av særskilt hunkjønsform i disse adjektivene hjelpe til at adj. paa -*en* ga op sin hunkjønsform. — I de svake partisippene er utjevningen ofte gaat videre. De har ofte bare én form, enten intetkjøn som: *dømt*, *sendt* (som saa har virket paa fortidsformen, saa den har faatt -*te* for -*de*: *dømte*, *sendte*) eller hankjøn-hunkjøn som: *naadd*, *trudd*. Disse svake partisippene har naturligvis virket paa de sterke.

Saa har sikkert innflydelse fra flertalsformene av adjektivene gjort sig gjeldende. Her er kjønsbøiningen ennu mer utjevnet i nynorske maalføre enn den er i ental av adj. paa -*en*.

Ogsaa syntaktiske grunner har gjort sig gjeldende. Det viser sig i det forhold at utjevningen er gaat videst i prædikativ

[1] Jens Tvedt skriver ofte *einkvan* ogsaa i hunkjøn.

stilling; derfor er partisippene rammet hardest av utjevningen. I prædikativ stilling var adj. ikke saa nær knyttet til substantivet. Det er jo ogsaa mange bygdemaal som absolut ikke bøier et prædikativt adj. — hverken i kjøn eller tall, slik som forholdet er i tysk. Ikke sjelden er subjektet et personlig pronomen (*j*)*eg* eller *du*; da er kjenslen av grammatisk kjøn lite utviklet. saa her kan utjevningen være begynt. Et morsomt vidnesbyrd om det finner vi i landsmaalsliteraturen. Jens Tvedt f. eks. gjennemfører kjønsbøiningen av adj. paa -*en* som normal-landsmaalet. Likevel skriver han (i sin siste bok «Blomstølsumaren»): «Eg vart berre litt løgj*en*», smilte *ho* (s. 222); «eg er so svolt*en*», sa *ho* (s. 231); »eg er feg*en*» (om Jardtrud; s. 305).

Endelig kan nevnes det moment hvor naturlig og grammatisk kjøn strir mot hverandre. Slike forhold maa lette en utjevning. Sorenskriveren paa Ringerike averterer etter «eidsvor*en* fullmegt».

Ogsaa ellers i skrevet landsmaal finner man vidnesbyrd om denne utjevning; «kaffistov*a* er op*en*»; «bok*a* er fullskriv*en*»; «han meinte at tid*a* no maatte vera kom*en*.» Nogen forfattere som bruker *a*-forma i sterke hunkjønssubstantiver, bruker intetkjøn paa -*i* av adjektivene: «kan hende laag ho vak*i*» (Garaasen; han skriver sol*a*, bygd*a* osv.; men vak*i* ogsaa i intetkjøn).

Det synes som denne utjevning er foregaatt mange steder i det siste. I Aasens grammatik [2] § 185 anm. heter det bare: «Imidlertid forekommer dog ogsaa en Form med «n», f. Eks. ho er komen, el. komin (Hal., Num., Helg.).» Derimot har Ross (Norske bygdemaal) i det store og hele skildret forholdet i dialektene som ovenfor. Men Reitans oplysninger fra Trøndelag og Skuleruds fra Øst-Telemarken viser at utjevningen er gaatt meget videre nu enn den synes aa ha gaat da Ross samlet sine oplysninger. I aasdølmaalet (V. Agder) holder gamle folk til dels paa kjønsbøiningen, mens ungdommen har gitt den op. I Karmøymaalet (Ytre Ryfylke) er forholdet det samme, om det enn ikke er kommet saa langt.

Det vilde være i god overensstemmelse med norsk maalvekst og norsk maalbruk om landsmaalet lot hunkjønsformen falle i adjektivene og partisippene. Som undtagelser kunde det være grunn til aa føre op *liten*, *eigen*, *ingen* og vel ogsaa *nokon* og *annan* med særskilt hunkjønsform (*lita*, *eiga*, *inga*, *no*(*k*)*a*, *anna*). Gaar landsmaalet til denne reform, vil det i det store og hele komme til aa faa samme former som riksmaalet (i all fall i adjektivene), som i dette viktige bøiningsforhold stemmer med flertallet av de norske dialekter.

Til slutt skal jeg minne om Magnus Olsens opfordring (se MM. 1916 s. 158) til alle som har «oplysninger om et enkelt dialektfænomens skridtvise utbredelse i ny tid indenfor et snevrere omraade» om aa komme frem med dem. Det spørsmaal som ovenfor er behandlet, er et som man forholdsvis let kan undersøke, selv om man ikke har fonetisk opøving.

Korrekturnote: Docent Elias Wessén gjør mig opmerksom paa at ogsaa mange svenske maalføre som har tre kjøn i substantivene, har opgitt særskilt hunkjønsform for adjektivene og partisippene. Disse svenske dialektene har vesentlig samme undtagelser (*liten* osv.) som de norske

GAARDNAVN I STAVANGER AMT.

Av Ludvig Solheim.

Ueland, Heskestad-gaard-nr. 17, Ogne gn. 40, Varhaug gn. 51, og Uvik, Avaldsnes gn. 26.

En bestyrkelse i tolkningen av Ueland (Ualand) som **Úfaland*, av *úfr*, bergugle (Norske Gaardnavne X s. 41 f.), har vi i øydegardnavnet Uadalen i Bjerkreim (smst. s. 54). Dette er endnu i levende bruk likesom ogsaa Uadalsvatne (ikke Ualandsvatne). Jeg har ogsaa hørt navnet Storrsheivatne. Paa den ene side av vandet, der kjøreveien gaar, strækker sig Storrsheiæ fra Auseholan (under gaarden Vaule) like til Utfaldsosen. Uadalen ligger da ikke langt fra Utfaldsosen, men danner ikke dal for elven. Uadalen er nærmest en kvam med merker nærmest vandet efter aakerreiner. Dalen brukes nu som utslaatt. Jeg har set høystakker der. Der er ingen bekk uten i flom. Men skorerne ovenom Uadalen er netop slik, at berguglen kan holde sig der om høstnætterne.

Det samme maa være tilfældet med Uvik. Like ovenfor gaarden, som skraaner jevnt ned mot viken, er en større høide, som kunde være tilhold for berguglen. Det er den største høide i den nærmeste omkreds. I Uavik vilde de ulike vokaler a—i være tyngre at uttale end de like a—a i Ualand.

«Hommæ», Bjerkreim gn. 19 (NG. X s. 51). — Er nu øydegard, brukes bare til sauebeite.

Kverme, Ogne gn. 25 (NG. X s. 97). — Uttalen er *kvǣ̀rme*.

Eigeland-aua, Ogne gn. 38 (NG. X s. 99). — I Bjerkreim kaldes gaarden Brus-Eigjelann efter Brusaknuden, en fjeldtop i nærheten.

[Jeg nytter leiligheten til at rette amtskortet. Paa Moifjeldet i Bjerkreim er nevnt Jondefjeldet. Dette har O. Rygh brukt som analogi til Jendem i Frænen (NG. XIII s. 294). Det virkelige navn er Joneknuden. Jeg har selv været der mange gange sammen med indfødte.]

Alveneset Nærbø, gn. 8,3 (NG. X s. 104, 457). — Som noksaa nyt kan det tænkes at hænge sammen med «alvadans», som der findes mange av paa Jæren. Navnet har da grund i overtroen, = alvernes danseplass. Indenfor den firkantede eller næsten runde rende eller fordypning til avledning av vandet tænktes alverne at holde til med sin dans. Sandsynligvis her sigtende til «kjelm»-(hjelm-)tufter. Det er bare en løs tanke. Jeg har ikke været der.

Nærbø, Nærbø gn. 22 (NG. X s. 108). — Gamle folk har fortalt mig, at da kirkerne paa Bø og Njæreim i 30-aarene blev revne og de to sogn slaat sammen, laged man navnet paa det nye sogn av de to gamle (Nær- av Njæreim, som vanlig i den tid blev skrevet Nærem). Nærbø kirke staar paa Skjerpe (gn. 21). Navnet skulde være saa gammelt som det nye sogn.

Elverullen, Varhaug gn. 49 (NG. X s. 116). — Like ved Stavanger, nu indenfor byen, ved Stokkaveien, er en løkke av den gamle Stavanger bymark, som er kaldt Rodlaa. Den ligger høit og tørt med en stor glacialsten paa det høieste.

Skretting, Varhaug gn. 59 (NG. X s. 118 f.). — Like utfor Avaldsnes, i Karmsundet, ligger et skjær som bare er synligt ved fjøre sjø og er kaldt Skrattaskjæret.

Kyllingstad, Gjesdal gn. 31 (NG. X s. 160). — Jeg ser ikke anført O. Ryghs formodning om Kylling i Grytten (NG. XIII s. 236), at det kan være diminutiv av *kollr*. Ved Kyllingstad er nogen smaa runde topper, hvorav den nærmest gaarden godt kunde være dim. av *kollr*.

Storeklubben, Høiland gn. 7,1 (NG. X s. 164). — Paa østre side av Jelsavaagen har vi Klubbenese. Inst inde i vaagen stikker et utoverhengende fjeldstykke op og har navnet Sleggjaa. Under denne er et baatbyggeri.

Det populære navn paa Nyhagen og Svingen, Hetland gn. 21,23 og 21, 33 (NG. X s. 199), er «Kraagaa» efter et skjær i Gannafjorden. Før disse løkker var utparcellerte var der visst ikke andet navn end Kraagaa. Kraagebakkjen er kjendt nok for alle lasskjørere. Selve skjæret heter nu Kraageskjæret, men har visst oprindelig baaret navnet Kraagaa.

Hillevaag, Hetland gn. 22 (NG. X s. 199). — Jærbuen siger vistnok Helevaag, men Stavangermanden siger Hillevaag. Den siste kan mistænkes at uttale «ette skriptæ» (Eigersundsdialekt). Men hvem vet, om Stavangermanden har ret paa en maate. Fra sjøsiden er Skjæraberget utoverhengende og stikker slik frem, at berget nok kunde gi vaagen navn (av *hellir* m., utoverhengende bergvegg). En uttale med *-dl-* (for oldn. *-ll-*)

(Trykt 6. juli 1917.)

maatte høres bondsk ut i Stavanger. Den antydede forklaring stemmer med den eneste opbevarte skriftform fra matrikelen i 1723 (Hillewaag).

Gaardene under Hetlands Prestegaard, «Hetlandsmarkjaa», (Hetland gn. 23, NG. X s. 199 f.), er alle nye eller næsten alle. Gamle folk kan endnu huske Hetlandsmarken som lyngmark. Ramsvig, Rævedalen og Straumvigjaa er vistnok gamle. Eigjeland er opkaldelse efter opdyrkerens fødested. Likesaa Gilja efter Erik Gilja fra Høgsfjord. Et gammelt navn under Prestegaarden er ikke nævnt. Det er Marøynaa. Den har vist oprindelig været hestebeite.

Kalhammaren under Tasta (Hetland gn. 28). NG. X s. 201. — Det er vistnok for langt at rope efter baat til Buøynaa. Jeg mener det er Kalvhammaren. Den var let at avgjerde til kalvebeite. Uttalen med ll er tvilsom.

Hommersaag, Hetland gn. 37 (NG. X s. 203 f.). — Paa dampbaatsruten stod Hommersand. Derav byuttalen. Alle de indfødte siger Hommarsaag. Hommarsaang har jeg aldrig hørt i de 2 aar, jeg var prest i Hetland.

Randeberg sogn. — Kirken staar nu paa Harestad (Hetland gn. 49), ikke paa Viste. Uttalen af Harestad er ikke *hā̀rasta* (NG. X s. 206), men *hā̀resta.*

Roda, Finnø gn. 22 (NG. X s. 250). — Hertil kan nævnes Rodastølen i Suldal, maaske helst uttalt Rota — men med tostavingstone som Roda i Finnø. Stølen ligger ved et stort vand, som vistnok kaldes efter den største støl der Froastølvatne.

Til Røreim eller Jørstad i Sjernerø (gn. 1 og 2). — Under en av disse gaarde ligger en plass Golv, noget for sig selv, avgjemt, men synlig fra sjøen.

«Tiuenes» 1723 under Augland, Hjelmeland gn. 8 (NG. X s. 322). — Har vistnok ikke noget med *þjófr* at gjøre. Det er et kløftet nes, «ei tjua». Jeg har det fra en mand paa Folløynaa i Jelsa, som var opvoksen paa Tjuenes og bar navnet Tju̇̀enesen.

Røikjenes, Jelsa gn. 2 (NG. X s. 332). — Jeg synes der er størst sandsynlighet for *røykr*, røk. Enten stormen kommer fra sør fra Ombofjorden (mellem Ombo og Jelsa) eller fra nordvest fra Nestrandsfjorden, vil sjøraaket staa over neset.

Bandeberg, Jelsa gn. 4 (NG. X s. 332 f.). — Her er i levende bruk: Bandaasen, Bandaanaa og Banduraa. Den

siste er en plass ved sjøen tæt ved Bandaanaa. Bandaanaa kommer fra et litet tjern i skaret mellem Bandaasen og den øvrige del av Ombo. Gjennem dette skar gaar gangeveien til Tjeltveit og Buer. I dette skar ligger Seltveit. Paa skraaningen, men høit oppe ligger Bandaberg, nær Bandaanaa. Der er ingen ting i veien for, at ordet *band* n. her kan ha anvendelse. Ellers er Bandaasen den beste varde i Ryfylke. Den vil sees i Hjelmeland, Nestrand, Vindafjorden, et stykke av Sandsfjorden og langs hele Jelsalandet.

Foldøen, Jelsa gn. 11 (NG. X s. 333 f.). — Den fjord som begrænses av Jelsa, Ombo, Sjødnarøyadn, Nestrand og Vindafjorden med Hibnes, er vid og rummelig. Aapningen utenfor Nestrand til Boknafjorden er ikke saa svært bred. Den er bredere indenfor. Saa ligger Folløynaa i dette rummelige basseng og merker sig ut. Jeg tænker mig, at denne fjord likesaa godt kunde hete *Fold* som Kristianiafjorden og Folla ved Namdalan. Jfr. *Fålla* (gn. 74 i Volden, Søndmør).

Mallestuen (under Hebnes), Jelsa gn. 13,4 (NG. X s. 334). — Madlastaavaa blir av de indfødte forklaret som Mydlaastaavaa, den mellemste stue. Kvindenavnet Malla har ikke været i bruk i Ryfylke. Den vanlige form av dette er Madlin.

Frammigar (under Hebnes), Jelsa gn. 13,6 (NG. X s. 334). — Ligger nærmest sjøen, d. v. s. landingsplassen. Det heter i stedets dialekt: fram til sjøen.

Bjørnevaagen (under Tveite), Jelsa gn. 14,3 (NG. X s. 335). — Har navn etter et blek i fjeldet som ligner en bjørn.

Kalvik, Jelsa gn. 20 (NG. X s. 336). — Det opfattes av folket som et oprindelig kalvebeite.

Haug, Jelsa gn. 21 (NG. X s. 336). — Gamle folk, som vilde være korrekte i sin tale, sa «Reffsbygdaa». De som sa «Ressbygdaa» var mundvalne i likefrem mening.

Aaserøen, Jelsa gn. 29. 31 (NG. X s. 338). — Ved selvsyn blir en opmerksom paa, at det er den ytre gaard som er den oprindelige og gamle gaard. Paa den indre side av den saakaldte Aasarøyholmen og over paa det egentlige fastland (holmen er ikke omflydt) er jevnt og flat jordsmon, som indbød til dyrkning og bosættelse. Dertil kommer havn paa begge sider av eidet. Fra Sandsfjorden, indenfra, ser det ut som en holme som er ubebodd. Man ser saavidt i et hustak. Den indre gaard ligger i nogen skorer op i fjeldet med brat adkomst til sjøen. Siden skogen blev kostbar som salgsvare, blev den indre gaard den vigtigste. Der er svære husebygninger og rikdom. Aasarøy maatte i dansketiden skrives

Aaserø. Derfra gaar ogsaa den populære forklaring ut. Gaardsnavnet Rø er jo kjendt i Ryfylke. Jeg tror, at uttalen har holdt paa det oprindelige. Analogien *la`ndrøió* i Tysnes række neppe til. I Tysnes er det visst ikke en omtydning til øy. Det maatte hete *la`ndrøino* eller *-nœ.* n hører vistnok til stammen i bøininger baade i Nord- og Søndhordland ved hunkjønsord som ender paa vokal.

Ottøen, Jelsa gn. 34 (NG. X s. 338 f.). — Der er ingen elv paa fastlandet midt for øen. Jeg tror navnet kommer likefrem av *ótti*. Det er en skræk at komme forbi denne ø for seilfartøi. Er strømmen mot, maa man tage havn paa indre siden av øen.

Barkeland, Jelsa gn. 41 (NG. X s. 340). — Like ved gaarden ligger et litet vand, som har et kort løp gjennem en fjeldsprække til Økstrafjorden. Dette tror jeg er kaldt «barken». Derav har vi baade Barkeneset, Barkaasen og Barkeland. De to første trænger ikke at være elliptiske. Det nevnte vand er saa stort, at det driver en sag, Barkelandssagjaa, og langagtig. Indsnævringen i fjeldsprækken gav mig tanken om «barken». Indsnevringen i Økstrafjorden er ikke saa stor, at den skulde gi anledning til navnet. Barkeneset, Barkaasen og Barkeland ligger i en halvcirkel om «barken». Den dyrkede mark gaar like til vandet. Mellem «barken» og Økstrafjorden ligger Barkeneset. Mellem det ytste neset og Barkaasen ligger Barkelandsvaagen. Under Barkaasen paa ytre siden ligger da plassene Tandraneset og Rongarvikjaa (nevnt NG. X s. 464 og 458).

Romsbotn, Jelsa gn. 43 (NG. X s. 340 f.). — Elven som driver sagbruket, kommer ikke fra botnen. Den kommer fra et vand ved Lovraslaattaa. I selve Romsbotn er bare en liten bekk i flomtid. Navnet tror jeg kommer likefrem av *rams*. Ved assimilation er *Ramsbotn blit Romsbotn.

Erfjord, Jelsa gn. 50, og Erøen, Jelsa gn. 51 (NG. X s. 342). — Forklaring av trænavnet *ør* eller older kan efter min mening her ikke komme i betragtning. 1ste led er vist fuglenavnet. Naar en har svinget ind fjorden forbi den egentlige Erø, er Erfjordgaarden den største og ligger like i synet. Fjorden har sine arme med særskilte navn, Tyssefjorden og Kilafjorden efter gaardene inst inde. Men disse gaarde ser en ikke før en kommer ind i disse arme. Jeg finder det forklarlig at netop Erfjord-gaarden har fjordnavnet og at Erøen som fjorden kredser omkring har navn efter fjorden.

Kolstø, Jelsa gn. 57 (NG. X s. 344). — Gaarden ligger høit under en bergkoll, som jeg tror har givet gaarden navn. Gaarden ligger ved foten av denne koll. «Stø» tror jeg her betyr det samme som «stø» i *stakkstø* (der en høistakk staar eller har staat). Kollen er da stakken. Gaarden har sin sjøvei til Tyssefjorden. Uttalen med *ll* taler mer for min forklaring end for forklaringen av *kol*.

Grimstølen, Sand gn. 22,2 (NG. X s. 350). — Adjektivet *grimm* betyr i Ryfylke «styg av utseende». Heter vandet Grimsvandet kan dette være elliptisk.

Nævøen, Sand gn. 40 (NG. X s. 352). — Denne ø likner en keip med et tydelig nev (keipsnev).

«Baasmyr», Skaare gn. 19,6 (NG. X s. 417). — Hertil kan føies, at en plass under Økstra i Jelsa heter Baasen og to indskjæringer i fjeldet like i sjøen i Erfjord heter Baasadn. Ved det siste sted er roskifte.

OM FASTGRODD ARTIKKEL I NORDISK. ORDET *KLID* (DANSK).

Av Didrik Arup Seip.

Den etterhengte artikkel har stundom hatt den skjebne i nordisk at den har grodd fast med sit substantiv, slik at den rent er gått tapt for sprogfølelsen. Skal et slikt substantiv staa i bestemt form, må artiklen på ny legges til. Et godt eksempel er dansk *verden* opstått av *verǫldin* bestemt form av *verǫld* (jfr. sv. *värld*, no. *verd*). I bestemt form heter *verden* nå *verdenen* og *verden* (se Knut Kopperstads eksempler i MM. 1916 s. 156). Et tilsvarende eksempel har svensk i *lekamen* «legeme». Det motsatte finner vi i *drott* «konge», opstått ved at *-inn* i gno. *dróttinn* blev tatt for den bestemte artikkel.

Særlig hvor substantivet ender på vokal har den bestemte artikkel lett for å gro fast. I norske dialekter finnes former som *mon*, *skon*, *snøn*, *ljån* = *mo*, *sko*, *snø*, *ljå*. I bestemt form følger denne *n* også med: *monen*, *skonen*, *snønen*, *ljånen*. I flertal tilsvarende former.

I hunkjøn er former som *brun(a)* = *bru(a)*, *klon(a)* = *klo(a)*, *kiønan* = *klørne* temmelig utbredd, særlig i sydvestnorsk (se Aasen gram. § 131 anm.; jfr. Seip, Lydverket i åsdølmålet s. 47).

Av intetkjønsord har man en del sikre eksempler fra norske målføre. Aasen opfører i sin grammatikk (§ 126 anm.) en del ord fra Setesdal, Telemark og Sogn: *knett* (*kne*), *butt* (*bu*), *mytt* (*my*), *frætt* (*fræ*), *høytt* (*høy*). Ross nevner fler i Norske bygdemaal (1909 s. 43) også fra Vest-Telemark. Jfr. også «Lydverket i åsdølmålet» s. 47, hvor er nevnt et *ȷ̧ōᵘtt* n. «bøiningen på en ljå» (< *ȷ̧jó*).

Hit har Aasen og Ross henført sunnmørske former som *treð*, *stråð*, *frøð*, *tjøð* likesom svensk *träd*. I MM. 1916 s. 154 ff. gir Knut Kopperstad i en interessant artikkel en annen forklaring; *ð* er her «tilføiet under paavirkning av den sterke stilling *ð* endnu indtar i søndre-søndmørsk». Og forfatteren tenker sig svensk *träd* forklart på samme vis — mot tidligere forklaringer av Rydqvist, Sundén og Axel Kock (som nevner mange eksempler fra eldre språk i sin «Undersøkningar i svensk språkhistoria» s. 10 f., og som jevnfører med nysvenske flertalsformer som *riken*, *bon*).

Mot Kopperstads analogi-forklaring kan det gjøres sterke innvendinger[1]. For det første: formene i andre norske målføre er uten tvil opstått ved fastvoksing av artiklen som hankjønsord og hunkjønsord (eksempler ovenfor). For det andre hadde sunnmørsk en mengde andre vokalendende ord som ikke fikk *ð* tillagt (*klo*, *mo*, *by*, *sky*, *tå*, osv. osv.). Hvorfor fikk ikke disse ord tillagt *ð*? Og slike ord måtte kunne verne intetkjønsordene *tre*, *strå*, *frø*, *tjø* mot en analogisk *ð*. For det tredje fins dette *d* tillagt også i dialekter som ikke har bevart opr. *ð*, således i Gudbrandsdal. Det heter hos Ross (Norske bygdemaal, 1907 s. 46 f.): «Inkjekynsord som endar med sjølvljod hev tidt *də* (*de*) tillagt i bunde eintal, sjeldnare i bunde fleirtal; detta *də* er mest i bruk i Lom, Skjaak o Lesja.» Av eksempler nevner Ross: *detta tre'də*, *æppledə*, *stẙkydə*, *ougade* o. fl. Dette må sikkert også være «fastgrodd» artikkel; men den fins bare i bestemt form.

Uttalen *dåð* for familjenavnet *Då* beviser heller ikke Kopperstads opfatning; tillegget *ð* er her en helt naturlig ting, en slags «naboopposition», eller rettere en «proportionsdannelse»; likesom utenbygds-uttale *blo* svarte til *bloð*, måtte *då* svare til *dåð*. Men en slik proportionsdannelse kunde ikke så lett gjøre sig gjældende ved hjemlige ord.

Jeg tror derfor det er tryggest å holde sig til den gamle artikkel-teori også for sunnmørsmålet.

Det er interessant at vi også i dansk finner slike intetkjønsformer. Således heter det *frøð* i Sejerømålet (Thorsen: Sprogarten på Sejerø s. 56, hvor analogi med *brøð* er antatt, altså en forklaring som til dels stemmer med Kopperstads). I eldre dansk finnes *frød* hos Herm. Weigere (nevnt hos Kalkar, som antar

[1] Eldre svensk *trädh* i ubestemt bruk taler jo netop for artikkelforklaringen, hvad Kopperstad synes å nekte (s. 155).

«fejlagtig overførelse fra den best. form» og henviser til no. og sv. *fröd* og sammenligner med sv. *träd*). Også formen *tred, træd* er brukt i eldre danske skrifter, saaledes i «Hans Mikkelsens nytestamente» fra 1524 (Matt. 7.17; 13.31; se Kalkar). Saavidt jeg vet, fins ikke denne form i nogen nydansk dialekt.

Derimot fins en form *klid* (*kliδ*) i dansk riksmål (og dialekter), som jeg tenker mig er opstått som sv. *träd* og de norske formene som blev nevnt ovenfor, ved fastvoksing av artiklen.

Dansk *klĭd*, nno. og nsv. *kli* er opfattet som lånt fra mnt. *klîe klîge* (så Falk og Torp i Etym. ordb. og Torp i Nyn. etym. ordb.). Imidlertid er det flere forhold som taler mot å opfatte ordet som lånt.

Som nevnt heter ordet i nsv. *klī*, likeså i msv.; men både i nsv. og msv. har man også formen *klȳ*; denne siste formen forklares av Axel Kock som opstått ved *w*-omlyd (nom. akk. sg. **kliw* > *klȳ* jfr. ght. *klîwa*, germ. **klîwôn*; se Kock, «Svensk ljudhistoria» § 567 og «Umlaut und Brechung im Altschwedischen» s. 212). Denne formen kan da neppe være lånt; formen *kli* skriver sig fra de ikke *w*-omlydte kasus (så Kock), selv om det mnt. ord kunde tenkes å ha spillet inn. Som sv. *kly* må forklares en eldre dansk form, skrevet *kly* (se Kalkar supplement).

Det er nok mulig å forklare formene med *y* i da. og sv. på annen måte også. Det kan foreligge samme runding som i verbene *klyve* (msv. nsv. *klȳva*) og *klyppe* «klippe». Rundingen i *klŷ* for *klî* er da fremkaldt av *kl* (+ følgende labial i kasus hvor *w* blev stående). I låneordet da. *fly* «rekke, gi, fli», mda. *fly*, eldre nyda. også *fli*, msv. *flîa flŷ(i)a*, nsv. (di) *flī flȳ*, nno. *fli* fra mnt. *vlî(g)en* kan formene med *y* neppe forklares uten ved runding av foregående *fl* (labial + labialisert *l*). Kocks teori (Ljudhistoria § 122) om en slags lydsubstitution ved påvirkning av det hjemlige *fly* «rømme», som også hette *vlîen* i mnt., er i all fall lite sikker. — Formen *klȳ* behøver altså ikke å b e v i s e hjemlig ophav for ordet, men gjør det sannsynlig.

Den danske form *klĭδ* kan heller ikke godt forklares ut fra mnt. *klî(g)e*; det var ikke i og for sig utenkelig at *δ* kunde skyldes et forsøk på å gjengi den mnt. spirant som har utviklet sig etter *î* i *klîge* (jfr. Agathe Lasch: Mittelniederdeutsche grammatik § 132). Men det er ikke sannsynlig; formen med *δ* kan derimot meget godt være opstått ved fastvoksing av bestemt artikkel; en slik sammensmeltet form taler likesom en mulig *w*-omlydt form imot lån.

Den danske uttale *klĭð* (det er ikke bare grafisk *d* som hevdet hos Falk og Torp i Etym. ordb.) har tilsvarende former i eldre språk, saaledes etter Kalkar *klidt* og *klidden* (best. form) foruten *kly* (se ovenfor), *kli* og *kliid*.

Den korte vokal i dansk synes å vise at fastvoksingen av artiklen er foregått før overgangen t > *ð* var fullført. Ved denne overgang blev vokalen i forveien oftest forkortet (jfr. Seip Låneordstudier § 6 ff.), og i *klid* holdt den sig kort i lukket stavelse, en korthet, som også trengte inn i åpen stavelse *klidet* (jfr. *glas* — *glasset*, Låneordstudier § 37, 7).

Også en da. dialektform som *kleð* (Thorsen, Sprogarten på Sejerø s. 82) taler mot lån fra mnt. og for at her foreligger fastgrodd artikkel.

Den fastgrodde artikkel som finnes sporadisk over hele Norden, er et morsomt eksempel på at et opr. selvstendig ord helt kan bli slukt ved enklise, så det mister enhver betydning. For å få frem den oprindelige betydning må man restaurere ordet, knytte artiklen til nok en gang.

TRADITIONER OM SKANDINAVERNE I NORDVEST-DONEGAL.

Ved **Alf Sommerfelt.**

Paa faa steder i Irland har det irske sprog en saa sterk stilling som i Donegal. Fra The Rosses i syd-vest til henimot Letterkenny i nord-øst er irsk i overveiende grad talesproget, og der findes steder hvor man sjelden hører engelsk; man kan endog træffe mange gamle som ikke kan dette sprog. Endnu lever der igjen endel av de saakaldte *seanchaidhe*'r (utt. shannachi = historiker) som har bevaret folketraditionerne og man kan høre dem fortælle og synge om kveldene naar husets folk samler sig om peisen og naboer og venner kommer indom for at slaa av en passiar. Det er alslags eventyr og sagn de fortæller, sagn om Finn og Ossian og deres krigerfølge — fenierne. I de fleste fortællinger de har bevaret om skandinaverne — for det meste temmelig avblekete minder — er disse bragt i forbindelse med fenierne. De vil derfor desværre snart forsvinde da Finn-sagnkredsen ikke kommer til at holde sig længe — i alle fald i Donegal. Ungdommen er mere realistisk og foretrækker de humoristiske smaahistorier om Seán Mac an Bháird og lignende Uglespil-figurer.

Under et ophold i dalen Torr sommeren og vinteren 1915—16 forsøkte jeg at faa vite hvad bønderne der visste om skandinaverne. Jeg fik ogsaa et par historier om dem av en mand — John Mac Duggan — som hadde et stort fond av al slags folklore. Det er dog temmelig vanskelig at skjelne gammelt traditionsstof fra det der er kommet ind gjennem skoler og bøker. Navnet Lochlann f. ex. som er almindelig kjendt, er sikkerlig ikke gammelt og *ə ɴïruwə*[1] hvormed de forbinder et land paa

[1] ɴ betegner en kraftig n-lyd med tungespissen og den forreste del av tungen presset mot overtænderne. ï er en high-mixed-wide vokal.

den anden side av havet, er vel en forvanskning av det engelske Norway. De fleste vet at der for længe siden fandtes et folk i Irland som de mener var meget større og kraftigere end irlænderne. Bortgjemte skatte sættes gjerne i forbindelse med dem; der skal saaledes være begravet en skat nede ved kysten ved Anagary nordligst i The Rosses. Folk skal ogsaa, fortælles der, ha gravet efter den for ikke saa længe siden; men da de hadde gravet en stund og støtte paa en tømmerstok, turde de ikke fortsætte.

Jeg har sat disse historier fra lydskrift over til den almindelige ortografi som brukes ved gjengivelse av Ulster-folklore. Den første av dem er vel kjendt i Irland, endog i engelsk-talende distrikter. Den er særlig merkelig fordi man finder anvendt det motiv som er saa vel kjendt fra Atlakviða.

An Lochlannach agus a mhac.

Bhí Lochlannach agus a mhac ag téicheadh i n-déidh cogaidh agus rinneadh príosúnaigh díobhtha. Hubhradh leis da n-innseóchadh sé díobhtha go dé an dóigh i n-deánfaidhe leann do an fhraoch, go léigfidhe a g-cinn leó. «Bhal, arsa an t-athair, marbhaigh mo mhac agus innseóchaidh mise é.» Marbhadh an mac. «Marbhaigh mise anois ná ní innseóchaidh mise go bráthach é.»

Nordmanden og hans søn.

En nordmand og hans søn flygtet efter et slag og blev tat til fange. Der blev sagt til ham at hvis han fortalte dem paa hvilken maate man kunde lave øl av lyng, saa skulde de faa beholde livet. «Vel sa faren, dræp sønnen min saa skal jeg fortælle det.» Sønnen blev dræpt. «Dræp mig nu for jeg fortæller det aldrig i evighet.»

Den følgende historie er tydeligvis paavirket av de mange sagn om havuhyrer, fomorer.

Curaidh ó'n tuinn.

Thainic curaidh ó'n tuinn as ə *nïruwə* — fáthach mór a bhí ann — ag siúbhal na fairrge. Chonnaic na fiannaidhe é ag tarraingt orthu. 'S-é Goll an fear a ba láidireacha acu agus d-iarr

Hærmanden fra havet.

Der kom engang en hærmand fra havet fra Norge — en stor kjæmpe var det — gaaende over sjøen. Fenierne saa ham komme mot sig. Goll var den sterkeste av dem og

sé air an mhuintear eile a dhul i bh-folach agus chuaidh sé fhéin isteach aig n-a bhan a's dubhairt sé go robh fáthach mór ag tarraingt orthu ó'n fhairrge a mhuirbhfhe-adh uilig iad. D-iarr sé air ab han doras na gaoithe a fhágbháilt foscailte[1] agus luigh séf héin ansa chliabhán mar bhéadhleanbh ann. Thainic an fáthach mór go d-tí an teach. D-fhiafraigh sé do'n bhan cad chuige a robh doras na gaoithe foscailte. Dubhairt sí go robh na fir uilig 'sa chroc ag seilg agus ná robh aon-fhear 'sa bhaile le n-a thionntá. Chu-aidh sé sin a thionntá an toighe agus ní robh sé ábalta é a thi-onntá. Smaoitigh sé go g-caith-feadh na fir a bhéith íongantach láidir nuair ná robh sé sin ábalta é a thionntá. Chuaidh sé ann-sin suas aig amharc air an le-anbh a bhí 'sa chliabhán agus thóg an leanbh a chionn agus bhain sé bár na h-órdóige dé. Smaoitigh sé nuair a bhí na fir go láidir agus go d-tionntáchadh siad an teach, agus an leanbh a bhí 'sa chliabhán ábalta bár na h-órdóige a bhaint dó san, go robh an t-am aige san a bhéith air siúbhal sul a d-tiocfadh na fir. D-imthigh sé annsin amach an ca-sán céadna air ais.

han bad de andre gjemme sig og gik selv ind til sin kone, og sa at nu kom der en stor kjæmpe mot dem fra havet og han vilde dræpe dem alle sammen. Han bad konen la døren paa vindsiden staa aapen og selv la han sig i vuggen som et litet barn. Den store kjæmpen kom gaa-ende til huset. Han spurte konen hvorfor døren paa vind-siden stod aapen. Hun svarte at alle mændene var i fjeldet paa jagt saa der var ingen der til at snu huset. Han gik bort for at snu huset; men han greidde ikke at snu det. Han tænkte da at mændene maatte være forfærdelig sterke naar ikke han var istand til at snu det. Saa gik han ind for at se paa barnet som laa i vuggen. Og barnet hævet hodet og bet spissen av tom-melfingeren av ham. Han tænkte da at naar mændene var saa sterke at de kunde snu huset, og barnet i vuggen i stand til at bite spissen av tommelfingeren av ham, saa var det paa tide for ham at komme sig av gaarde før mæn-dene kom. Og saa drog han bort samme vei som han var kommet.[2]

[1] Kjøkkenet indtar midtpartiet av en bondestue i Donegal. Paa hver lang-væg er der en dør. Paa den side vinden blaaser fra, holdes døren altid lukket, mens bare den anden brukes.

[[2] En tredje lignende historie har Alf Sommerfelt meddelt i oversættelse i «Morgenbladet» 1916 nr. 508 (8. okt.) — *Red.*]

DET HEDENSKE KULTCENTRUM I SØNDRE GUDBRANDSDALEN.

Av Edv. Bull.

Sagnet om Olav Haraldsson og Dalegudbrand, slik som det fortælles nogenlunde likt i de forskjellige redaktioner av Olavssagaen,[1] er utvilsomt et lokalsagn som har været fortalt i bygden ved Hundorp. Det fremgaar bl. a. av den sikre topografiske lokalisering. At navnet Hundorp har holdt sig, er ikke saa rart; det er jo der, hele historien foregaar. Men naar sagnet ogsaa har bevaret navnet paa den gaard, hvor Olav bodde (Listad, et par kilometer længer nord i dalen), men hvor iøvrig ingenting foregik, saa er det en ting av rent lokal interesse, og dette navn vilde neppe ha holdt sig i overleveringen, medmindre sagnet var av rent lokal art.

Men er det rigtig, at sagnet er et lokalsagn, følger derav videre, at det maa være med fuld ret, det lægger dalens religiøse og politiske centrum paa Hundorp. I en slik sak kan man ikke ha tat feil i Gudbrandsdalen selv, og hvad man end kan mene om sagnets paalitelighet forøvrig, i dette stykke maa det sikkert være fuldt aa stole paa.

Diplomene peker i samme retning. Hove kaldes i 1483 for den rette tinggaarden (stefnubyr),[2] og Hove, som bare ligger 200—300 meter nordvest for Hundorp, har sikkert oprindelig

[1] Det kjendes ikke av Ágrip, Theodricus Monachus, Historia Norvegiae eller Fagrskinna. Biskop Bang opfatter det — sikkert med urette — som en legende med væsentlig litterære røtter (Dale-Gudbrand, Kria. Vid. Selsk. Skr. 1897).

[2] DN V 924.

hørt under denne gaard. Et par ganger i det 14. aarh. nævnes rigtignok ogsaa Garlaus som tingsted;[1] men det kan muligens komme ut paa det samme. Garlaus — navnet betyr en jord som er uten gjærde omkring, altsaa rimeligvis bestemt til offentlig bruk — eksisterer ikke nu længer som egen gaard (om det da nogensinde har været det); den er gaat ind under prestegaarden, og da der mellem prestegaarden og Hove ingen gamle gaarder fins, fristes man til aa tro, at ogsaa Garlaus har hørt til Hundorp-Hovegaarden. Under alle omstændigheter er avstandene her saa smaa (1 km. fra Hove til Garlaus), at man med fuld ret kan betragte tingstedene Hove og Garlaus som praktisk talt det samme.

Nutildags ligger jo centrum i denne midtre del av Gudbrandsdalen utvilsomt en mils vei længer nede i dalen, i Ringebu; men saa har det ikke været i oldtid og middelalder. Næsten alle stedsnavnene i Ringebu er unge; karakteristisk er det saaledes, at der i hele prestegjeldet bare fins et eneste vin-navn. I Søndre Frons hovedbygd derimot, omkring Hundorp og kirken, har vi en hel stor klump av aapenbart meget gamle navn: Hundorp, Hove, Berge, Hjetlund, Garlaus, Skiplum, Grov, Oden, Steig, Alme, litt længer syd Forr, paa den andre siden av elven Isum og Tofte; dertil kommer saa i samme nabolag en lang række med stad-navn og bare nogen ganske faa rud-navn og andre yngre navn. Bygden her har øiensynlig ikke været stort svakere bebygget i det 10.—11. aarh. end i det 19., og som stedsnavnet Hove viser, har den ogsaa hat sit hedenske gudshus, ifølge sagaene viet til Tor.[2]

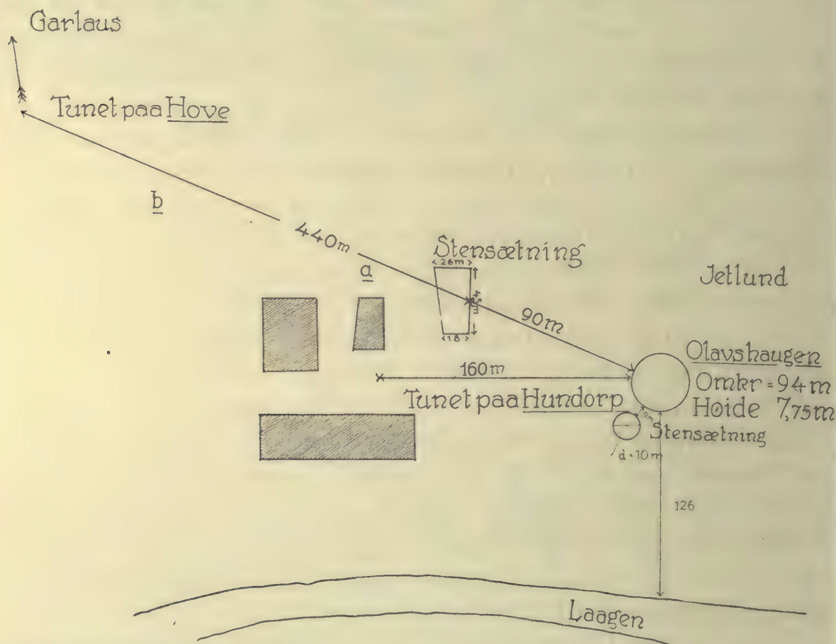
Fra middelalderen kjender vi tre sikre kirker i Hundorpbygden, nemlig foruten sognekirken paa Listad, kapellet paa Steig og kirken paa Alme; en halv mils vei længer nordvest laa kirken paa Kjorstad. Tvilsomme er kirkerne paa Isum og Tofte og paa Hove; om denne siste sier dog Hiorthøy (Gudbrandsdalens

[1] DN III 240, 302; IV 161. Tinget paa Forr i 1359 (DN III 302) er derimot øiensynlig bare leilighetsvis blit holdt der. Det kunde være fristende aa gjætte paa, at heredstinget for Fron blev holdt paa Garlaus, som det etsteds uttrykkelig siges (DN III 240), mens tinget for hele Søndre Gudbrandsdalen blev holdt paa Hove.

[2] Vi kjender ogsaa andre hov i Gudbrandsdalen, saaledes i Faaberg, i Øier, i Nordre Fron, i Vaage og i Skjaak. — Det kunde kanske være fristende aa anta, at ogsaa det med lund sammensatte, uklare navn Hjetlund (gaarden like nedenfor Hundorp) har noget med hedensk gudsdyrkelse aa gjøre.

Beskrivelse, Kbh. 1785, II 95), at der er «kiendelig Spor» efter den, men sporene er vist bare «Levninger af en indhegnet Kirkegaard».

Endnu mer talende end stedsnavnene er imidlertid fortidsminderne, baade de som endnu fins og de som vi bare kjender fra det 18. aarh.s topografiske litteratur, fra Schønings reisebeskrivelse fra 1775[1] og fra Hiorthøys Gudbrandsdalens beskrivelse. Baade paa Listad, Garlaus, Steig, Alme og Oden saa

Schøning og Hiorthøy gravhauger og bautastener i stort tal; men det vigtigste og interessanteste er dog det. de fortæller om haugene paa Hundorp.

Naar man kommer ovenfra (ɔ: fra nordvest), er ifølge Schøning det første, man støter paa tæt ved veien, en anselig stor rund kjæmpehaug, som kaldes Gudbrands-haugen (efter Schønings mening ikke opkaldt efter Dale-Gudbrand som blev kristen og derfor neppe hauglagt, men efter en ældre Gudbrand, muligens den første, dalens eponym); ovenpaa denne haug staar en lav sten, rundagtig ovenpaa, som Schøning gjætter paa kan ha været

[1] Avskrift blandt Kildeskriftfondets manuskripter (nr. 149) i Univ. bibl.; originalen i det kgl. bibl. i København.

en offersten. — Hiorthøys beskrivelse av denne haug er noget anderledes; han sier, at der er fem store hauger, alle nær ved gaarden; i den ene haug, som staar nær ved kongeveien, er øverst i haugen opreist en stor bautasten, fem alen høi og over to alen bred; paa et andet sted sier han forresten, at den bare var fire alen høi; han grov haugen ut tilbunds og fortæller paa et sted, at han ingenting fandt, paa et andet at han under stenen fandt nogen smaa levninger av forraadnede menneskeben. Ogsaa han kjender traditionen om, at Dale-Gudbrand skal være begravet i denne haug, men tror ikke paa den. — Haugen fins den dag idag, paa venstre side av den vei som fra hovedveien gaar ned til Hundorp jernbanestation; den bærer tydelige spor av at være utgravet, og bautastenen er forlængst væk (b. paa ridset).

Paa den andre (sydlige) siden av Hundorp gaard, længer nede mot elven, saa Schøning en endnu større kjæmpehaug, hvor der før hans tid hadde staat en to alen høi bautasten; men da han saa den, var den gjort lavere og paa toppen var anlagt en kaalhave. Sandsynligvis er det den haug som blev utgravet i aarene 1829—31.[1]

Øst for denne haug og øst for gaarden saa Schøning endnu en stor rund kjæmpehaug og søndenfor (nedenfor) den en mindre av samme slags. Nord for gaarden stod desuten paa hans tid en del store stener opreist, uten tvil levninger efter flere, som paa hans tid var nedbrutt eller tat væk; oprindelig antar han, at de har omgit en rund plads paa 30 skridts diameter; de stod i 7 skridts avstand fra hverandre, og han antar, at det oprindelig har været 30 av dem. Her mener han, har været tingstedet for hele Gudbrandsdalen. Ifølge Hiorthøy var der i 1785 12 av disse «dommer-stene»; nu er der neppe nogen levninger igjen av dem, men en av dem blev tegnet av Schøning.[2]

[1] I universitetets oldsakssamlings arkiv fins en beretning om denne utgravning, som blev foretat av en bonde som ledte efter en skjult skat. Ifølge denne beretning skal haugen ha været ca. 180 alen i omkreds ved jordflaten og 13½ alen i lodret høide; paa toppen var der anlagt en kaalhave. Ved gravningen blev det fundet nogen dyreben og tænder, et redskap av rensdyrhorn og nogen sammenrustede malmstykker; ikke noget av det opbevares nu længer i oldsakssamlingen. Beretningen fortæller om et litet stensat gravkammer inde i haugen; efter prof. A. W. Brøggers mening skriver dette sig sandsynligvis fra ældre jernalder.

[2] Som flere andre av tegningene til Schønings manuskript er ogsaa denne nu kommet væk. Bevaret fins i manuskriptet bare en tegning vedkommende

Like vest for denne «dompladsen» saa Schøning endnu en kjæmpehaug (som nu er væk) og et stykke nedenfor den, paa sydsiden av veien og like ved gaarden en til; denne siste fins endnu, straks utenfor (nordenfor) Hundorps have (a, paa ridset). Like ved denne haug og like ved gaarden, fortæller Schøning videre, har der staat endel store stene opreist, omtrent i en avlang firkant. Fire eller fem av disse stenene fins endnu, dels indenfor, dels utenfor Hundorps havegjærder.

Ogsaa denne plads mener Schøning maa ha været tingsted, dog ei for almuen, men for høvdingens husting, og til «kongshaug» ved denne samlingsplads skulde da ha tjent den største av alle haugene — 116 skridt i omkreds — som laa et litet stykke længer øst. Denne haugen fins endnu og paa toppen av den blev det i 1907 reist en bautasten for Olav den hellige. Billede av denne haugen under navnet Gudbrandshaugen (som altsaa ikke er gammelt; paa ridset kaldt Olavshaugen) Skillingsmagazinet 1869, s. 105.

Straks nedenfor denne haugen laa — og ligger endnu — en med stener indhegnet eller omringet (denne indhegningen er nu forsvundet) plads, paa 13—14 skridts gjennemsnit, helt brolagt med stener. Like øst for denne plads laa der tre smaa, runde gravhauger og et stykke længer bort en stor, rund kjæmpehaug. Alle disse fire er nu væk.

Om der før Schønings tid var endnu fler gravhauger eller andre fortidsminder paa og ved Hundorp, er ikke godt aa si, men kan være sandsynlig nok, naar man tænker paa, hvor meget som er forsvundet i de 140 aarene fra Schøning til nutiden; men bare det som er kjendt fra Schøning og Hiorthøy, ja selv

Hundorp, nemlig det her avbildede knivskaft med underskriften: «Et Kniv-Skaft som er funden paa Molbye paa Hedemarken, og et andet Ligeleedes er funden paa Hundorp i Froens Præstegield».

(Trykt 23. oktober 1917.)

bare de kummerlige rester som endnu fins, peker paa at Hundorp har været et høvdingesæte av usædvanlige dimensioner.

Nu har Magnus Olsen i Vaage paavist et baade verdslig og religiøst centrum, et kultsted hvor ogsaa tinget for Nordre Gudbrandsdalen blev holdt, og da dalen fra ældgammel tid av synes aa ha været delt i to,[1] maa Hundorp rimeligvis ha været centret for Søndre Gudbrandsdalen.

Noget centrum av tilnærmelsesvis saa store dimensioner som Hundorp fins ikke i hele Søndre Gudbrandsdalen. Hovland og Ulland like i nærheten av hverandre i Saksumdalen i Faaberg, hører ikke til den egentlige Gudbrandsdalen, og ellers har vi bare slike enkeltstaaende kultnavn som Hove (Hofvin), ret overfor Gausas utløp i Laagen, Frøisen (Freys-vin) i Østre Gausdal, ca. 3 km. nord for kirken, Hov i Øier, ca. 1 km. nord for kirken, Vang i Ringebu, ca. 2 km. nord for kirken[2] og Hov i Nordre Fron, ca. 1 km. syd for Vinstras utløp i Laagen — altsammen øiensynlig rene bygdehelligdommer uten videre rækkevidde. Heller ikke er der i nærheten av dem nogen faste fornlevninger av betydning som ved Hundorp og forresten ogsaa ved det store tingstedet i Vaage, hvor Schøning saa over et halvt snes hauger og desuten en rund stensætning av lignende art som den ved Hundorp.

Efter kristendommens indførelse bodde det ikke længer store høvdinger paa Hundorp; ætten er vel dødd ut med Gudbrand og sønnen hans; karakteristisk er det, at sagaene ikke vet noget navn paa denne sønnen, uagtet han ikke spiller saa liten en rolle i fortællingen; han er vel aldrig kommet saa langt, at han blev høvding for sig selv, er kanske død ung. Bare femogtyve aar efter Dalegudbrands nederlag paa Hundorp (1021) er det ialfald en anden æt som raar i Gudbrandsdalen; det er folkene paa Steig.

Det er ikke langt fra Hundorp til Steig; men det er forfærdelig brat op, saa en gaar det knapt paa en halv time. Oppe paa et knæ i dalsiden er det Steig ligger, med vid utsigt baade opover og utover dalen (rigtig en beliggenhet for et høvdingesæte) og endnu den dag idag er Steig ved siden av Hun-

[1] Skillet gik ved Rosten, det bratte og ubebyggede strøket mellem Kvam og Nordre Fron.

[2] Efter Magnus Olsens opfatning aa sidestille med det nuværende sognenavnet Faavang.

dorp en av de gildeste gaardene i hele dalen. Ætten her paa Steig var siden Olav den helliges tid i slegt med kongehuset, og sikkert ogsaa med Hundorpætten; det var naturlig nok, at den kom til aa avløse den gamle. Men fortællingen om Steigarmændenes 60aarige ledelse av Gudbrandsdalen er en anden historie, som ikke hører hit.

SMAASTYKKER.

XXII. Sild og — bukker?

Konservator O. Nordgaard har her i «Maal og Minne» (1917, s. 79—80) prøvd aa forklare «sildr ok hafra» i Hárbarðsljóð ikke paa sedvanlig maate som «sild og havre», men som «sild og bukkekjøt», — Magnus Olsen anmerker at det ialfall maatte hete «sild og bukker», noget som unegtelig blir værre aa melte.

Forklaringen er ældre enn Nordgaard vet om. Den tyske professor F. W. Bergmann har fremsat den allerede i 1872 i sin kommentar-utgave av «Das Graubartslied» (s. 81, 98 og 113). Han begrunner oversættelsen for det første med at havregraut ikke var saa mæt en kost, mens «bock fleisch und ochsenfleisch galt für vorzügliche nahrung» — herom viser han til Fornm. sögur VI 95 (= Morkinsk. 23), den temmelig apokryfe historien om hvorledes Torkjel Dyrdil muntret kong Magnus den Gode (i Flat. I 406 er det Olav Trygveson) med aa la ham slagte en bukk. Dernæst vet Bergmann aa oplyse, at bukkekjøttet var av Tors egne bukker, som Tor hadde slagtet — denne gangen ikke først om kvelden, saaledes som da han var paa færd til Utgardsloke (da var de forresten seks mann om aa æte op bukkene), men alt om morgenen, fordi han ikke hadde havt bruk for dem i Jotunheimen (nu da han kom derifra, kunde han vel ellers havt god bruk for dem).

Jeg hugser fra mine studenterdager, at Sophus Bugge gjorde nar av denne forklaringen som noget av det mest søkte han hadde set av lærd fortolkningskunst. Det er jo ogsaa løierlig at man skulde ville forkaste havren, fordi den er for ring en kost, — her som det tydelig netop gjælder aa skildre simpel manns kost. Og sammensætningen «sild og havre» har helt til vaare dager holdt sig som særmerke for slik levemaate. A. O. Vinje fortæller fra Telemarken i 1853 (Skrifter i Samling I 132): «Fjeldmannen skjelder Utmannen ud fordi han æder Havre og Sild og «sype» Velling, «Havregampar».» Og i 1859 definerer han selv standsskilnaden mellem stakkarar og herremennar slik (Skrifter I 249): «Det er Skilnaden millom at eta Sild og supa Havrevelling, og at sitja kring eit Stormannsbord.» En undersøkelseskommissjon fra 1765 gir det

beste billede av nordhordlændingenes fattigdom, naar den sier: «Deres Føde bestaaer meest i Havrebrød, Havregrød og Havrevelling med nogen Fisk og Sild» (Saga III 494). Tor tegner sig selv som almuesmannen, naar han i sin troskyldighet skryter av den sild og havre han aat til dugurs. Hele spotten i diktet kommer bort, dersom en her skal oversætte «sild og bukker».

Nordgaard synes ikke det er rimelig at Tor til dugurs aat havre som en hest; han tror ikke rigtig paa havregrauten heller, og fik Tor havrebrød, saa var det overflødig aa nævne. Jeg vil ikke paata mig aa avgjøre i hvilken form Tor likte havren best. Men jeg vil fæste opmerksomheten paa sammensætningen hos Vinje: sild og havrevelling. Og det er jo i virkeligheten gjængs kost i alle norske sjøbygder; «sild og velling» eller «sild og supa» hører stadig sammen. Enten er silda kokt i selve vellingen (av bygg eller havre), og det blir gjort med baade fersk og salt sild («sildegryn»), eller ogsaa blir vellingen ætt attmed silda. Naar Ivar Mortensson i sin edda-oversættelse bruker vendingen «havrebraud og sild», og naar Erik Brate har «sild och havregröt», saa er jeg tilbøielig til aa foreslaa varianten «sild og havrevelling».

Det reelle som lar sig innvende mot havren i dette tilfællet, det er at vi ellers ikke hører det minste om havre i Norge i saa gammel tid, og at vi ikke kjenner havre fra oldfundene heller. Men det kan likevel ingen tvil være om at havredyrkning var begynt i det minste i sjøbygdene alt i vikingtiden. Det maa være i den tiden at ordet er blit optat fra nordisk (norsk) i engelske dialekter. I Haus paa Nordhordland fins en gammel gard Hafraþveit, første gang nævnt 1360, hvor avledningen av havre visstnok er utvilsom. Paa Oplandet har vi sikre vitnemaal om havredyrkning fra første halvdel av 14de aarhundred (Romerike 1331, DN. I 173—174; Elvrom 1346, DN. V 148, mannsnavnet Jon Havre; Odalen, biskop Eysteins jordebok, s. 465, mannsnavnet Eirik Havre), og i sjøbygdene maa den være meget ældre.[1]

Naar sild og havre er nævnt i Hárbarðsljóð, tør man visstnok derav slutte noget om diktets hjemsted. Det peker paa en motsætning mellem utmænn og innbygdinger, og nærmest vil en kunne tænke sig at det er en dikter fra de indre fjordbygdene paa Vestlandet, som her gir uttryk for sin foragt for den fattige strilen.[2]

Halvdan Koht.

[1] Efterat dette var baade skrevet og sat, har professor S. Hasund i en avhandling i «Syn og Segn» for september 1917 git en række gode grunner for den meningen at havren var vigtigste kornslaget paa flatbygdene og paa Vestlandet alt ifra gammel tid.

[[2] Ogsaa fra en mand i Indre Sogn er kommet en protest mot Nordgaards opfatning av stedet i Hárbarðsljóð: «At O. Nordgaard vil faa Tors frokost til at være sild og bukkekjøt, synes jeg er urimelig, ja jeg finder dette er en umulig frokost; men derimot god spekesild og flatbrød er for os bondefolk en utmerket kost, som særlig før blev meget brugt om sommeren; spekesild og bokesild (tørret vaarsild) og flatbrød eller grøt til var noget de gamle likte.»

Red.]

XXIII. Et elvenavn og et hølnavn.

I et brev fra 1347 (DN. I 244, jfr. I 192) er det git dom for at Hovedøens kloster og Nonnesæter i Oslo skal ha fiskeretten i vandet Folanger og i elven Løxa op til Trogh-hølene. Gustav Storm (norsk Hist. Tidsskr. 2. R. V 223) har med lethet kunnet paavise, at Folanger er det nuværende Engervand straks ovenfor Sandvika i Bærum, og vi vet fra biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger (s. 276) at Løxa eller Leksa er det gamle navn paa Sandvikselva, som renner ned gjennem vestre Bærum. Men det er litt misvisende, naar Storm siger at «Vandet Folangr havde Udløb til Fjorden igjennem Aaen Løxa»; for det er ingen umiddelbar sammenheng mellem Engervandet og Sandvikselva. Den elv som danner Engervandet heter Øvelandsaaa, efter Øveland i østre Bærum, og fra Engervandet er det saa en liten elvestub paa et par hundred meter ned til Sandvikselva, — de to elvene gaar sammen straks før de naar ut til fjorden.

Den vesle elvestubben fra Engervandet til Sandvikselva heter Rønne-elva; paa den gamle brua over den staar det «Rønne Bro». Dette elvenavnet har jeg ikke set i litteraturen, og jeg vil ikke prøve paa aa forklare det, — jeg overlater det herved til maalgranskerne. Jeg har spurt efter om det fins noget sted Rønne i Sandvika; men det har jeg faat nei paa.

Navnet Trogh-høl skulde i Bærums-maal nu regelrett hete Trauhøl. Men noget slikt hølnavn fins ikke nu. Derimot blir den øverste store hølen i Sandvikselva, der som beste laksefisket slutter, kallt Troa (med enstavelses tonelag), — det er straks nedenfor garden Vøien (Vui), — og det er vel rimelig at det er navnet fra 1347 som har holdt sig her.

Halvdan Koht.

XXIV. Navnet Frisvik.

I O. Rygh: Norske Gaardnavne, IV, 1, s. 45 er blandt forsvundne navne i Skiaaker i Gudbrandsdalen opført Frisvig 1723 med følgende tilføielse: «Kan ialfald være Friðreksvik, af Mandsnavnet Friðrekr (Fredrik)». I Garmo findes en gaard Frisvold, og Rygh opstiller her den formodning, at ogsaa dette navns 1ste led skriver sig fra en tidligere eier ved navn Friðrekr, l. c., s. 48. Om det førstnævnte gaardnavn Frisvik kan jeg meddele en oplysning, der gjør, at man med sikkerhed kan slutte, at Ryghs formodning om dette navn maa bortfalde. I fortegnelsen over uvis indtægt af kongens gods, der beror blandt fogedregnskaberne for Gudbrandsdalen for 1682, er nemlig følgende anført: «Bøgt hr. Bendt Friis en liden rødningsplads, han selv har ladet oprydde udi Kgl. Majestæts alminding nafnlig Friisvig, som han nu angiver for to skinds

aarlig landskyld og leie, hvorfor det udi næstkommende aars jordebog vorder indført, betalt i bygsel 3 rd.»

Heraf sees, at sognepresten i Lom hr. B. Friis har faaet bygselseddel paa denne rydningsplads i henhold til Christian den 4des N. L., landsleiebolkens kap. 59, der bestemmer, at kongen kan «bygge» almenning, naar han vil, smlgn. den nugjældende regel i Christian den 5tes N. L. 3—12—4 om bortbygsling af pladser i almenning. Naar man læser ovennævnte, vil man ikke nære nogensomhelst tvil om, at sognepresten har opkaldt rydningspladsen efter sig selv. Skrivemaaden «Friisvig» er isaahenseende talende nok. Det tør ikke være saa sjelden, at man ved et nærmere studium af lens- og fogedregnskaber i Riksarkivet kan faa vink om eller enddog faa fuld klarhed over gaardnavnes oprindelse.

G. Tank.

XXV. **Et par skoleskikker fra Horten.**

Fra skolegårdene har vi sikkert alle en række minder. Mindre kanske fra de store kjedelige, trivielle kasser som nu vansirer så mange av vore småbyer; men desto mere fra de gamle nedlagte, hvor hverken klasserum eller gårdsrum, kanske ikke altid undervisningen heller, stemte med moderne krav til hygiene og pædagogik. Jeg kan den dag idag ikke passere «Hortens Sparebank», uten at det myldrer frem med ansigter, med erindringer fra begivenheternes og stemningernes verden. Der står de «store guttene» efter konfirmationen ute i gården langs renden fra den evig silrende — nu sikkert længst uttørrede olle, viser frem de nye tambaksur, skryter hver av sit, og ender med den store hovedprøve: hvem som kan holde sit længst neddukket, uten at der kommer vand ind i det. Der ligger Nils, klassens værste bandit, over pulten for at straffes offentlig av selveste bestyreren for fusk og løgn; han spræller og brøler øredøvende under de kraftige salver fra spanskrøret — men i pauserne kikker han muntert under armen ut mot klassen, blåser og flirer. Der trækker skjæren de første kvister til redet i eken tvers over veien, og jeg hører den endnu, den fine dæmrende vaartone i guttesjælen, mens øinene følger det første varsel om sommer, om sollys og varme og frihet.

*

Jeg vet ikke om de er fulgt med til den nye bygning og gårdsplads; men i den gamle hadde vi gutter — som sikkert mangesteds — bestemte skikker overfor nye elever, indvielsesceremonier, som der ikke var vei utenom. Mot sykelige tok man visse hensyn, bare at formerne paa sæt og vis blev overholdt; mot andre var behandlingen ikke just altid så lempelig; især hvis nogen strittet

imot, — det lønnet sig bedre at bøie sig rolig for sin skjæbne. Før man var «døpt», «kronet» og «dållet», var ingen fuldgod borger av skolens gårdsplads. Man holdt nøie regnskap med at ingen slap unna; for det kunde jo hænde at ordenen måtte forandres eller en del av ritualet utsættes, kanske fordi friminuttet blev for kort eller et strengt forbud foreløbig kom påtvers. Som regel gik ellers det hele for sig «promte», uten større avbrytelse.

Da «dåben» normalt skulde ske i sne, kom de tre ceremonier mest til utfoldelse ved begyndelsen av vinteren. Når der var sne nok (ofte lite nok!), måtte de nykomne en efter en lægge sig næsegrus i bakken, med armene under ansigtet, for at sparkes til med sne (og jord!). Når de ældste fandt at haugen var bra nok, fik man ordre til at stå op — jeg tror at «statt op» var kommandoordet.

Efter dåben fulgte «kroningen». Flokken stilte sig i to rækker, med luen i hånden. Den nykomne løp rask mellem rækkerne, med armene over hodet, og hver gav ham et slag med luen — eller et par, hvis man fik tid.

Derpå blev gutten grepet av faste hænder for at «dålles». Flokken bar ham i liggende stilling, med ansigtet tilveirs, bort til en stolpe i en fremspringende vinkel av gjærdet. Angjældendes ben blev spilet fra hverandre og løftet litt tilveirs, og så blev hans bakdel i taktfaste slag dunket et antal ganger mot stolpen. Det skedde gjerne under en slags «opsang», såvidt jeg husker; dels bare et ø—hø, ø—hø . . ., dels en rimet strofe, med en egte gutteagtig allusion til vor gamle elskværdige lærer Rakkestads navn: her er sjàu, rakkerer i hàug — her er sjàu, rakkerer i hàug . . . Det er mulig at sådan opsang forekom mere leilighetsvis og ellers var mere knyttet til andre lekeskikker. Dållingen var ihvertfald, som man nok forstår, en hverken vakker eller helt ufarlig ceremoni; så det var rimelig nok, at den var mindre velseet av lærerne.

*

Horten er jo militærbyen, orlogsverftets by. Vore gutteinteresser, vort liv og sprog bar levende præg herav. Hos skrædderen bad man om «møe fesj i buksene», for at ligne mest mulig på de stramme gaster, skjønhetsidealet med de engelske matrosers snit på benklærne. På skolen drev vi med at «kaste fisken», som en blek efterligning av banjerens himmelspret. Om våren, når øvelsemasten blev reist, gjaldt det at få lov til at slippe ind på verftet og entre, op til «salingen», til «æselsørene». Lille bleke fattiggutten, som kom som visergut til økonomen på korpskasernen, var os en fremmed, ukjendt fugl — indtil han pludselig en dag blev fiffet op med titelen «koksmatt» av vor mester i opnavn; det hjalp; det gav ham hjemstavnsret i flokken. Slikt er træk i flæng, blandt hundreder. Og det var også et eiendommelig miliø, storartet for guttefantasien!

Fra samme kant må vi også naturlig søke oprindelsen til vore ovenfor beskrevne indvielsesceremonier på skolen. Om «døpingen» kan jeg ikke si noget bestemt; dåbsceremonier er vist nokså utbredte ved denne og lignende slags skikker. «Kroningen» fortsætter tydelig en gammel straf; det er sikkert den sidste utløper av fordums militærlivs «spissrot», hvis væsen og virkninger jeg kan overlate mine læsere selv at studere i Dostojevskis «Erindringer fra det døde hus».

Men «dållingen»? Jeg har længe forgjæves søkt efter en tilknytning. Men den «opsang», som ialfald stundom var knyttet til ceremonien, tør føre på spor. Jeg passerte engang tilfældig forbi en flok verftsfolk som arbeidet ved kanalbredden med en rambukk, av gammel konstruktion. Flokken nappet i takt i enderne av en opdelt trosse for at lette det tunge lodd, og slap det i takt ned mot pælen, i taktfaste slag til en liten opsang, som med een gang vakte mindet om «dållingen» i skolegården. Et lignende arbeide med en rambukk i horisontal stilling — og vi har prototypen for dållingen levende for øie.

Likesom «kroningen» er et ekko av gammel straf, rimeligvis gjennem mellemled av spøkefuld matrosceremoni, så er «dållingen» vistnok et ekko av gammeldags matrosarbeide, muligens også dette gjennem tapte eller mig ukjendte spøkefulde mellemled fra livet ombord. *Olaf Broch.*

XXVI. En eiendommelig skik.

Paa en undersøkelsesreise i Hevne ifjor sommer meddelte hr. distriktslæge Hj. Wedøe mig at man inde i Snildfjorden hadde den merkelige skik at lægge en femøre paa hvert av likets øienlaak, angivelig for at holde disse nede. De to myntstykker fulgte dog ikke liket i graven. At den opgivne aarsak ikke kan være den oprindelige, forekommer mig sandsynlig, og jeg har tænkt mig muligheten av at vi her har at gjøre med en bevaret levning av dødsofferet, eller kan vi maaske gaa helt tilbake til Charonspengen?[1] Jeg sender ialfald meddelelsen videre til sakkyndiges observation. *Th. Petersen.*

XXVII. Plantenavnet buxhorn i «Postola sögur».

Det heter i «Postola sögur» i fortællingen om døperen Johannes: «sumir vísir menn segja, at Johannes hafi grasa neytt þeirra, sem þeir nefna locustas, þau grös kalla menn buxhorn» (Unger,

[[1] Jfr. H. Schetelig: «Færgepengen. Spor av en græsk gravskik i Norge» (Afhandlinger viede Sophus Bugges minde, 1908, s. 1 ff.).]

Postola sögur, s. 872, Christiania 1874). Dette plantenavn har Fritzner ikke kunnet tyde; i sin «Ordbog over det gamle norske Sprog» (2. utg., bd. I, s. 218, Kristiania 1886) oversætter han det med «et Slags Græs eller Urt».

Der kan imidlertid sikkert ikke være nogen tvil om, hvilken plante her er ment.

Johannesbrødtræet *(Ceratonia Siliqua* L.), som i Syrien og Palæstina overalt er almindelig som plantet og fra gammel tid forvildet — i enkelte trakter sandsynligvis ogsaa som oprindelig vildtvoksende, har netop faat sit navn fordi dets frugter efter den ældgamle kristne tradition tjente døperen som føde under hans ophold i ørkenen. Mens navnet Johannesbrød («Pain de Saint-Jean», «Johannisbrot», etc.) først synes at være kommet i bruk i middelalderen, kaldtes træet av de gamle forfattere κερωνία (Theophrast) eller κερατία (Strabo, Dioscorides, m. fl.); adskillige oplysninger herom er bl. a. sammenstillet hos H. O. Lenz (Botanik d. alten Griechen u. Römer, s. 733, Gotha 1859) og Karl Koch (Bäume u. Sträucher des alten Griechenlands, 2. Aufl., s. 212, Berlin 1884). Frugterne kaldte de gamle κεράτιον; paa nygræsk kaldes de den dag idag κεράτιον eller ξυλοκέρατον. Disse navne kommer av, at de modne frugter i form og farve minder om smaa bukkehorn (smlg. P. Gennadius, The Carob-Tree, s. 10, Nicosia 1902). Ogsaa træets tyrkiske og albanesiske navne betyder direkte oversat «gjetehorn», og Ulfilas har oversat Lukas-evangeliets κεράτιον med *haúrn* (V. Hehn, Kulturpflanzen u. Hausthiere, 6. Aufl., s. 444, Berlin 1894).

Locustas (akk.), som nævnes i «Postola sögur» er det latinske ord for græshopper, som Johannes efter det nye testamente ernærte sig av i ørkenen, sammen med vild honning. Ogsaa ellers er dette ord i fortællingen om Johannes oftere blit forvekslet med Johannesbrød (smlgn. Gennadius, l. c, s. 5), og træet heter endnu i moderne engelsk *locust-tree* (ved siden av det almindelige *carob-tree*).

Vi maa efter dette trygt kunne slutte, at navnet *buxhorn* i «Postola sögur» betegner Johannesbrødtræet, og at det, direkte eller indirekte, er fremkommet ved oversættelse av det græske κερατία eller κεράτιον.

Jens Holmboe.

XXVIII. **Skjaks.**

Fritzner og Hægstad og Torp, Aasen og Ross greider-ut um nynorsk skjak, av gamalnorsk skjaðak. Det er eit korn-ugras (lolium temulentum) som gjer-til at øl av slikt korn vert usunt. I gamle dagar hende det at folk fekk skjaðaks øl, og i vaar tid skjaks øl. og skjaks ost.

Genitivformi skjaks vert daa bruka i yverførd meining «fordær-

velses, fordærvelig». Endaa meir i yverførd meining brukar dei ordet heimi Sunnfjord. Det var ein av frændarne mine, som folk sagde hadde «sjaks tōnge» (skjaks tunga). For han hadde soge i tri fastor. Ei gamall kona var so rædd at han skulde laata-vel av kyrne hennar; for med di at han hadde skjaks tunga, so vart dei øydelagde av det. (Jfr. Bibelen, der er nemnt folk med tunga som ein tynande eld). Eg veit ikkje av at frenden min vart til skjaks med sin tale nokosinn, men folketrui var der no like vel. Mest same trui finn me ogso — med noko anna namn — i Karl Braset sine «Æventyr, Sagn». Paa s. 206 stend:

«Baann som syg i tri langfredaaggaa skjæmme de som dæm sjer paa.

Baann som syg i tri langfredaaggaa fe sjettaugan.

Dæm som hi sjettaugan, skjæmme de som dæm sjer paa.»

Og so nemner han at dei skjemmer kaffibrenna, og slagting, og grytorne og kjelarne, og brennevinspanna, og skorsteinarne, og byrsorne.

Sjettaugan er landsmaal skitaugo. Ein kunde ogso tenkja paa ei maalskifting skjaks augo — sjæsaugo (liksom dei segjer sjæs øl i Dalbygderne) — og at sjæsaugo ved folketymologi sidan vart tolka skitsaugo; ei endaa nyare form (utan genitiv-s) vart daa skitaugo, sparbumaal sjettaugan.

Skilnaden i folketrui, millom Sparbu og Sunnfjord, var mest umerkande. Um barnet saug tri langfredagar eller tri fastor, vart same tidi, vel 24 maanader, med endegrensa paa lag same tid paa aaret. Sparbu-born fekk daa skitaugo, og Sunnfjord-born skjaks tunga. Dei fyrste saag «til fordærvelse», dei andre tala sameleis.

— Under yverskrifti «Skjaks» vil eg ogso nemna eit forunderlegt ord me hev heimi Sunnfjord; det er ikkje i ordbok enno. Det er «jakopsbæin» — tungerotbeinet (det er skapt paa lag som ein X). Det vert aalment sagt naar ein et tunga og kjem til «jakopsbæine» at ein gong kunde dyri tala, men so fekk dei jakopsbæin i tunga, og det gjer-til at dei er maallause.

Eg kann ikkje finna dusti meining i ordformi jakopsbæin ɔ: Jakobs-bein. Me hev nok u(l)v-lid (etter Fenresulven) og Adamseple. Men Jakop Isakson kann ikkje ha vorte uppattkalla i norske naut. Einaste løysing eg kann gissa, er at jakopsbæin er ei — svært radikal — vanskaping av skjaks bein («fordærvelses ben»), naar folk hadde gløymt ordet skjak og berre hadde att skjaks i adjektivisk bruk. Skjaks bein høver nettupp i lag med skjaks augo, skjaks tunga, skjaks ost og øl.

Albert Joleik.

XXIX. „Paa kvantsvis“.

Uttrykket «paa kvantsvis» eller «paa kvantvis», som er kommet inn fra nedertysk, blir i ordbøkerne (f. eks. Falk og Torp, s. 429), betegnet som «forældet dansk», og ingen mennesker bruker eller forstaar det nu, uten de har lært det av bøker, — det betyr: for et syns skyld, paa skrømt. Det fins ikke saa rent sjelden i dansk litteratur fra 16de aarh. (Christiern Pederssøn, Nils Hemmingssøn, Anders Vedel), se Kalkars Ordbog II s. 669, — samstundes ogsaa i svensk, se Rietz's Ordbog s. 369. Senere blir det mest brukt i den kortere form «kvantsvis», uten nogen præposisjon; men det døde ut med Holberg, — hos ham forekommer det to steder: i Peders Paars, 3dje bok, 1ste sang («Hun qvantsviis sagde»), og i Ulysses von Ithacia, akt 2, scene 10 («De slaaes qvants-viis»). En skulde da trygt kunne kalle ordet forældet.

Professor Verner Dahlerup meddeler mig, at ordet somtid dukker op igjen i den nyere danske litteratur; men det er da altid Holberg-citat. Saaledes skriver Sophus Bauditz, Komedie paa Kronborg (1903), s. 26: de «sloges med os, ikke kvantsvis, men for Alvor». Og Edvard Brandes viser beint fram til Holberg, naar han skriver (Det unge Blod, s. 31): «Det er Kvantvis-Fægtning ligesom Chilian og Marcolfus». En tør vel ogsaa gaa ut fra at naar en Holberg-dyrker som Henrik Hertz bruker ordet (Dramatiske Værker II 93 [1854]), har han laant det fra Holberg.

Imidlertid ser det næsten ut til at det ældre uttryk «paa kvantsvis» har holdt sig selvstændig i live. Dahlerup kjenner det bare fra et eneste sted i det 19de aarh.s litteratur, — fra Rahbeks Erindringer III 213: «saaledes gav tit et Epigram Anledning til et Par andre, hvori samme Tanke blev anvendt fra en anden Side, berigtiget, giendrevet paa qvantsviis o. s. v.» Jeg kan dertil føie et citat fra den bekjente «Mor Koren», den danskfødde, i Norge bosatte dikterinde Christiane Koren; hun skriver i sine dagbøker (I 186) under 28. mai 1810: «Saadanne Raadførsler skeer ogsaa for det meste kun paa qvansviis». Begge forfattere tilhører jo i virkeligheten det 18de aarhundred, og senere er uttrykket ukjent i dansk litteratur.

Høist besynderlig virker det derfor aa støte paa det i nær-sagt alment bruk i Norge i 1860-aarene, og det uten at ordet har holdt sig i norske bygdemaal saaledes som det har gjort i svenske. Jeg har notert en hel liten række citater. Det begynner med statsraad Mantheys Dagbøger under 14. mai 1860 (I 152): det «vilde faa Udseende af at være gjort paa Kvantvis». Og samme forfatter skriver under 28. august 1867 (II 35): «han omfavner paa Kvantsvis». En annen norsk statsraad, H. Chr. Petersen, skriver i et brev av 11. juli 1861 til statsraad Manthey (Historisk Tidsskrift 4. R. IV 384): «er det passende paa Qvantsviis at faa en saadan Regjering istand saa silde, at Aarsagen er ophørt inden den kunde

træde ind i Virkeligheden?» I et stortingsmøte den 12. mai 1866 uttalte Toten-bonden Ole Hammerstad (Storthingstidende 1865—66, Forhandlinger i Storthinget, s. 900): «Tingen var, at han ikke vilde have en Anmodning stillet til Regjeringen paa qvansvis». Og Johan Sverdrup svarte øieblikkelig (sammesteds): «Man behøvede ikke at tage Sagen paa qvanvis, fordi man ikke bandt sig ved, hvad Regjeringen forelagde».

En maa spørre: hvorledes kan det ha sig at et aapenbart forældet dansk uttryk saaledes med én gang, men rigtignok bare for en kortere tid, viser sig i full livskraft i Norge? Det ligger nær aa tenke at det i Norge, liksom hos yngre danske forfattere, kan være laant fra Holberg, og jeg har ogsaa funnet at Ulysses von Ithacia blev spillet paa det norske Studentersamfunds teater først i 1857 og derefter 29. november 1864 (F. B. Wallem, Det Norske Studentersamfund, s. 358 og 504). En paavirkning fra denne kant er langtfra umulig; statsraad Petersens søn Richard Petersen var en ivrig medarbeider ved samfundsteatret, og Ole Hammerstad kan godt ha været tilstede ved Ulysses-opførelsen i 1864, idet han netop da laa i Kristiania som medlem av en kgl. vernepligtskommissjon. Men en maatte da ha ventet at uttrykket var blit optat i Holbergs form «kvantsvis», ikke «paa kvantsvis», og bare opførelsen kunde ikke godt bringe ordet i kurs, for det staar ikke i en replik, men i en scene-anvisning. Aarsaken til at uttrykket saa plusselig dukker op igjen, blir da fremdeles i det uvisse. Men det er paafallende at det, efter alt jeg har set, er innskrænket til politiske kresser, og jeg antar derfor at det av en eller annen ukjent grunn er kommet inn i tidens politiske jargon. Det blir da et eksempel paa kortlevde moteord, optat i enkelte interesse-kresser fra død litteratur.

Halvdan Koht.

(Trykt 23. oktober 1917.)